

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra Psychologie

SOUROZENEC V ROLI PĚSTOUNA
SIBLING IN THE ROLE OF FOSTER PARENT

Bakalářská diplomová práce

Autor:

Eva Aberlová

Vedoucí práce:

Mgr. Vojtěch Kukla

Olomouc

2022

Velké poděkování patří mému vedoucímu práce Mgr. Vojtěchu Kuklovi za ochotu, hodnotné rady a veškerý čas, který mi věnoval. Dále bych ráda poděkovala a vyjádřila vděčnost respondentům za ochotu podělit se o své životní zkušenosti, protože bez jejich důvěry a otevřenosti by tato bakalářská práce nemohla vzniknout. A v neposlední řadě děkuji svým nejbližším za bezmeznou podporu a pomoc, a to ne pouze ve studijní oblasti.

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma: „Sourozenec v roli pěstouna“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci, dne

Podpis

OBSAH

ÚVOD	5
TEORETICKÁ ČÁST	6
1 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE	6
1.1 FORMY NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE	7
1.1.1 Adopce	7
1.1.2 Poručerství.....	8
1.1.3 Svěření dítěte do péče jiné osoby	8
2 PĚSTOUNSKÁ PÉČE	9
2.1 VYMEZENÍ PĚSTOUNSKÉ PÉČE.....	9
2.2 FORMY PĚSTOUNSKÉ PÉČE.....	10
2.3 MOTIVACE K PĚSTOUNSTVÍ A JEHO PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY	14
3 PŘÍBUZENSKÁ PĚSTOUNSKÁ PÉČE	16
3.1 VYMEZENÍ PŘÍBUZENSKÉ PĚSTOUNSKÉ PÉČE	16
3.2 SPECIFIKA PŘÍBUZENSKÉ PĚSTOUNSKÉ PÉČE	17
3.3 MOTIVY A PŘÍČINY VZNIKU PŘÍBUZENSKÉ PĚSTOUNSKÉ PÉČE	18
3.4 ÚSKALÍ A POZITIVA PŘÍBUZENSKÉ PĚSTOUNSKÉ PÉČE	20
4 SOUROZENEC V ROLI PĚSTOUNA	23
4.1 VZTAHY MEZI SOUROZENCI V KONTEXTU NRP.....	25
4.2 PODPORA SOUROZENCŮ PĚSTOUNŮ.....	26
4.3 PSYCHOLOGICKÉ HLEDISKO SOUROZENCŮ PĚSTOUNŮ	28
4.3.1 Možné přístupy a prožívání.....	29
4.3.2 Změna rolové identity.....	31
4.4 ZAHRANIČNÍ LITERATURA, VÝZKUMY A STUDIE.....	32
PRAKTICKÁ ČÁST	36
5 OBLAST VÝZKUMU	36
5.1 CÍL VÝZKUMU A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	36
6 METODOLOGICKÝ RÁMEC VÝZKUMU	38
6.1 TYP VÝZKUMU	38

6.2	METODY ZÍSKÁVÁNÍ DAT.....	38
6.3	METODY ZPRACOVÁNÍ A ANALÝZY DAT	40
7	VÝZKUMNÝ SOUBOR.....	41
8	ETIKA VÝZKUMU.....	42
9	REFLEXE VÝZKUMNÍKA.....	43
10	VÝSLEDKY VÝZKUMU.....	44
10.1	CHARAKTERISTIKA A ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH PĚSTOUNŮ	44
10.2	ANALÝZA ZÍSKANÝCH TEMATICKÝCH OBLASTÍ.....	48
10.3	ODPOVĚDI NA VÝZKUMNÉ OTÁZKY	64
	DISKUZE.....	67
	ZÁVĚR.....	74
	SOUHRN.....	76
	POUŽITÁ LITERATURA.....	80
	SEZNAM TABULEK A OBRÁZKŮ.....	86
	SEZNAM PŘÍLOH.....	87

ÚVOD

Založení rodiny a vytvoření stabilního a láskyplného prostředí, včetně výchovy dětí, může být jednou z nejkrásnějších, a zároveň nejtěžších životních výzev. Ne však všichni rodiče jsou na tuto úlohu dostatečně připraveni, a vlivem různých událostí mohou být z této úlohy dočasně či kompletně vyřazeni. Možnosti dnešní pokročilé doby však nabízí možná řešení pro jejich děti, které potřebují přísun lásky a péče. Díky pěstounské péči se těmto dětem může dostat stabilního zázemí před umístěním do ústavní péče, která mnohdy nemá kapacitu zajistit jim podmínky pro zdravý psychosociální vývoj.

Role pěstouna je posláním a náročným úkolem zároveň. Běžně se setkáváme s případy, kdy se jimi stávají nepříbuzenské osoby na různě ohraničenou dobu. V případě příbuzenských osob nejčastěji slyšíme o prarodičích dítěte. Jen velmi málo zmínek nalezneme o sourozenecké pěstounské péči, kdy roli pečovatелů přebírají starší sourozenci dětí. Ať už jsou sourozenci pěstouni v jakékoliv situaci a v kterémkoliv dospělém věku, přijetí sourozence do péče si žádá velkou dávku odvahy a vnitřní síly. Je přirozené, že během života a jeho plynutí téměř každý zdravý dospělý jedinec přebírá na určitou dobu roli pečovatele o rodiče či prarodiče. V případě sourozenců to často není možné dopředu předvídat a připravit se na to, proto je to situace velmi odlišná a specifická.

Právě tématem sourozenců pečovatелů se bude zabývat tato bakalářská práce. Inspirací pro toto téma mi byl příběh jedné slečny, která se sama v roli pěstounky svých sourozenců náhle ocitla. Uvědomila jsem si, jak málo informací o sourozencích, jakožto pečovatелích, a celé této problematice, je možno v naší i zahraniční literatuře nalézt. Za touto oblastí se skrývá i plno jiných témat, do kterých jsem se díky osobním životním zkušenostem pěstounů a společným dialogům s nimi chtěla ponořit malinko hlouběji.

Jsem si vědoma toho, že tuto problematiku nebudu schopna pojmout v celé její komplexnosti. Avšak doufám, že díky autentickým subjektivním zkušenostem vybraných pěstounů se otevrou dveře pro budoucí výzkumy v této příliš neprobádané oblasti.

TEORETICKÁ ČÁST

1 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

„Pouto, jež spojuje tvou skutečnou rodinu, není v krvi, ale ve vzájemné úctě a radosti vašich životů. Málokdy vyrostou členové jedné rodiny pod jednou střechou.“

Richard Bach

Láskyplné rodinné prostředí je jedním z nejvýznamnějších pilířů pro zdravý vývoj dětí, které tyto hodnoty mohou následně předávat dál dalším generacím. Dítě dokáže bezmezně milovat člověka, který mu poskytne pocit bezpečí, ochrany, péče, a především bezpodmínečného přijetí. Zajištění jeho sociálně-právní ochrany a příznivého psychického i psychomotorického vývoje, jsou jedny z plnohodnotných funkcí rodičovství. Pokud biologičtí rodiče z různých důvodů nemohou či nechťejí tyto úlohy plnit, je nutný zásah státních orgánů a přichází na řadu rozhodnutí soudu o svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osoby. V některých případech jde o řešení situace, která je pouze dočasná. Mnohdy je však nutné péči biologického rodiče nahradit trvale (Gabriel & Novák, 2008).

Náhradní rodinná péče neboli NRP, je způsob péče o ohrožené děti, které nemají možnost vyrůst ve vlastní rodině v bezpečném rodinném prostředí. Je proto vychováváno „náhradními rodiči“ v takovém prostředí, jež se nejvíce podobá životu v přirozené rodině (Matějček, 1999). I přesto že tato příležitost může dát nevinnému dítěti novou šanci na plnohodnotný a naplněný život, jedná se o velkou životní změnu malého jedince a zásah do všech jeho oblastí. Přejít do úplně nového klimatu si žádá citlivý a trpělivý přístup všech zúčastněných osob. Proto je primární volbou širší rodina či osoby, které již dítě zná. Až teprve druhou volbou je hledání osob, které dítě nezná a které jsou ochotny a schopny dítě přijmout do své rodiny (Bubleová et al., 2011).

V roce 1963 byl v Československu novelizován zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, který v oblasti náhradní rodinné péče znamenal velký krok vpřed. Vedle již existujícího osvojení měli možnost se stát zákonnými zástupci dítěte i jiné osoby než biologičtí rodiče. Osvojené dítě však nabývá stejných práv a postavení jakožto dítě biologické. Od 1. ledna 2014 byl zákon o rodině zrušen a byl přijat nový občanský zákoník, který ještě více zdůraznil charakter náhradní rodinné péče (Macela, 2019). Nově vznikla forma pěstounské péče na přechodnou dobu či osvojení zletilého.

1.1 Formy náhradní rodinné péče

Existuje několik podob náhradní rodinné péče. V České republice nabývá čtyř právních forem, které jsou vymezeny v občanském zákoníku, zákon č. 89/1012 Sb., Jsou jimi osvojení neboli adopce, poručenství, svěřeni dítěte do péče jiné osoby, pěstounská péče a pěstounská péče na přechodnou dobu. Podle občanského zákoníku ve všech formách náhradní rodinné péče rozhodují primárně potřeby a zájmy dítěte před zájmy adoptivních rodičů (Novotný et. al., 2017). Dále dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, má náhradní rodinná péče přednost před péčí ústavní, která by měla být zvažována jako jedna z posledních možností. Ačkoliv kvalita kolektivní péče stále stoupá, ze všech hledisek je fungující rodina pro dítě nejlepším možným řešením a příležitostí k plnohodnotnému budoucímu životu.

1.1.1 Adopce

Adopce neboli osvojení je nejvýznamnější formou náhradní rodinné péče, jejíž cílem je vytvoření nejpřirozenějšího a nejčistšího vztahu, jaký mezi rodičem a dítětem může být. K přijímání opuštěných dětí dochází odnepaměti napříč různými kulturami. „*Slovo adopce znamenalo původně “vyvoliti”, tedy děti byly svými novými rodiči vyvoleny. Dnes je tomu naopak – pro opuštěné děti jsou vybíráni noví náhradní rodiče.*“ (Bubleová et. al., 2009, 3).

Mezi náhradními rodiči a dítětem vzniká dle právní moci příbuzenský vztah, který dává osvojitelům za osvojence plnou právní odpovědnost. Díky tomu nabývají všech práv a povinností každého rodiče, a stejně tak dítě získává všechna práva a povinnosti směrem k rodičům. Zanikají právní vztahy s původní rodinou a dítě vstupuje do zcela nového rodinného systému. Získává nové příjmení a nové příbuzenské vztahy i s širší rodinou osvojitelů. Nedostává se jim však žádné zvláštní finanční podpory od státu, na rozdíl od péče pěstounské (MPSV.CZ., 2019).

Podle právního řádu se rozlišují dva typy osvojení. Je jím osvojení *zrušitelné*, jinými slovy osvojení 1. stupně či osvojení prosté, a osvojení 2. stupně neboli *nezrušitelné* (Novotný et. al., 2017). Osvojení 1. stupně lze po uplynutí předadopční péče, která trvá zpravidla po dobu tří měsíců, ze závažných důvodů zrušit bez ohledu na věk dítěte. Tím jsou obnoveny primární příbuzenské a právní vztahy s původní biologickou rodinou. Osvojení 2. stupně je možné pouze od jednoho roku dítěte. Aby po vzniku emočního pouta a sociální vazby nebylo možné snadno zpřetrhat, po nabytí tří let od osvojení jej nelze zrušit. Díky občanskému zákoníku zde existuje možnost osvojit si zletilého jedince, přičemž k němu

dochází ojediněle. Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, umožňuje osvojení dětí z ciziny do ciziny. Ta vstoupila v platnost 1. 6. 2000 spolu se zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (Matějček, 2000).

1.1.2 Poručenství

O poručenství mohou soudní orgány rozhodnout v případě, že biologičtí rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni svéprávnosti nebo jim byla odebrána rodičovská odpovědnost. Poručík nabývá práv jako jeho zákonný zástupce s tím rozdílem, že o něj nepečuje, nemá vůči němu vyživovací povinnost a vztah je udržován více na formální úrovni. Tento typ péče je rovněž jako pěstounská péče podporována státem. Podle slov Zdeňka Matějčka jsou tyto formy péče možné dělat za peníze, nikoliv však pro peníze (Novotný et. al., 2017).

Na doporučení rodičů či blízkých osob se poručíkem může stát pověřená osoba, jestliže se nejedná o rozpor zájmů dítěte. Poručník je kontrolován pod pravidelným dozorem soudu, v ročním rozmezí informuje o jednotlivých rozhodnutích dítěte, které soud opět schvaluje. Poručenství zaniká, jestliže poručík nevykonává svědomitě svoji funkci, či nabude-li alespoň jeden z rodičů rodičovskou odpovědnost (Bubleová et. al., 2018).

1.1.3 Svěření dítěte do péče jiné osoby

Tato forma náhradní rodinné péče se uplatňuje tehdy, nemůže-li o dítě pečovat rodič ani poručík. Nejvhodnější volbou je opět osoba, kterou dítě již zná či osoba, se kterou má vytvořené jisté citové pouto, přičemž je rodičům stále zachován post zákonných zástupců, který obnáší vykonávání rodičovských povinností. Osoba pečující dává sama soudu návrh na svěření dítěte do péče, soud dále může zahájit řízení bez návrhu obce s rozšířenou působností (Bubleová et. al., 2011).

Povinnosti a práva opět vymezí soud, přičemž se jedná o zajištění základní péče, zastupování dítěte v běžných záležitostech a přijímání finančních prostředků od rodičů, které jsou v možnostech jejich životní situace. Pokud finanční hledisko nelze po rodičích vymáhat, není možno dítě do péče jiné osoby svěřit, a nastupuje zde jiná forma náhradní rodinné péče (MPSV.CZ., 2019). Podobně jako u příbuzenské pěstounské péče je zde výhodou to, že je dítě umístěno do prostředí, které je mu známé a má k němu důvěru.

2 PĚSTOUNSKÁ PÉČE

Každé dítě by mělo dostat šanci vyrůstat v láskyplném prostředí, kde bude plně respektováno a přijato. V kombinaci s motivací a touhou náhradních rodičů předat dál své hodnoty a naplnit svůj život smyslem, je šance k vytvoření tohoto prostředí velmi vysoká. Ačkoliv bolestné minulé zkušenosti malého jedince a jeho biologická výbava se mohou odrazit do jeho chování a prožívání, z uplynulých výzkumů je zřejmé, že bezpodmínečná láska a příznivé klima jsou mocnými nástroji k vybudování zdravého sebepojetí a naději na spokojený život i přes všechny těžkosti.

2.1 Vymezení pěstounské péče

Pěstounství patří mezi základní, ač volnější formu náhradní rodinné péče, která je řízená a kontrolovaná státem. Jedná se o stabilní umístění dítěte, které nemůže být z mnoha důvodů osvojeno. V tomto směru se pěstounská péče stává nejlepším možným řešením, aby dítě nemuselo směřovat do péče ústavní (Gabriel & Novák, 2008).

Vztah mezi pěstounem a dítětem nabývá jiného charakteru, než jak je tomu u adopce. Děti v pěstounské péči nejsou právně volné, což znamená, že všechna práva a povinnosti jsou stále připisovány biologickým rodičům, které vyplývají z jejich rodičovské odpovědnosti (Bubleová et. al., 2018). Pravomoci pěstouna jsou omezeny, s výjimkou umožnění a rozhodnutí soudu. Jeho úlohou je pak vedení výchovy, podpora a zajištění stabilního zázemí, které přispívá k budování jeho pozitivní identity a utváření kladných sociálních vazeb.

Zároveň jsou dle zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, pěstounům vypláceny dávky pro dostatečné hmotné zabezpečení a pokrytí všech nákladů, a to v pěti podobách. Jsou jimi příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek na zakoupení motorového vozidla a příspěvek při ukončení pěstounské péče. Dávky náleží buď pěstounovi nebo přímo dítěti, bez ohledu na výši příjmů (Hardyn, 2020). U vyplácení dávek velmi záleží na jednotlivých formách pěstounské péče, jelikož v některých případech nárok na příspěvek nevzniká. Odměna pěstouna se posuzuje podle věku a počtu dětí v pěstounské péči, a stejně tak od jejich zdravotního stavu. (Hardyn, 2020). Je státem určena jako mzda ze zaměstnání, ze které se odvádí daňové a důchodové pojištění.

2.2 Formy pěstounské péče

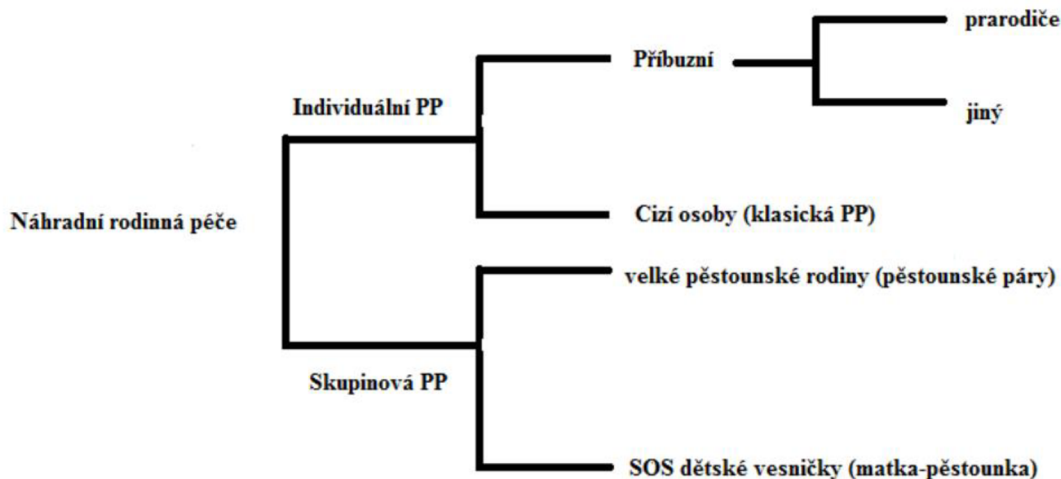
Na rozdělení pěstounské péče se dá pohlížet z několika úhlů pohledu a kritérií. Z hlediska délky trvání se dělí na pěstounskou péči *dlouhodobou*, která je považována za nejčastější formu. Jejím opakem je pak později legislativně ukotvená pěstounská péče *krátkodobá* neboli pěstounská péče na přechodnou dobu. Dle příbuzenského vztahu mezi pěstounem a dítětem ji můžeme dělit na příbuzenskou a nepříbuzenskou. Podle nejnovějších oficiálních statistik ročního výkazu o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2020 vykonávalo přes 10 tisíc osob pěstounskou péči, přičemž příbuzenská pěstounská péče tvořila přes 80 % celkové pěstounské péče, dlouhodobá pěstounská péče představovala 13,34 % a pěstounská péče na přechodnou dobu tvořila 5,14 %. Používáme nejaktuálnější tabulky, které jsou nám k dispozici. Aktualizace zdrojů je plánovaná až v době po odevzdání této práce.

Tabulka 1: Počet osob vykonávající pěstounskou péči dle typu pěstounské péče v roce 2020

Forma pěstounské péče	Počet pěstounů v %	Počet pěstounů
Příbuzenská pěstounská péče	81,52 %	8 307
Dlouhodobá pěstounská péče	13,34 %	1 359
Pěstounská péče na přechodnou dobu	5,14 %	523
Celkem	100 %	10 189

Zdroj: MPSV: Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2020

Další dvě definované podoby dle počtu svěřených dětí, je pěstounská péče skupinová a individuální. Právě toto základní rozdělení definoval J. Kovařík (1996), podle něhož se uplatňuje v praxi. **Individuální** péče probíhá v běžném rodinném prostředí, přičemž o dítě pečují příbuzní či osoby cizí. V prvním případě mluvíme o příbuzenské pěstounské péči, o které se více zmiňují v následujících kapitolách. U cizích osob je zde řeč o pěstounské péči klasické. **Skupinová** pěstounská péče probíhá ve tzv. „zvláštních zařízeních“ pro výkon pěstounské péče, či v SOS dětských vesničkách (Matějček, 1999). Obecně se však mezi sebou formy pěstounské péče prolínají a kombinují.

Obrázek 1: Přehled typů pěstounské péče (rozdělení dle Dr. J. Kovaříka, 1996)

- **„Klasická pěstounská péče“**

„Dlouhodobá pěstounská péče má dobrou tradici a výsledky. Byla v ní například prokázána možnost reparability psychické deprivace u dětí. Základní poznatky, formulované Z. Matějčkem a jeho spolupracovníky, pokládáme za nadčasové a hájí opravdový zájem dětí.“ (Sobotková & Otčenášková, 2013, 32).

Klasická neboli zprostředkovaná pěstounská péče, patří mezi dlouhodobou individuální formu péče. Dítě je umístěno do nepříbuzenské rodiny, biologickým rodičům však stále zůstávají určitá práva a povinnosti. Mluvíme zde o příspěvcích na výživné do rukou úřadu, zachování stejného příjmení, navštěvování dítěte, přístup ke všem důležitým informacím a rozhodování za dítě v záležitostech, které jsou stěžejní. Současně se zde klade důraz na podporu a rozvoj osobního kontaktu s osobami dítěti blízkými, pokud to není v rozporu s jeho zájmy (Bubleová et. al., 2018).

O vzniku pěstounství rozhoduje soud, který jej může v závažných případech také zrušit, stejně tak je tomu na vyžádání pěstouna. Na základě žádosti u obecního úřadu podle místa trvalého bydliště žadatele může být dítě svěřeno jak jedné fyzické osobě, tak do párové péče manželů. Poté jsou zapsáni v evidenci žadatelů a čekají na písemné rozhodnutí. Zásadou je, že se z rodin vybírá vždy ta nejvhodnější pro konkrétní dítě a ne naopak (Sobotková & Otčenášková, 2013). Podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí je podmínkou, že žadatelé svým písemným souhlasem dávají možnost státním orgánům k tomu, aby mohl zjišťovat další potřebné údaje pro zprostředkování a možné změny v dokumentaci (Bubleová et. al., 2018). Následně s doprovodnou organizací či příslušným

úřadem uzavírají Dohodu o výkonu pěstounské péče, a umožní první osobní kontakt s dítětem (Vyskočil, 2014).

Součástí celého procesu je povinná účast na kurzu v minimálním rozsahu 48. hodin, který poskytne budoucím pěstounům potřebné informace, podporu a přípravu k přijetí dítěte do jejich rodiny (Sobotková & Otčenášková, 2013). Díky tomuto procesu mají budoucí pěstouni možnost si osvojit a pochopit, co toto životní poslání obnáší, jaká jsou možná rizika a krizové situace, ale hlavně to, jak co nejlépe pochopit dítě s těžkou minulostí a poskytnout mu milující prostředí.

Pěstounská péče zpravidla zaniká, dosáhne-li dítě osmnácti let, či nabude svéprávnosti. Pokud v rodině převládá podporující zázemí a dítě má stále status studenta, je mu umožněno zůstat v rodině do jeho plného osamostatnění. Děti, které přicházejí do pěstounské péče, mohou patřit mezi týrané a zneužívané, nemocné či handicapované, děti, jejichž rodiče jsou ve výkonu trestu, nebo děti jiné etnické příslušnosti. Výjimkou nejsou ani situace, kdy je rodina postižena sociálním vyloučením, duševní poruchou, užíváním drog, alkoholu, či jiných návykových látek ze strany rodičů (Nadační fond J&T, 2015).

Nelehká úloha a úděl pěstounství si žádá externí podporu a možnost pomoci, proto je zde přítomno doprovázení pěstounských rodin neziskovými organizacemi, sociálními pracovníky a psychology, aby měli přístup k poradenským službám a vzdělávání. V České republice tyto neziskové organizace sdružuje fungující platforma Asociace Dítě a Rodina, která působí v oblasti péče o ohrožené děti. Dále se snaží o rozvoj a podporu náhradní rodinné péče na všech úrovních jako odborný a srozumitelný partner v této sféře. Dále asociace navazuje na dlouhodobou aktivitu projektu Komunikačních mostů organizovaných Nadací J&T¹, díky němuž může docházet k výměně informací, vzdělávacích materiálů, výzkumů a příkladů dobré praxe (Dítě a rodina, nedat.). Na jejich webových stránkách lze najít seznam všech zaštitěných 88 organizací, včetně českých i zahraničních výzkumů a materiálů.

¹ Nadace J&T je stabilním, silným a spolehlivým partnerem pro neziskový sektor a veřejnou správu. Individuálně pomáhá rodinám s dětmi, které aktivně čelí nepřízni osudu. Poskytuje finanční, materiální pomoc a poradenství. Na základě jejich zkušeností z terénu usilují o systémové změny v prevenci a péči o ohrožené rodiny (Nadace J&T, nedat.)

- **Pěstounská péče na přechodnou dobu**

Pěstounská péče na přechodnou dobu je v České republice nejmladší formou, legislativně ukotvenou od roku 2006 v rámci zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, jehož novelizací jsou od roku 2013 přesněji definovány její podmínky a možnosti. V praxi se s ní lze setkat pod názvem „profesionální pěstounská péče“. Jejím cílem je poskytnout dětem v náhlé krizové situaci dočasnou pomoc v novém rodinném prostředí do doby, než budou jejich biologičtí rodiče opět schopni vykonávat plnohodnotné rodičovské povinnosti. Zároveň jsou na pěstouny obecně kladeny větší nároky, než jak je tomu u ostatních forem pěstounské péče. Patří mezi ně stabilní rodinné prostředí a partnerský svazek, a děti žijící v rodině by se neměly potýkat s výraznými výchovnými problémy. Zároveň by měly pochopit a přijmout smysl pěstounské péče, proto jsou preferovány rodiny s odrostlejšími dětmi nad 15 let (Macela, 2019).

Tato forma může trvat nejdéle jeden rok, a soudní orgány jednou za tři měsíce přezkoumávají, jestli jsou důvody svěřením dítěte stále platné a přetrvávají (Sobotková & Očenášková, 2013). Pěstouni pobírají příslušné odměny i poté, co nemají v péči žádné dítě. Konkrétně se jedná o finance na úhradu potřeb dítěte a odměnu pěstouna. Příspěvek na převzetí dítěte a na zakoupení motorového vozidla se jich netýká. Dále jsou vedeni ve zvláštní evidenci a jakmile rozhodne soud, měli by být v pohotovosti přijmout dítě téměř okamžitě (Pazlarová, 2016). Poté je dítě umístěno zpět do původní rodiny, či do jiné formy náhradní rodinné péče, která má trvalejší charakter. Jelikož všechny procesy probíhají v krátkém časovém úseku, včetně následné separace a přerušování citového, mohou být změny pro dítě i pěstouny často psychicky náročné.

- **Příbuzenská pěstounská péče**

Jak už z názvu vyplývá, tato forma pěstounské péče je realizována příbuznými osobami svěřeného dítěte. Podle zákona č. 959 dost. 1 občanského zákoníku, je umístění dítěte do příbuzenské pěstounské péče stejně jako ostatní formy náhradní péče o dítě nutno chápat jako dočasný institut, o kterém může soud rozhodnout pouze po dobu, po kterou trvá překážka bránící rodičům v osobní péči o děti. Povinností pěstouna je udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitostí s rodiči a dalšími blízkými osobami, umožnění styku s rodiči dítěte, pokud je to v jeho nejlepším zájmu (Blažková et. al., 2019). Jelikož se tato bakalářská práce věnuje právě příbuzenské pěstounské péči, její vymezení, specifika, výhody, ale i možná rizika shrnuji v kapitolách níže.

2.3 Motivace k pěstounství a jeho psychologické aspekty

Motivace stát se rodičem si žádá řadu otázek. Především je zde otázka vědomého rozhodnutí, které nelze vzít zpět. Biologické rodičovství a příbuzenský vztah není však zárukou pro přijetí a bezpodmínečnou lásku, které mají dát dítěti pevný základ do života. O vývoji dítěte rozhodují i psychologické aspekty, které jsou v pěstounské péči specifické. Sobotková (2013) mluví především o „psychologickém rodičovství“, které je za příznivých okolností pravé a plnohodnotné. Stejně tak prof. Matějček apeluje, že slovo „náhradní“ nenese význam něčeho nepravého či méně dokonalého, ba právě naopak. „*Můžeme dnes pokládat za prokázané, že v motivaci lidského rodičovství se uplatňují i síly psychologické a společenské, které umožňují přijetí ne-vlastního dítěte.*“ (Matějček & Koluchová, 2002, 32).

U budoucích náhradních rodičů je na motivaci k náhradnímu rodičovství kladen velký důraz. Stejně tak, jak je tomu u pokrevního rodičovství, se motivace stát se pěstounem v rámci individuálního přístupu liší případ od případu. V každém případě by měla motivace vycházet z hlubokého vnitřního přesvědčení. V praxi jsou žadatele podrobena psychologickému vyšetření, sociální pracovnice vede s pěstouny rozhovor, který je zaměřen na důvody rozhodnutí, vnitřní přesvědčení a představy o dítěti (Bubleová et. al., 2001).

Ve většině případů dochází k volbě pěstounství tehdy, jsou-li v rodině další děti, neboť rodiny bez dětí volí adopci jako primární možnost. Motivací tedy může být přání pořídit sourozence pro dítě, které už v rodině je (Zezulová, 2012). V takovém případě je podle Bubleové (2018) vhodným řešením přijmout dítě v takovém věku, aby bylo ze všech sourozenců nejmladší. Výjimkou není ani motivace pro snahu uplatnit své výchovné ambice po tom, co již dospělé děti opustily domov a pěstouni mohou zažívat syndrom tzv. „prázdného hnízda“. Nejsilnější motiv k pěstounství nese však altruistické pozadí, a to udělat něco smysluplného v podobě pomoci opuštěným dětem. Vágnerová (2012) také v tomto duchu mluví o potřebě seberealizace, neboť schopnost mít potomstvo potvrzuje normalitu člověka jak na biologické úrovni, tak na té psychosociální. Právě tato touha v sobě nese prvky seberealizace v podobě péče, která je dítěti věnována a kterou společnost může docenit.

Na druhé straně přání mít dítě může přinášet i různá úskalí a rizika. Pokud není pomoci dítěti prioritní cíl, mohou se jejich představy o budoucím životě s dítětem přetvořit do nereálných iluzí a očekávání, které na dítě nevědomky vytvářejí tlak. Sobotková a Otčenášková (2013, 16) tuto myšlenku krásně ve své knize krásně shrnují: „*Přijetí dítěte*

znamená jeho bezvýhradné akceptování se všemi nedostatky, ničím nepodmiňovanou lásku k němu a plnou citovou angažovanost na jeho vývoji, Nejde o lásku typu „miluji tě, protože...“, ale „miluj tě, přestože...“. Vystřízlivění z reality je však u pěstounů běžnější a ve většině případů k němu časem dojde, jelikož se přespříliš nestylizují do role rodiče, než jak je tomu například u adopce (Vágnerová, 2012). Formou externí motivace mohou být také finanční dávky pro pěstouny, o kterých se v mnohých literaturách autoři zmiňují. V minulosti byl podle Zezulové (2012) nesmysl, aby se lidé pěstounství věnovali pro peníze, jelikož finanční částky nemohly zcela pokrýt náklady a nevedly k rychlému zbohatnutí. S postupem času se však dávky postupně zvyšovaly a v budoucí době by se měly opět zvýšit a navázat tak podle nové novely zákona na minimální mzdu, aby kvůli nedostatku financí počty pěstounů neklesaly (MPSV.CZ, 2021).

Škoviera (2007) ve své knize všechny motivy pro náhradní rodičovství shrnuje následovně: motiv altruistický, emocionální, profesionální, rodinný, motiv pro smysl života, rodinná povinnost či nenaplněné rodičovství. Dále zmiňuje společenský status, publicitu a ekonomické zabezpečení, které už mají od hluboké niterní motivace daleko. Zmínka je také o tom, že si lidé chtějí něco dokázat, vykoupit svoji vinu, či mají od dítěte očekávání, že jim naplní neukojenou potřebu po vděčnosti a ocenění. Výjimkou není ani řešení partnerské krize či mocenské ambice a v tom nejextrémnějším případě psychopatologické motivy, což by se nemělo stát ani v minimálním procentu případů a tyto motivy by měly být zachyceny a odhaleny zavčasu.

Vhledem k této nelehké úloze pěstounství je pro pěstouny přínosné si stále sám pro sebe připomínat co je k této misi vede a jaké jsou jejich interní motivy. Vnitřní dialog a kladení otázek sám sobě mohou být skvělou technikou ve chvílích, kdy se vše zdá být těžké a vyčerpávající. Odpovědi na otázky tohoto typu mohou pomoci: Co právě v tuto chvíli v této situaci prožívám? Co tyto emoce vyvolává? Jaké přesvědčení v sobě nosím? Jsou mi prospěšné, nebo jdou proti mně? Co mě motivuje a z čeho mám naopak strach? (Bubleová et. al., 2010). Toto rozvíjení emoční inteligence může být skvělým nástrojem a nadlehčením pro udržení si vnitřní síly a stability v jakékoliv situaci.

3 PŘÍBUZENSKÁ PĚSTOUNSKÁ PÉČE

Příbuzenská pěstounská péče je velmi specifickým případem pěstounské péče. Rozhodnout se pečovat o děti svých blízkých, kteří se ocitli v nelehkých životních situacích, představuje pro pěstouny stěžejní volbu a životní zásah, na jehož přípravu nemají mnohdy dostatek času a možností. Příbuzenské pouto a pokrevní rodinná sounáležitost v celém procesu hraje významnou roli, což dělá situaci v některých ohledech snazší, a v jiných o to složitější.

3.1 Vymezení příbuzenské pěstounské péče

Péče příbuzných má u nás dlouhou tradici, jelikož byla v minulosti často jedinou alternativou před umístěním dítěte do ústavní péče (Pazlarová, 2016). Nový občanský zákoník podle zákona č. 89/2012 definuje příbuzenství jako *vztah osob založený na pokrevním poutu, nebo vzniklý osvojením* (Novotný et. al., 2017). Obecně je péče příbuzného podle právní úpravy vždy v popředí před péčí osoby cizí, opět vždy pohlíží na nejlepší zájem dítěte. Skupina příbuzných pěstounů je vnitřně diferencovaná, z největší části ji však tvoří prarodiče dítěte a zbytek jiní příbuzní, kterými jsou například tety a strýcové, či zletilí sourozenci dětí (Pazlarová, 2016). Pazlarová (2016) dále konstatuje, že svěření dítěte do pěstounské péče nemusí být uskutečněno pouze formou pěstounské péče, ale je zde i forma svěření dítěte do péče jiné osoby, ke kterým má dítě navázán dlouhodobý vztah. Takovým případem mohou být osoby, které trvale s dítětem nebo jeho rodinou žijí v jedné domácnosti. Lidé, kteří nejsou přímými příbuznými dítěte, se za blízké považují v případě, kdy mezi nimi a dítětem vznikl blízký vztah ještě před tím, než nastaly důvody k umístění dítěte do náhradní rodinné péče (Nadační fond J&T, 2014).

Všechny formy péče příbuzných ukazují, že za rok 2020 pečovalo o děti více než 14 tisíc příbuzných. Z toho tvoří 58,49 % příbuzenství v pěstounské péči, tedy nadpoloviční většinu.

Tabulka 2: Péče příbuzných podle právní normy v roce 2020

Formy péče příbuzných	Prarodiče	Jiní příbuzní	Příbuzní celkem	Příbuzní celkem v %
Pěstounská péče	6 410	1 897	8 307	58,49 %
Poručenství s osobní péčí	1 211	540	1 751	12,33 %
Péče jiné osoby	3 677	467	4 144	29,18 %
Pečující příbuzný celkem			14 202	100 %

Zdroj: MPSV: Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2020

3.2 Specifika příbuzenské pěstounské péče

Příbuzenská pěstounská péče s sebou nese řadu specifíků a odlišností. Návrh na svěřením dítěte do péče podává příbuzný přímo soudu. Na rozdíl od klasické pěstounské péče příbuzní neprocházejí procesem zprostředkování, které je zajištěno příslušným krajským úřadem (Nadační fond J&T, 2014). Novela o sociálně právní ochraně dětí, která nyní míří ke schválení do senátu, si klade za cíl tuto formu pěstounské péče nazývat jako „*nezprostředkovanou*“, právě z důvodu toho, že zde neproběhlo zprostředkování péče příslušným krajským úřadem (Němcová, 2021). Pěstouni tedy nemusí absolvovat povinný kurz a případné posouzení jejich způsobilosti, jež jsou spjaty s procesem příprav před přijetím dítěte. Proto je velkým specifíkem rychlé přijetí dítěte, které se může obrazně řečeno stát ze dne na den. Další odlišností v přístupu k příbuzenským pěstounům je přiznávání odměny pěstouna, na kterou mají nárok automaticky. Je však podmíněna individuálním posouzením s ohledem na sociální a majetkovou situaci a zdravotní stav dítěte (Pazlarová, 2016). Celkově je odměna nižší než v případě klasické pěstounské péče, neodvádí se z ní však důchodové pojištění (Němcová, 2021). Velké specifikum je to, že dítě přichází do již známého prostředí ke známým lidem. Není zde tedy citová absence a nové navazování emočních vztahů, které jsou u jiných forem pěstounské péče považovány za velmi náročnou počáteční fázi.

Nedávný výzkum Centra psychologické pomoci v Ostravě se ve spolupráci s významnou organizací SocioFactor specializoval právě na **specifické aspekty příbuzenské pěstounské péče**, které jsou stručně shrnuty v jednotlivých bodech:

- *Minimální možnost volby*

- *Neplánovaná a radikální změna života*
- *Nedostatek informací při rozhodování*
- *Příbuzenské vazby*
- *Vnímání trvalosti závazku*
- *Vysoké riziko ohrožení rodiny a sociální disfunkce*
- *Vysoký věk pěstounů*

V případě neočekávané a náhlé události je řešení situace naléhavé, proto s sebou požadavek na pěstouna pečovat o příbuzné děti nese minimum času a omezenou možnost svobodně se rozhodnout, jak se k celé situaci postavit. To souvisí se striktní změnou životního stylu a rychlé přizpůsobení potřebám přichozícího dítěte. Časový nátlak častokrát vede k rychlému rozhodování s nedostatkem informací a neznalostí, jak se k těmto informacím dostat. Specifické situace jsou dále zapříčiněny příbuzenskými vazbami jak k dítěti, tak jeho rodičům. To s sebou přináší změnu identity a konflikt rolí nesoucí se napříč historií rodiny. Závazek plynoucí z příbuzenské pěstounské péče, má převážně trvalejší podobu, jelikož příbuzenští pěstouni chápou roli pěstouna spíše jako dlouhodobou (Nadace Sirius², 2021). Dalším aspekt je v sociální sféře jak pěstouna, tak samotného dítěte. Obvykle se v blízkém okolí nenachází nikdo, kdo by byl ve stejné životní situaci. Zároveň musí zvládat další povinnosti a nároky osobního života, je tedy svými možnostmi a kapacitou značně omezen. Vysoký věk pěstounů se týká především prarodičů, kteří tvoří zhruba dvě třetiny příbuzenské pěstounské péče. S touto generační propastí se pojí řada problémů a úskalí, které shrnuji v další kapitole.

3.3 Motivy a příčiny vzniku příbuzenské pěstounské péče

Motivy pro vznik příbuzenské pěstounské péče jsou úzce provázeny s jejími specifiky a odlišnostmi. To potvrzuje realizace Analýzy fungování institutu dohod o výkonu pěstounské péče v ČR, která tvrdí: *“Motivace pěstounství je u příbuzných zcela odlišná. Tím se z příbuzenských a nepříbuzenských pěstounů stávají dvě zcela odlišné skupiny, což je dle analýzy nejvíce viditelné na společných vzdělávacích a pobytových akcích.”* (MPSV.CZ, 2015).

² Nadace Sirius je společnost, jejímž účelem je všestranně přispívat ke zlepšování a rozvoji kvality života dětí. Svým působením usiluje o rozvoj a uplatňování základních lidských práv a humanitárních zásad. Má snahu přispět k lepšímu životu dětí, které neměly štěstí. To vystihuje i jejich motto: „Pomáháme dětem, které neměly v životě štěstí.“ (Nadace Sirius, nedat.)

Jak jsem již zmiňovala v jiných kapitolách, příbuzní pěstouni vstupují mnohdy do této úlohy v nepříznivých podmínkách jak pro děti, tak pro ně samotné. Jsou zde přítomny emoce pramenící z nelehké životní situace, ve které se celá rodina náhle ocitá. Příbuzenští pěstouni tak děti do své péče přijímají často z morálních důvodů, lítosti a snahy napravit selhání jejich rodičů (Nadace Sirius, 2021). Podle studie Kubičkové (2020) se do motivace příbuzných pěstounů promítá pocit rodinné sounáležitosti a tlak ze strany společnosti. Participantů ze studie uvedli, že je pro ně přijetí dítěte do rodiny samozřejmostí a přirozeným krokem z pohledu povinnosti pomoci v rodině. Někdy se příbuzní však stávají „rodiči“ na základě vyústění dlouhodobých problémů v rodině (Uhlířová, 2010).

Pro lepší pochopení a přiblížení se ke každému případu je stěžejní poznat okolnosti, které rodinu do nelehké životní situace přivedly. Uhlířová (2010) ve své publikaci uvádí nejčastější příčiny příbuzenské pěstounské péče následovně. První příčinou je úmrtí rodiče či obou rodičů v důsledku nehody či nemoci. Krtičková (2021) tuto rodinnou tragédii dále rozvádí, neboť jsou i dle ní tyto okolnosti stěžejní pro následný charakter a fungování rodiny. Pokud ztráta rodičů přichází náhle a nečekaně, je podle jejich slov rodina vystavena zvládnutí smutku a úzkosti, potlačení vlastních problémů a celkově rychlým aktuálním životním změnám. Pozvolná ztráta rodičů s sebou přináší dlouhodobější napětí a dlouhodobému strachu z budoucnosti. Základem další příčiny dle Uhlířové (2010) je nedostatek péče plynoucí z nezralosti či nezletilosti matky nebo otce. Nezletilost matky je následně podle zákona podmíněna trestním řízením. Další situací je odebrání dítěte rodičům či rodiči, u kterého se objevily sociálně patologické jevy. Toto patologické prostředí je pro dítě ohrožující v rámci absencí zajištění všech základních potřeb. Dítě postrádá základní návyky, bývá zpomaleno ve vývoji a je zde velká pravděpodobnost fyzické a psychické traumatizace. Ta má za následek psychosomatické obtíže, úzkostné stavy, neurotické projevy, či výskyt poruch příjmu potravy (Krtičková, 2021). V tomto případě zasahuje sociálně právní ochrana dětí. V neposlední řadě lze do příčin pěstounské péče zahrnout psychiatrickou diagnózu rodičů, jejich výkon trestu, či pokud se u rodičů projevila závislost na drogách, alkoholu či jiných návykových látkách.

Podle Sobotkové a Mošťkové (2016) jsou výše zmíněné příčiny charakterizovány ve třech kategoriích. První z nich je *patologický zpisob života rodičů*, kam zařazují veškeré užívání návykových látek, trestní činnost a setkávání se s problematickou sortou lidí, odnětí svobody a vězení, prostituce, dluhy a exekuce, suicidální či vražedné pokusy v rodině, zanedbávání a fyzické týrání dětí, domácí násilí a zanedbávání rodičů samotných vlastní

osobou. Druhá oblast se týká *osobních charakteristik*. Patří sem nezáměr rodičů o dítě, nezodpovědnost spojená s nízkým věkem rodičů a neschopností se starat, přítomnost agresivních sklonů a nestabilita v oblasti práce a vztahů. Není zde opomenuta ani již zmíněna psychiatrická diagnóza rodičů. Poslední sféru tvoří *vliv životního běhu a událostí*. Je zde zahrnuto opuštění dítěte, které se mnohdy může stát ze dne na den. Dále autorky zmiňují odjezd do zahraničí, jež je zapříčiněn vidinou lepšího výdělků nebo únikem od problémů. Negativně působí také nezaměstnanost a fluktuace zaměstnání, absence finančních prostředků, nedostatek potravin a celkově nízká životní úroveň. Do této oblasti je zahrnut i rozpad partnerského vztahu či potrat. Výsledky analýzy Institutu projektového řízení, která se uskutečnila v roce 2017, ukazují, že nejčastějším důvodem k umístění dětí do příbuzenské pěstounské péče byla nedostatečná péče rodičů, a to v necelých 32 %, dále pak nezáměr rodičů v 18,9 % (Institut projektového řízení, 2017).

Všechny zmíněné události jsou nositeli negativního emočního prožívání, které může vyústit v krátkodobé či dlouhodobé trauma jak na straně dětí, tak pěstouna. Není zde přítomna možnost se na tuto situaci připravit a sladit ji s vlastními potřebami s výhledy na budoucnost (Uhlířová, 2010). Projít všemi fázemi a posuny si žádají dostatek času, trpělivosti a dostatečné sociální opory.

3.4 Úskalí a pozitiva příbuzenské pěstounské péče

Na první pohled se příbuzenská pěstounská péče může jevit jako nejvhodnější možné řešení pro umístění dítěte, je třeba zvážit a mít na paměti obě strany mince. Jak zmiňuje Pazlarová (2016) ve své knize, je přínosné přiblížit se pohledu výhod a rizik všech aktérů, kteří jsou do procesu začleněni.

Velkým **pozitivem**, které se pojí s příbuzenskou pěstounskou péčí, je přítomnost dlouhodobě navázaného vztahu mezi dítětem a příbuzným. S tím se pojí i otázka pocitu bezpečí, který hraje v otázce důvěry podle řady autorů nezastupitelnou roli. Erikson (2002) ji považuje za vývojově získanou, formující se na základě zkušenosti prvního roku života. Dle Nancy Verrier (2009) dítě v nové náhradní rodinné péči nalomenou důvěru neustále testuje a ověřuje tak opravdovost a stabilitu vztahu. Tím, že je již zde důvěra přítomna, je celý proces lépe zvládnutelný pro obě strany. S tím se úzce pojí neměnnost a stálost prostředí, které je již dítěti známé a ve kterém snáze sdílí společné rituály, tradice a životní styl. Dítě tak nemusí vynakládat energii na adaptaci a aklimatizaci, a má tedy větší prostor pro přijetí změny (Nadační fond J&T, 2014). Ze strany pěstounů je znalost dítěte velký krok

vpřed. Díky vědomostem a informacím o samotném dítěti a jeho rodinné anamnéze je pro pěstouna snadnější odhadnout styl komunikace, potřeby dítěte a celkový přístup k němu. Zároveň pokud jsou vztahy mezi pečujícími osobami a rodiči dítěte stabilní, je snazší kontakt s původní rodinou udržet, což usnadňuje případný návrat k rodičům (Pazlarová, 2016). To je však silně podmíněno celou situací rodiny a okolnostmi odloučení. Dalšími pozitivy je stálost vztahů a sociální sféry kolem dítěte, a stejně tak zachování rodinné identity, ke které má dítě snadný přístup a nemusí pátrat po svých kořenech a rodinných zátěžích. S tím je spojeno celkově menší společenské stigma rodiny i samotného dítěte. Mezi formální výhody ze strany pomáhajících pracovníků patří vyřešení situace bez dlouhých časových prodlev a přílišného čekání. Podle výzkumné studie Sobotkové a Mošťkové (2016) je pro většinu participantů velkou výhodou finanční příspěvek státu, díky němuž mohou dětem dopřát aktivity navíc a finanční podporu do budoucna.

Výše zmíněné výhody se snadno mohou obrátit do **úskalí** a **rizik**, s kterými se v této formě pěstounské péče lze setkat. Jako první řada autorů zmiňuje opakování nevhodné péče a vzorců chování vlivem generačního přenosu. To je provázáno nedostatečnými výchovnými schopnostmi, absencí podnětného prostředí a opakování nevhodného ohrožujícího výchovného modelu, který děti přebírají jako negativní charakterové rysy (Vágnerová, 2008). Absence odborné přípravy a posouzení pěstounů daná zákonem tyto vzorce nezachytí, což často může vést k řadě problémů. Pazlarová (2016) tuto problematiku shrnuje několika slovy: *„Zákonodárce byl zjevně veden myšlenkou, že příbuzenský vztah je natolik silným argumentem, že není nutné vhodnost tohoto umístění hlouběji testovat. Praxe ukazuje, že ne vždy tomu tak skutečně je. Příbuzenský vztah často ke kvalitní práci nestačí.“* (Pazlarová, 2016, 130).

Co se týče prarodičů, podle dlouholetých praktických zkušeností prof. J. Koluchové jsou méně ochotni vyhledávat pro dítě odbornou pomoc, mohou vykazovat sklony k extrémnímu přístupu k biologickým rodičům dítěte, a může zde panovat přemíra schovívavosti a lásky (Gabriel & Novák, 2008). Vyšší věk pěstounů se může dále podepsat na mezigenerační propasti, zastaralými přístupy a problémy v komunikaci vedoucí naopak ke vzdalování se a odcizení. Může se jednat i v některých případech o negramotné příbuzné, kteří stěží ukončili nízký stupeň vzdělání (Nadační fond J&T, 2014).

Nelehká situace a krize se nese celou rodinou, tudíž pěstouni mnohdy nemají dostatek síly být pro dítě oporou, a sami nevědí, jak vše zvládnout. Zezulová (2012) v tomto smyslu

mluví o přecenění vlastních sil, vyčerpání organismu, se kterým je spojeno i riziko odvržení dítěte. Naštěstí podle údajů obcí s rozšířenou působností dochází k předčasnému ukončení péče v méně než 1 % případů (Institut projektového řízení a.s., 2017). Z dalších dlouhodobě získaných poznatků vyplývá skutečnost, že starost o ohrožené děti přebírají jedinci, kteří jsou sami poznamenáni psychickými traumaty odlišného charakteru a intenzity, které si přenáší v různých formách do současné doby bez odborné pomoci (Kubíčková, 2020).

Když jsou vztahy mezi pečujícími a rodiči dítěte napjaté, není zde prostor pro komunikaci a vzájemnou spolupráci, což může mít na děti negativní dopad. Tento problém se odráží i do nedostatečné motivace rodičů pro změnu životního stylu a upravení podmínek, jelikož je pro ně umístění dítěte k příbuzným pohodlné řešení nevyžadující žádnou či minimální změnu. Riziko, o kterém mluví Sobotková s Mošťákovou (2016) je nastavování hranic a ujednání pravidel s biologickými rodiči dítěte, které se lze snadněji mezi nepříbuznými příslušníky. Pazlarová (2016) dodává, že porušování ujednaných pravidel může snadno obrátit v nevhodné zasahování do života dítěte a rodiny. I z pohledu sociálních pracovníků může být někdy obtížné se přiblížit k rodinnému systému a do jeho vazeb, pokud pěstouni nejsou sdílní, informace zatajují, či vyskytující se problémy odmítají řešit. Tento fakt potvrzují ve svých studiích i zahraniční autoři Hong, Algood, Chiu a Lee (2011).

V souvislosti s příbuzenskou pěstounskou péčí se také hovoří o možném riziku zneužívání finanční podpory státu. Ve výzkumu analýzy potřeb pěstounských příbuzenských rodin využívajících organizaci Centrum psychické pomoci v Moravskoslezském kraji se ukázalo, že tuto problematiku a pohled vnímají i samotní pěstouni. Řešení by mohlo být zlepšení komunikace směrem k veřejnosti a přiblížení jim tuto nelehkou úlohu, jakou příbuzenští pěstouni vykonávají (Nadace Sirius, 2021). Dále toto tvrzení vyvrací průzkum realizovaný v roce 2018 asociací Dítě a rodina, kdy z oslovených pěstounů do péče přijalo 88 % jedno nebo dvě děti. To by mohlo vyvrátit tvrzení o tom, že si pěstouni berou do péče velké množství dětí kvůli vyšší finanční podpoře (Lipová et. al., 2019).

4 SOUROZENEC V ROLI PĚSTOUNA

Velmi specifickým případem příbuzenské pěstounské péče, kterému bychom se dále chtěli věnovat po zbytek bakalářské práce, je téma sourozence v roli pečovatele. Ačkoliv se tomuto tématu autoři ve svých publikacích přespříliš nevěnují a není zde dostatek českých i zahraničních výzkumů, je tato problematika spojena s tématy, které mají mnoho společného. Nemusí jít konkrétně o pěstounskou péči, nýbrž i o běžnou dysfunkci rodiny, kdy sourozenci přebírají zodpovědnost za své mladší sourozence vlivem nefunkčních rodičovských kompetencí, či pokud sourozenci pečují o své sourozence vlivem nemoci v kterémkoliv věku. Těchto možných situací je mnoho, v každém případě je velmi těžké věnovat pozornost jak vlastním úkolům a záležitostem, tak přidruženým úlohám. To vše s sebou přináší řadu změn, včetně vyrovnávání se s nimi a adaptací na novou rolou identitu. Ať už je sourozenec-pečovatel v kterémkoliv věku a kterékoliv situaci, specifičnost individuálního prožívání a přístupu se bude případ od případu s ohledem na zasazení do individuálního životního kontextu lišit.

Co tedy nastane, pokud nejstarší sourozenec musí neodvratně roli pečovatele převzít, protože nemá jinou možnost? Velkými tématy v takto utvořené náhradní rodině není pouze vnitřní prožívání a přístup pěstouna, ale také změna role a vnímání pečující osoby ze strany mladších sourozenců (Nadační fond J&T, 2014). Kým vlastně starší sourozenec je? Má rodičovskou autoritu a je mladšími sourozenci dostatečně respektován? Jsou zde nastavené pevné hranice, či je vztah založený na týmovém fungování? Těmto tématům se v bakalářské práci věnujeme o pár kapitol níže.

- **Právní náležitosti sourozenecké pěstounské péče**

Rozhodnutí o svěřením dítěte do pěstounské péče staršímu sourozenci bývá jedno z nejtěžších (Nadační fond J&T, 2014). Je zde podmínkou, aby byl starší sourozenec již zletilý, dále je postup svěřování dítěte do péče podobný jako u příbuzenské pěstounské péče. Je třeba informovat příslušný sociální odbor v místě trvalého bydliště, s jehož dopomocí pak sourozenec podá soudu žádost na zřízení určité formy náhradní rodinné péče, v tomto případě péče pěstounské (Procházková, 2014). Dále je třeba doložit veškeré doklady a dokumentace, které pojednávají o celé rodinné situaci a jejich ekonomických poměrech. Velmi cenné jsou i výpovědi blízkého okolí, které rodinu znají a zaznamenali u dětí určité dysfunkce nebo změnu chování. Může se jednat o širší rodinu, o učitele ve škole, či o lékaře, kteří v tomto mohou být velmi nápomocní.

Vyvstává zde také otázka, jaká je finanční a duševní kapacita staršího sourozence zabezpečit a postarat se ve všech aspektech o toho mladšího. Z hlediska finančního má opět sourozenec podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí právo na státní podporu v podobě dávek na pokrytí veškerých výdajů spojených s výchovou a výživou mladšího sourozence (Blažková et. al., 2019). I přes to, že u příbuzenské pěstounské péče neprobíhá odborné posouzení pěstouna a jeho příprava, mělo by být s ohledem na konkrétní případ ujištěno, že bude sourozenec schopen tuto řádnou péči zajistit. Je dále nesmírně důležité, aby zde nebyla absence intenzivní podpory ze strany úřadů a podpůrných služeb (Nadační fond J&T, 2014). Z praxe podle Pazlarové (2016) vyplývá, že jsou sourozenci odborné externí pomoci otevření a spolupráci se sociálními pracovníky neodmítají.

„Příbuznému, který usiluje o péči o nezletilé dítě, by měl soud či orgán sociálně-právní ochrany dítěte tam, kde se to jeví účelné s ohledem na zájem dítěte, doporučit odbornou pomoc zaměřenou na získání alespoň základních vědomostí o prožitcích dítěte, které se dostává do péče jiné osoby“ (Blažková et. al., 2019, 14).

Oficiální statistiky MPSV ve svých výkazech přímo neuvádějí procentuální zastoupení pěstounů sourozenců, pouze rozdělují pěstouny vzhledem ke vztahu k dítěti na prarodiče, jiné příbuzné a osoby cizí. Ve výzkumu s názvem Pěstounské rodiny v České republice z roku 2019, který byl realizován Asociací Dítě a rodina, však vyplynulo, že poměr prarodičů na příbuzenské pěstounské péči ve výzkumném vzorku odpovídá uváděnému poměru ve statistikách MPSV (Lipová et. al., 2019). Na základě tohoto tvrzení by se tedy dalo předpokládat, že by zobecnění mohlo platit i pro pěstouny-sourozence, kteří tvořili ve výzkumném vzorku 0,5 % příbuzenských pěstounů.

Tabulka 3: Počet osob vykonávající pěstounskou péči a jejich vztah k dítěti v roce 2020

Forma pěstounské péče	Počet osob, které mají svěřeno alespoň 1 dítě	Vztah k dítěti		
		Prarodič	Jiný příbuzný	Cizí
Pěstounská péče	11 655	6 410	1 897	3 108
Pěstounská péče na přechodnou dobu	732	3	9	511

Zdroj: MPSV: Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2020

4.1 Vztahy mezi sourozenci v kontextu NRP

Sourozenecké pouto je jedno z nejdéle trvajících, jelikož ze všech členů rodiny spolu sourozenci tráví nejvíce času. Ti, kteří mají alespoň jednoho sourozence, mají možnost ve svém životě zažít velmi unikátní vztahovou dyádu plnou hezkých chvil, ale i výzev. Silné a kvalitní sourozenecké vazby jsou důležité z několika různých aspektů, zvláště pokud sourozenci mají společnou těžkou historii, která je v pěstounské péči přítomna. Tuto důležitost lze tedy spatřovat ve vzájemném učení sociálního chování, důvěrnosti vztahů a citové podpoře, ovlivňující jejich vzájemný vývoj. Tuto hodnotnou zkušenost nemají možnost zažít děti umístěné v ústavní péči, jelikož pro zdravý vývoj potřebují hierarchickou posloupnost sourozenců (Matoušek, 1995). Vzhledem k orientaci naší bakalářské práce na starší sourozence jakožto pečovatele, bychom rádi vyzdvihli jejich charakteristiku v sourozenecké pozici vzhledem k sourozencům mladším.

Podle pořadí narození se děti učí vzájemně se přizpůsobit, hájit se před sebou, trpět se ale i dělit, prohrávat i se ctít a držet spolu (Prekopová, 2009). Jedním z prvních průkopníků vyzdvihující důležitost sourozeneckých konstelací a jejich vlivem na osobnost, byl psycholog a lékař rakouského původu Alfred Adler. Ačkoliv podle něj z každé pozice vyplývá jedinečnost a individuální perspektiva, nemluví o absolutní jistotě, nýbrž o pravděpodobnosti s vlivem složité vzájemné dynamiky (Novák, 2007).

Nejstarší sourozenec má identitu jedináčka do té doby, než přijde na svět mladší sourozenec. Je přirozené, že i ve funkční rodině narození mladšího sourozence představuje pro staršího značný životní zásah a změnu. S příchodem sourozence se mění vše, na co se doposud starší dítě mohlo spoléhat (Prekopová, 2009). Pro prvorozené je proto typické, že na ně padá většina úloh. Rodiče považují nejstarší za spolehlivé a zodpovědné, proto od nich vyžadují někdy až příliš. Přebírají tak automaticky vůdcovskou roli, což se promítá ve vztahu k mladším sourozencům. Její součástí je péče o mladší sourozence, díky níž se učí odpovědnosti a určité moci (Vančurová-Fragmentová, 1966). Mají ale díky tomu možnost vyzkoušet si občasnou roli zodpovědného pečovatele a být průvodcem tomu mladšímu ve světě „dospělých“. I mnohými zahraničními výzkumy jsou starší sourozenci považováni za osoby, jejichž úloha je zajištění péče a podpory jako od rodičů. Kosonen (1996) tvrdí, že je péče o sourozence běžnou a pozitivně hodnocenou součástí již u dětí na základní škole. Samy děti zkušenost mít sourozence hodnotily jako podstatnou, jelikož je pro ně zdroj podpory a pomoci právě jejich starší sourozenec. Působení a zásah starším sourozencem zmiňuje ve

svém výzkumu také Dunn (1983) jakožto vlivný aspekt v osobnostním vývoji mladšího bratra či sestry.

Hrají zde roli i proměnné, kdy osobnost prvorozeného přebírají sourozenci s velkým věkovým odstupem, či dojde-li k výměně rolí a převzetí odpovědnosti a privilegií prvorozeného (Leman, 2009). Právě již zmíněný věkový rozdíl sourozenců hraje podle řady autorů nezanedbatelnou roli. Sourozenci věkově bližší si mohou být navzájem důvěrnými vrstevníky se vznikem možného kamarádství, je zde však přítomno více sporů (Vančurová-Fragmentová, 1966). Avšak vyšší věkový rozdíl může vytvořit generační rozdíl, kdy sourozenci vyrůstají jako dva „solisté“ s identitou dvou jedináčků (Novák, 2007). Navzdory tomu mají mezi sebou méně konfliktů než u věkově blízkých sourozenců, což ve svém výzkumu potvrzuje Stocker, Lanthier a Furman (1997). I přes to si myslím, že kromě věkového rozdílu je pro blízkost dvou sourozenců stěžejní i celý rodinný kontext a události, které mohou životní cesty dvou jedinců propojit. V souvislosti s péčí o sourozence v pěstounské péči je zde téma společného životního osudu a propojení životních cest na místě.

4.2 Podpora sourozenců pěstounů

Pěstounství a péče o mladšího sourozence s sebou přináší kompletní změnu životního stylu a vlastní role. Je třeba, aby si starší sourozenec vyjasnil své následující osobní směřování, měl povědomí o délce následné péče a o úskalích, které s sebou tato péče přinese. To vše je třeba vybalancovat dostatkem času na svůj vlastní život, což mu v tom může pomoci silná sociální opora v odlehčovacích službách či pomoc členů širší rodiny (Nadační fond J&T, 2014).

Pazlarová (2016) ve své knize zmiňuje **možnosti podpory** pěstounů-sourozenců následovně:

- *Podpora ve výchově*
- *Vedení domácnosti*
- *Finanční hospodaření*
- *Podpora v kontaktu s dalšími subjekty*
- *Respitní péče*
- *Emocionální podpora*

Z hlediska *výchovy* je důležité, aby se měl sourozenec v této oblasti vzhledem k omezeným životním zkušenostem na koho obrátit, popřípadě aby mu byla poskytnuta pomoc při řešení krizových situací. *Vedení domácnosti* není vzhledem k dnešní časové vytíženosti lehké i pro běžně fungující rodiny. Pro pěstouna-sourozence může starání se o domácnost znamenat jednu z dalších svazujících zátěží, která může přerůst ve velký chaos. Sociální pracovník by měl tedy pěstouna v těchto praktických dovednostech podpořit a společně hledat možná řešení (Pazlarová, 2016). Jedno z nich je zapojení mladšího sourozence do chodu domácnosti a udělení mu tak určitou formu odpovědnosti a přiměřené povinnosti, která je vzhledem k vývojovým úkolům adekvátní. Dále pracovník může pomoci pěstounovi zmapovat celkovou *finanční situaci*, potřebné výdaje a využití veškerých zdrojů příjmu, na které má nárok. Taktéž je sestavení finančního plánu a úměrného rozpočtu opět velmi nápomocné. Důležitou součástí zvládnutí pěstounství je *neopomíjení vlastního života* a jeho náležitostí. Absence kontaktů s okolím a ostatními subjekty může mít dopad jak na zhoršení průběhu pěstounské péče, tak na nepříznivé prožívání a vnitřní rozpor mezi tím, co by sám pěstoun chtěl a tím, co „by měl“ či co se o něj očekává. Pracovník by měl být i v tomto směru oporou a pomáhat mu budovat jeho kompetence, sebedůvěru a hájení jeho vlastních zájmů (Pazlarová, 2016). Na *respitní* neboli *účelovou odlehčovací péči* mají pěstouni nárok ze zákona o sociálně-právní ochraně dětí, jedná se zejména o péči o dítě, která může být zajištěna mnoha způsoby. Může být využívána registrovanými poskytovateli sociálních služeb či rodinnými centry, a vždy zvolena tak, aby odpovídala potřebám dítěte (Vančáková, nedat.). Poslední neméně důležitou částí je poskytování *emocionální podpory* ze strany pracovníka, zvláště pokud chybí podpůrné prostředí širší rodiny. Praktické a informativní východisko je velmi důležité, aby se měl pěstoun o co opřít a měl zmapované základní potřebné náležitosti. Emocionální opora a pomoc zde hrají dle mého názoru v celém procesu zvládnutí a prožívání rolí však ještě významnější.

V souhrnu podpora nápomocných služeb a fungování neziskových organizací může tedy mnohdy být pro pěstouny úlevou a pevným záchytným bodem. Poskytnout sociálně-právní poradenství, terénní sociální práci, supervizi, či umožnění terapie pro práci s traumatem a krizí je vždy cesta k lepšímu. Z právního hlediska mají pěstouni na tyto služby nárok, jsou přizýváni svoji situaci řešit a být zahrnuti do procesu jako aktivní činitelé (Nadační fond J&T, 2014). V rámci Analýzy fungování institutu dohod o výkonu pěstounské péče v ČR z roku 2015 vyplývá, že pěstouni nejlépe hodnotí služby bezplatného vzdělávání a odborného poradenství. V rámci povinného vzdělání nejvíce preferují psychologii,

komunikaci a zvládání krizových situací, a to v případě 78 % dotazovaných pěstounů. Velké zastoupení (68 %) zde mají i pěstouni, kteří mají zájem o oblast výchovy a péče o dítě (MPSV.CZ., 2015).

Vnímám jako důležité také zmínit významný vliv sociální opory, která je nenahraditelným elementem podpory v kterékoliv zátěži v sobě krize. Ať už se jedná o emocionální, výchovnou, či finanční pomoc rodiny či okolí, je zde šance pro redukci výskytu jakýchkoliv problémů. Toto podstatné hledisko uvedli čeští pěstouni ve svých výpovědích v rámci kvalitativní části výzkumu Analýzy potřeb v pěstounské péči příbuzných (Nadace Sirius, 2021), ale také mnohé zahraniční studie věnující se sourozencům pečovatelům, které jsou zmíněny v poslední kapitole teoretické části bakalářské práce.

4.3 Psychologické hledisko sourozenců pěstounů

Případů, kdy si starší sourozenec vezme do péče mladšího bratra či sestru není příliš mnoho. Je jiné, pokud je sourozenec starší, je již sám zabezpečený a má vybudovanou určitou stabilní finanční a existenční základnu, než když je teprve „mladým dospělým“ bez značných jistot a zázemí. Dále je velký rozdíl, jestli byl pěstoun-sourozenec do situace náhle „vhozen“, či jestli podal sám návrh na svěření dítěte do své péče (Nadační fond J&T, 2014). V obou případech je zde otázka přebírání odpovědnosti a touha mladšímu sourozenci pomoci, mnohdy i za cenu omezení vlastních snů, limitů a starostí s výchovou a péčí.

Z psychologického hlediska je velkou **předností** sourozenců pečovatelů jejich elán, mládí a vitalita. Znají nejlépe celou rodinou historii, jelikož jsou do celé problematiky a prostředí přímo vnořeni a ovlivňováni rodinným děním (Pazlarová, 2016). Generační blízkost je zde silnou stránkou, jelikož se snáze dokážou do pocitů svých sourozenců vcítit, znají jeho potřeby, obavy, strachy a celkové prožívání. Díky tomu je zde přítomna důvěra ze strany mladšího sourozence, která zde může být silným záchytným bodem pro lepší zvládání a adaptaci na nelehkou situaci. Oba tvoří specifickou dyádu, která může být někdy okolím podceňována a nepochopena (Krtičková, 2021). Dle mého názoru právě volba pěstouna jakožto sourozence může být jedno z nejlepších možných řešení, pokud spolu sourozenci mají vybudovaný silný vztah, umí držet pohromadě a podpořit jeden druhého se vzájemným respektem. Jestliže dosud sourozenci tento silný vztah nevytvořili, může být stěžejní právě první krok a přívětivost staršího sourozence. Tím vezme do vlastních rukou šanci onen silný vztah vybudovat právě během pěstounské péče a posílit tím vzájemné vazby, ze kterých pak oba mohou čerpat téměř celý život i po ukončení péče.

Na druhou stranu je zde přítomna **zátěž**, která s ohledem na věk sourozence nemusí být přiměřená celkovému životnímu stylu, situaci a zkušenostem (Pazlarová, 2016). Přijetí dítěte bývá označováno za jedno z nejnáročnějších období, které s sebou nese rozmanitou škálu emocí. Životem pěstouna se prolínají obavy, jestli je vše zvládnutelné a v jeho možnostech, s čímž souvisí silný strach a obavy z budoucnosti. Velkým tématem je nastavování sourozenci hranice, obtížné výchovné působení a zabezpečení základní péče. Vedení domácnosti, obstarávání financí a zařizování všech potřebných náležitostí, může lehce přeskočit veškerou emoční a fyzickou kapacitu pěstouna. Tato nepřiměřená zátěž může snadno vyústit v jeho celkové vyčerpání.

4.3.1 Možné přístupy a prožívání

Stejně tak, jak se každá rodina liší svým životním příběhem, liší se i **prožívání a přístup každého pěstouna** k dané situaci. Baštecká (2013) obecně hovoří o změně, která sama o sobě nemá hodnotové znaménko. Lidé jí ho sami o sobě přiřazují na základě rozhodnutí, zda toto označení dostane či nikoliv. V případě svěření dítěte do péče vlivem těžkých životních událostí, je zde dle mého názoru označení krize na místě. Vzhledem k situačním faktorům, které lze označit za paranormativní, je krize reakcí na situaci, jejíž zvládnutí v danou chvíli přesahuje rámec obvyklých způsobů, jakými daný jedinec obvykle náročné životní situace zvládá (Baštecká, 2013).

Uhlířová (2010) vytyčila jednotlivé přístupy, kterými mohou pečovatelé disponovat. Pokud pečovatel považuje svoji novou roli za újmu, která se mu přihodila a nemůže s ní aktivně pracovat, staví se to tzv. „*trpícího přístupu*“. Ten může mít na přijímané děti velmi negativní dopad. Pěstoun neví, jak s negativními emocemi pracovat a svoji frustraci tak přesouvá na mladší sourozence, kteří mohou v nitru nést pocity viny a odpovědnosti. Jsou tak vystaveny obavám ze zklamání, závazky poslušnosti, podmíněčné lásky, či připisování negativních vlastností, které je identifikují se selháním biologických rodičů (Krtičková, 2021). Druhý přístup se pojí s pocitem „*obětováním se*“. V tomto případě pěstoun dává dětem najevo lásku, péči a energii, která dětem vzhledem k nepříznivým podmínkám s nedostatkem lásky může pomoci. Mladší děti tak cítí, že nejsou někomu lhostejné a mohou dospělé osobě vedle sebe důvěřovat. Pěstoun však vše vykonává pro druhé navzdory svým vlastním potřebám, je zde tedy přítomno velké riziko izolování se, ztráty zájmu až vyčerpání či vyústění v závažnou nemoc (Backhouse & Graham, 2012). Poslední postoj je „*aktivní řešení situace*“. Pěstoun si je vědom náročnosti celé situace a aktivně hledá alternativy řešení problémů. Ví o svých schopnostech a kompetencích, a zároveň si je vědom potřebné pomoci

od okolí. Je schopen dítěti nastavit hranice, ujasnit si s ním pravidla a přistupovat k němu jako k sobě rovnému. I zde jsou přítomny negativní emoce a vyčerpanost, proto problém může nastat, pokud pěstoun neumí tyto emoce průběžně ventilovat a dávat najevo zdravým způsobem. Proto je třeba s okolím komunikovat a neuzavřít se, a především být směrem k dítěti autentický a nebát se o svých pocitech zlosti a smutku mluvit i s ním. Ačkoliv tuto skutečnost je „snadné“ mít na paměti, v praxi je to velmi složité. To potvrzuje ve svém výzkumu Kubíčková (2020), kdy pěstouni v kvalitativních výpovědích uváděli povědomí o správné regulaci emocí a komunikaci s dětmi, avšak i přes velkou snahu dávají často průchod silným a nekontrolovaným emocím i před dětmi.

Možnost pohledu do vnitřního prožívání sourozenců nám umožňují kvalitativní rozhovory s lidmi, kteří si touto životní zkušeností prošli. Pokud rodiče rodinu opouští, vstupuje často sourozenec do role pečovatele, aby rodinu mohl udržet pohromadě. „*Chtěli jsme být pohromadě a zůstat spolu jako rodinná jednotka*“ (NPR, 2012). Toto je úryvek z výpovědi v rozhovoru „*When Older Siblings Step Into Parents' Shoes*“ z Washingtonského radiového programu The talk of the nation. Reportérka Jennifer Luddem za pomoci psychologičky Vicki Panaccione vede rozhovory s pečovateli, kteří měli v minulosti zkušenosti s péčí o své mladší sourozence. Jednou z nich je Kathy Borkowski, která se stala pečovatelkou svých tří sourozenců poté, co jejich rodiče vlivem nemoci zemřeli. Kathy ve své výpovědi zmiňuje vnitřní konflikt být oporou pro sourozence a současné vyrovnávání se s vlastním smutkem a úzkostí. Dále vyzdvihuje pomoc od jiné kompetentní osoby s právními náležitostmi, kdy je velmi důležité pro pěstouna i jeho sourozence, aby měl kompetence z hlediska legislativy a mohl je v těchto záležitostech zastupovat. Psycholožka dodává, že je zde pro nejstaršího sourozence přítomný velký kulturní šok ve smyslu rychlé změny a pocitu, že je člověk na vše sám (NPR, 2012). Dále uvádí, že z hlediska mladších sourozenců je někdy typické, že v sobě mají silné pocity hněvu, které směřují ke staršímu sourozenci. To se může projevat nerespektováním jeho autority a rebelováním, a tak nastávají možné hádky, problémy a nespokojenost. Pečovatelka dále v rozhovoru zmiňuje aspekt podpory nejbližším okolím. Ve stejné životní situaci se ve stejné sociální bublině nacházel zřídka kdo. Se svými vrstevníky neměla tolik společného, proto si i mnohem více rozuměla se staršími dospělými, kteří měli své děti v podobném věku svých mladších sourozenců. Z prospektivního hlediska vztahů se sourozenci Kathy uvádí, že jsou si všichni velmi blízcí a že je tato zkušenost posílila. Kdyby mohla sama sobě zpětně něco sdělit, bylo by to následující: „*Měj k sobě více soucitu a neodsuzuj se za špatná rozhodnutí. Když se na to*

divám zpětně, mám viru v to, že mě to posílilo. Ze zkušenosti s výchovou mým bratrů a sester těžší i moje dcera, jelikož jsem už věděla, co to obnáší. “ (NPR, 2012).

4.3.2 Změna rolové identity

Každý rodinný systém je jedinečný, a stejně tak jeho členové. Změny rolí v rodině jsou dle výzkumů z praxe v rámci normativních událostí běžnou součástí. K normativním změnám se řadí takové, které lze předpokládat a očekávat (Výrost, Slaměník, & Sollárová, 2019). Pojem role podle Nakonečného (2003) značí očekávání okolí na chování jedince v určité situaci z hlediska pohlaví, věku a socioekonomického statusu, případně dalších charakteristik. Pokud má tedy jedinec roli sourozence, přísluší mu příslušné charakteristiky a okolí s ním podle toho také jedná. Matějček (2013) upozorňuje na to, že jak děti, tak i rodiče mají své vlastní role, které mezi sebou nelze srovnávat. Proto je dle něj pozici dítěte a rodiče třeba jasně vyhranit a rozlišit.

Změna či ztráta rodinné role je nejčastěji spojena s rozpadem či dysfunkcí rodiny. Bowen tvrdí, že pokud je rodina jako sociální systém v rovnováze a stojí na pevných základech, každý člen adekvátně vykonává svoji roli (Špatenková, 2011). Jestliže některý z jejich členů vlivem různých událostí roli ztratí, je rodinný systém narušen a ohrožen. Často je tedy tato funkce nahrazena jiným vykonavatelem. V případě pěstounské péče je tímto vykonavatelem starší sourozenec, který přebírá roli pečovatele v celém kontextu. To často není spjata pouze s péčí o mladší sourozence, ale i s vedením a zajištěním celé domácnosti. Mnohé studie a výzkumy ze zahraničí popisují zkušenosti a přeměnu role starších sourozenců v kontextu se zmatení rolí neboli „role confusion“ (Macfie, Brumariu a Lyons-Ruth, 2015). Pod tento termín spadá pojem „parentifikace“, což obecně označuje narušení hranic rodinného systému. Podle autora Boszormenyi-Nagy se jedná o situaci, v níž děti přejímají role a kompetence v rodině, jež nejsou adekvátní a přiměřené jejich věku a situaci (Boszormenyi-Nagy, Spark, 1973). Parentifikace se dále dělí dle hlediska kontextu rodiny, tedy za jakých okolností narušení rolí nastává. Sourozenec přebírá péči ve dvou rovinách, a to instrumentální či emocionální. Instrumentální podoba je charakterizována především činnostmi spojenými s domácími pracemi, obstarávání obživy, financí, a zajištění kompletní péče o sourozence. Emocionální parentifikace je spojena s reagováním na emoční potřeby sourozence a vytváření smíru v rodině (Pivodová & Lacinová, 2016). To může mít při překročení hranic pro pěstouna velmi negativní důsledky, jelikož je pro něj zajišťování emočních potřeb svých sourozenců velmi náročný a neadekvátní úkol. Nutno dodat, že fenomén parentifikace se bude vztahovat k sourozencům pěstounům, kteří jsou velmi

mladými pečovateli a je na ně vyvíjen tlak plnit úkoly, které nejsou adekvátní k jejich věku a životní situaci. Pro značně staršího sourozence pečovatele se v literatuře vztahuje pojem „caretaker“. Tento sourozenec se dostává do role kvazi-rodice, přebírá tedy na sebe velkou část odpovědnosti za své mladší sourozence, má nad nimi autoritu a zajišťuje mu přísun všech základních potřeb (Steward, Verbrugge, Beilfuss, 1998). Murphy (1993, in Steward, Verbrugge, Beilfuss, 1998) dodává, že je sourozenec v této roli citlivý na potřeby svého sourozence a má k němu vřelý a vstřícný přístup. Není zde však tolik přítomnost navázání emocionálního kontaktu a spíše plní svoji roli z morální povinnosti vykonávat svoji roli správně. To může souviset se slábnutím emocionálního pouta, které je zapříčiněno větším věkovým odstupem mezi sourozenci.

Poněkud odlišný případ, avšak spojený s péčí o sourozence a se změnou role, je nastíněn autorkou Caroline H. Sheppard. Ve svých knihách vypráví vlastní zkušenosti s péčí o svých pět členů rodiny, kde mimo jiné zmiňuje péči o svého nemocného bratra. Podle její výpovědi na každou pečovatelskou roli reagovala a zpracovávala ji odlišným způsobem. Na rozdíl od péče o rodiče, která je očekávanou součástí života, role spojená s péčí o bratra byla těžko předvídatelná (Sheppard, 2020). Vlivem několika událostí musela převzít roli hned několik. Zmiňuje například roli zástupce či advokáta svého bratra, který nemohl vykonávat vlastní záležitosti. Dále píše o roli podporovatele, kdy cítila tlak z pocitu „být bratrovi neustále k dispozici“ a stálou emoční oporou, či roli finančního strážce. Jak už jsem zmínila, jedná se o odlišnou situaci spojenou s péčí o nemocného sourozence, avšak mám pocit, že změny těchto rolí prožívají sourozenci pěstouni obdobně.

4.4 Zahraniční literatura, výzkumy a studie

Co se týče zahraničních výzkumů a studií, které jsou zaměřeny přímo na sourozence pečovatele v pěstounské péči, jsou zde velké mezery. I přes to se mi podařilo najít studie zabývající se pečovatelstvím o sourozence v mnoha různých kontextech. Tato propojenost témat proto může přenést poznatky právě do prostředí pěstounské péče, kde jsou aspekty pečovatelství o sourozence velmi podobné.

Podle dřívějších autorů byly provedené výzkumy zaměřeny především na západní společnost, kde jsou primárními pečovatelkami matky. Dostupnost ostatních pečovatelů včetně sourozenců je zde o mnoho nižší než kdekoliv jinde na světě (Weisner, Gallimore, 1977). V této souvislosti existují starší etnografické studie zaměřené na péči o děti jinými pečovateli, než jsou rodiče. Patří mezi ně práce Leightona a Kluckhohna „*Children of the*

People (1948), která zdůrazňuje rozptýlený charakter péče a skutečnost, že děti v různých kulturách žijí s odlišně velkou a flexibilní rodinnou skupinou. Práce Leighrona, Kluckhohna Weisnera a Gallimora (1977) „*Child and Sibling Caretaking*“ taktéž zdůrazňuje multidisciplinární výzkum a vyzdvihuje význam vícenásobné péče o děti. Převzetí pečovatelské role sourozence jakožto samozřejmost je patrné zejména v havajsko-amerických rodinách, kde jsou adolescenti mnohem více vnímáni jako dospělí jedinci (Boggs, Jordan, 1974, in Weisner, Gallimore, 1977). Výchovné styly a přístupy nerodičovských pečovatelů se diametrálně liší, a jsou zajímavé svými potenciálními účinky na pečovatele i svěřence. Avšak většina výzkumů sourozeneckých vlivů je založena na nepřímých šetřeních, a to na testech a dotaznících, které nejdou příliš do hloubky tématu. Proto jsou zde zmíněny etnografické výzkumy, které jsou založené na rozhovorech a přímých pozorováních. Mezi tyto autobiografické výpovědi z východních kultur patří výpověď Lijembea (1967), který popisuje své zkušenosti s péčí o svoji mladší sestru. Roseblatt poznamenává, že osoby se zkušeností jako pečovatelé o sourozence jsou méně zaujatí myšlenkou rodičovství a může to být forma „školení“ pro mladé lidi (Weisner, Gallimore, 1977). Mezi novější studie zkoumající vliv kultury a pečovatelských norem v rodině, je studie Dilwortha Andersona (2005), podle které kulturní normy ovlivňují očekávání rodiny ohledně péče. Rodiny z etnických menšin jako jsou Afroameričané a Hispánci, mají kulturně podmíněnou tradici poskytovat péči ostatním členům rodiny. Mimo jiné jsou zde silnější pouta mezi širší rodinou včetně sourozenců. To může souviset se subjektivně vnímanou zátěží a mírou působení stresu na psychiku, která se u jedinců bílé rasy prokázala být významnější (Pinquart, Sörensen, 2005).

Jiné nedávné studie zkoumaly vliv péče o sourozence a dopad na jejich duševní zdraví, ve srovnání s jinými pečujícími skupinami. Opět je na sourozencům pečovatelům věnována malá pozornost, ve většině studiích se sourozenci označují pouze za „jiné“ pečovatele. Namkung, Greenberg a Mailick (2016) tvrdí, že sourozenci jakožto pečovatelé budou v budoucnu hrát větší roli, než tomu bylo doposud, a to ze dvou populačních trendů. Prvním z nich je zvýšená dlouhověkost jedinců s postižením, kteří nyní přežívají své rodiče (Bittles et al., 2002 in Namkung, Greenberg, Mailick, 2016) a změny v manželské sféře – vyšší rozvodovost, absence jednoho z rodičů, či méně sňatků (Kreider, 2005, in Namkung, Greenberg, Mailick, 2016). Z řady studií vyplývá, že se sourozenci pečovatelé ve středním věku potýkají s nižší mírou stresu a lepším duševním zdravím, pokud pečují o svoji nemocnou sestru či bratra, než když pečují o svého manžela či dítě (Penning, Wu, 2015,

Shahly et al., 2013, Chen, Lukens, 2011, in Namkung, Greenberg, Mailick, 2016). I přes to sourozenci z pečovatelské role mohou pociťovat značnou úzkost z mnoha důvodů. Podle Hatfielda a Lefleyho (2005) mají pečovatelé pracovní a rodinnou odpovědnost, a poskytování péče o svého sourozence může být další značnou fyzickou, psychickou i finanční zátěží. Dále autoři zmiňují vliv nenormatických životních událostí, které s sebou nesou větší emocionální tlak než ty normativní (Bell, Lee, 2008, in Hamkung, Greenberg, Mailick, 2016). Z výpovědí pečovatelů je zřejmé, že jsou jimi pokládány jako nenormativní životní události právě starost o své sourozence, naproti péči o rodiče, která je běžnou součástí běhu života. V závěru studie Namkung, Greenberg a Mailick (2016) poukazují na skutečnost, že je třeba zvýšit povědomí o rostoucím počtu sourozeneckých pečovatelů a rozvíjet terénní služby, které budou potřeba pro jejich rozvoj informací a podporu. Jako další fakt zdůrazňují, aby neziskové služby a organizace brali v potaz jejich odlišnou zkušenost s péčí na rozdíl od jiných pečovatelů. A v neposlední řadě by neměla chybět pro sourozence pečovatele možnost vyhledat podpůrné skupiny a programy pro jejich duševní zdraví.

Studie zaměřená na pečovatele sourozence jedinců s mentálním a vývojovým postižením mimo jiné mapovala i jejich pečovatelské povinnosti. Z jejich výpovědí vyplynulo, že díky péči o sourozence a množství času, který s nimi společně strávili, mělo vliv na vzájemné vztahy, vnímání osobní zodpovědnosti a oddanost (Burke, Fish, Lawton, 2015). Zároveň je zde zmíněno téma opatrovnictví. Více než polovina respondentů bylo zároveň opatrovníky svých bratrů a sester, což s sebou dle nich nese značné fiskální náklady na zachování opatrovnictví a časově náročné vyřizování formálních záležitostí a papírování. Více než třetina ze všech respondentů byla jedinými a primárními pečovateli svého sourozence, jelikož zde nebylo přítomno zapojení do péče jiných rodinných příslušníků. Výpověď jedné respondentky byla následovná: *„Vnímám skutečnost, že je vše na mně...je frustrující mít dalšího bratra, který není součástí péče o našeho společného sourozence.“* (Burke, Fish, Lawton, 2015). Velmi zajímavým poznatkem z dalších výpovědí pečovatelů je rozvržení času mezi sourozence a partnera. I když mohou být partneři sourozenců značnou psychickou oporou, je pro ně těžké učinit rozhodnutí o přijetí sourozence do péče za jejich partnery i s jejich souhlasem. S tím souvisí jejich vnitřní rozpor a pocity viny za poskytování péče a pozornosti svému sourozenci namísto trávení času se svým partnerem (Burke, Fish, Lawton, 2015). Velmi obdobná studie zaměřená na péči jedinců s handicapem se zabývala otázkou, kdo se o ně postará po smrti starajících se rodičů a jaký to má na pečovatele dopad. Těmito „caretakery“ se stanou s největší pravděpodobností sourozenci. V typických

dospělých sourozeneckých vztazích si sourozenci navzájem poskytují emocionální a instrumentální podporu celý život, jelikož je jejich vztah založený na reciprocitě (Cicirelli, 1995, in Dew, Llewellyn, Balandin 2004). V těchto životních situacích rovnovážný vztah mezi sourozenci je těžké zachovat, jelikož se vlivem handicapu postavení mezi sourozenci výrazně změní. Sourozenci těchto jedinců mohou vlivem péče zažívat možné pocity izolace, úzkost, viny, či obav z budoucnosti (Dew, Llewellyn, Baladin, 2004). Na druhou stranu autoři píšou o světlé stránce sourozenecké péče, a tou je pocit větší blízkosti vlivem snížení rivality a konkurence mezi sourozenci, rozvíjení tolerance a vzájemné podpory (Dew, Llewellyn, Baladin, 2004). Považují za významné, aby sourozenec pečovatel zvažil svoji kapacitu a přehodnotil vlastní životní podmínky pro přizpůsobení se své nové roli, jelikož s sebou přináší zastupování a rozhodování za sourozence v mnoha různých aspektech. V závěru této studie autoři zmiňují důležitost posílení servisních služeb a podpory sourozenců pečovatelů. V neposlední řadě pokládají další otázky pro budoucí výzkumy, kterými jsou změna vztahu mezi sourozenci či dopad péče na ostatní členy rodiny v životě pečovatele.

PRAKTICKÁ ČÁST

5 Oblast výzkumu

Příbuzenská pěstounská péče je spojena především s péčí prarodičů, jejichž procentuální zastoupení je podle statistik nejvyšší. Zmínky o sourozencích pěstounech nejsou v literatuře hojně zastoupeny a doposud na ně nebyly žádné výzkumy směřovány. Právě absence literatury, výzkumů a studií byl jeden z podnětů k realizaci výzkumu naší bakalářské práce. Další významnou pohnutkou k uskutečnění výzkumu byla možnost pomocí autentických rozhovorů s pěstouny získat lepší vhled do této problematiky, jehož součástí jsou osobní prožitky a zkušenosti právě těchto pěstounů sourozenců.

Teoretická část bakalářské práce propojuje poznatky z oblasti příbuzenské pěstounské péče, sourozeneckých vztahů, psychologických aspektů sourozenců pěstounů, jejich podpory a změny role pěstouna po přijetí sourozence. V rámci praktické části bychom se chtěli prostřednictvím rozhovorů více přiblížit k jejich subjektivním zkušenostem vzít si do pěstounské péče své sourozence.

5.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Díky individuálním příběhům vybraných pěstounů a jednotlivých rodin není možné zmapovat problémy celé populace. Ale právě subjektivní prožitek může přinést čtenářům alespoň částečné porozumění těm, kteří si touto životní etapou prošli. Přijetí sourozence je nenormativní událostí, která s sebou přináší mnoho změn. Proto jeden z našich výzkumných cílů míří právě na toto období. Druhý cíl se orientuje na období během péče a třetí cíl pojímá období, ve kterém se pěstouni nachází nyní. Na základě výpovědí s pěstouny bychom rádi dostáhla těchto tři následujících cílů:

- **Zmapovat emotivní zkušenosti sourozenců, kteří se ocitli v roli pěstounů**
- **Popsat okolnosti změny role na základě subjektivního prožívání**
- **Zjistit vnímané pozitivní aspekty jejich zkušenosti**

Důležitým tématem byly vzhledem k rozličným životním příběhům i okolnosti přijetí sourozence do péče a také to, jestli ji pěstouni očekávali či byli do ní náhle vhozeni. To není obsahem žádné výzkumné otázky, jednotlivé příběhy tedy zmiňujeme v kapitole o výsledcích výzkumu a otázky očekávání péče jsou diskutovány v analýze rozhovorů.

Hlavní výzkumné otázky jsou tedy celkem tři a odrážejí zmíněné cíle výzkumu. Jsou rozděleny na několik dílčích podotázek, které souvisí s danou výzkumnou otázkou. První otázka zní: **1) Jaké je emocionální prožívání pěstouna v období přijetí sourozence/sourozenců do péče?**

V této otázce se zajímáme o celou škálu emocí, které se v rámci přijetí sourozence do péče mohou objevit. Ptáme se na možné obavy, nejistoty a strachy, či jiné negativní emoce, které v tomto období pěstoun cítil. Také se v neposlední řadě ptáme na sociální oporu pěstouna, jaký měla vliv na jeho vnitřní prožívání a co pěstoun vnímá v období přijetí jako pozitivní a co se mu dařilo nejlépe.

Druhá otázka je následující: **2) Jak pěstoun po přijetí sourozenců vnímal svoji novou roli?**

Zde se zajímáme o to, jak na sebe pěstoun po přijetí sourozenců nahlíží z hlediska jeho sourozenecké role. Ptáme se, jestli se i po přijetí do péče stále cítil jako sourozenec, či jestli se postavil do role nového „rodiče“. Dále nás zajímá, jestli měli pěstouni před sourozenci autoritu vzhledem k jejich sourozeneckému vztahu a jaký přístup z hlediska výchovy a vedení k sourozencům měli.

Třetí výzkumná otázka zní: **3) Jaké pozitivní aspekty pěstouni své zkušenosti přisuzují?**

V této otázce se zaměřujeme na zpětné zhodnocení péče a vnímání jejich pozitivních aspektů jak směrem k sourozencům, tak k samotným pěstounům. Zajímáme se o to, co přínosného jim jejich zkušenost dala a jakých pozitiv či progresu si povšimli u svých sourozenců.

6 Metodologický rámec výzkumu

V této kapitole čtenáře seznámíme s metodologickou povahou výzkumné práce, díky které mohou získat odpovědi na výzkumné otázky. Stručně popíšeme zvolený typ výzkumu, metody tvorby a sběru dat, a v nepodlesní řadě nastíníme náš postup při procesu jejich analýzy a zpracování.

6.1 Typ výzkumu

Vzhledem k povaze hlavního cíle výzkumu a výzkumným otázkám jsme se rozhodli zvolit kvalitativní design. Je to přístup, který popisuje, analyzuje a interpretuje vlastnosti daného fenoménu naší vnitřní i vnější reality pomocí kvalitativních metod (Mioviský, 2006). Jde zde o jedinečnost a neopakovatelnost, kdy jednotlivé události mohou lidé vnímat odlišně v různých kvalitách a rovinách. I když si tedy pěstouni prošli stejným zážitkem pečovat o své mladší sourozence, každý z nich se na tuto životní zkušenost vlivem odlišných okolností a osobních charakteristik díval zcela jinou perspektivou. Právě tento celý kontext činí prožívání, vnímání a hodnocení každého pěstouna jedinečným příspěvkem do celé této oblasti a problematiky. Kvalitativní výzkum tedy konstruuje obraz, který dostává své linie během procesu sběru dat a poznává jednotlivé části problematiky (Hendl, 2016).

Jako konkrétní typ kvalitativního výzkumu byl zvolen jeden z nejrozšířenějších přístupů, a tím je **případová studie**, kdy se případem rozumí objekt našeho výzkumného bádání. „*Analýza jednotlivých případů nám v průběhu celého výzkumu umožňuje sledování, popisování a vysvětlování případu v jeho komplexnosti, a díky tomu může dospět k přesnějším a do hloubky jdoucím výsledkům*“ (Mioviský, 2006, 94). V naší bakalářské práci se zaměříme na dané osoby a klademe si za cíl zkonstruovat co nejpřesnější obraz případu a zaznamenat stěžejní souvislosti. Jelikož byly hlavními cíli výzkumu právě přiblížit se určité subjektivní zkušenosti jedince, bylo zvolení tohoto typu výzkumu nejlepší možnou volbou.

6.2 Metody získávání dat

Jako hlavní metodou pro sběr dat jsme zvolili hluboké polostrukturované interview, což je podle Mioviského (2006) nejobtížnější a současně nejvýhodnější metoda pro sběr kvalitativních dat. Je třeba určité dovednosti koncentrace, citlivosti a schopnosti pozorování respondenta, i sebe sama pro celkové interpersonální porozumění kontextu a souvislosti. Polostrukturované interview se využívá nejvíce díky pružnosti a vyvážení nevýhod

strukturovaného a nestrukturovaného. Aplikujeme tři okruhy otázek, které jsou pro téma a hlavní výzkumné cíle stěžejní. Nedržíme se striktně připravených otázek, ale dotýkám se tematických okruhů, které tvoří tzv. jádro interview, tedy minimum otázek, které jsou třeba probrat. Na toto jádro pak navazuje další určité množství různých doplňujících témat a dotazů pro prohloubení tématu (Miovský, 2006).

Respondenty jsme požádali o zhruba hodinový rozhovor, který čítal 21 otevřených otázek nasedajících na hlavní výzkumné cíle. Jednotlivé otázky jsme tvořili na základě poznatků v teoretické části naší bakalářské práce. Hledali jsme témata týkající se emocionálního prožívání pěstounů, které jsou spojeny s přijímáním sourozence do rodiny. K tomu jsme si zapisovali myšlenky a asociace co nás napadaly a na co dalšího bychom se chtěli pěstounů zeptat. Snažili jsem se otázky tvořit tak, aby byly formulovány otevřeně, jasně a citlivě, což podle Hendla (2016) patří mezi nejdůležitější prvky určující respondentovi odpovědi. V průběhu interview jsme občasně respondentovi připomněli účel a přínos rozhovoru pro udržení motivace s ujištěním, jestli jsou respondentovi naše otázky srozumitelné. Konečné otázky jsme se snažili ladit pozitivním způsobem a zakončit rozhovor tak, aby respondent myslel na pozitivní aspekty jeho zkušenosti. Na úplný závěr dostal prostor pro jakékoliv doplnění či dotaz, což byla i pro nás přínosná zpětná vazba.

Respondenti byli z různých měst, nechali jsme tedy výběr místa a denní dobu setkání na nich. Vzhledem k pandemické situaci byly dva rozhovory realizovány on-line formou, a ke dvěma respondentům jsme byli pozváni domů. Se zbylými dvěma jsme se sešli v klidné kavárně a čajovně. Před samotnými rozhovory byly respondentům předloženy informované souhlasy se všemi důležitými informacemi spojenými s výzkumem, viz příloha č. 3. V případě on-line formy jsme je zaslali na příslušnou adresu s prosbou o zaslání na zpět. Abychom z jejich odpovědí získali co nejbohatší data, pokusili jsme se na úvod před započtím tázání navodit příjemnou atmosféru v podobě poděkování každému pěstounovi za jeho ochotu a čas, který nám věnoval. Dále jim bylo sděleno, co pro nás jejich výpovědi znamenají a jaký v nich tkví přínos pro náš výzkum, čímž jsme se v nich pokusili vzbudit pocit důvěry a bezpečí. Rozhovor byl započat vyzváním, aby nám respondenti reflektovali svoji zkušenost s pěstounskou péčí svých sourozenců a vyprávěli, jaký emocionální význam to pro ně mělo.

Nejdelší z rozhovorů trval 108 minut, nejkratší 39 minut. Průměrná doba trvání všech rozhovorů byla 67 minut. Sběr dat probíhal v období od začátku prosince 2021 do poloviny ledna 2022.

6.3 Metody zpracování a analýzy dat

Technická stránka práce s daty, která zahrnuje veškeré úkony a procedury propojující fáze získávání a analýzy dat, se nazývá tzv. **data management**. V této části zpracováváme data a připravujeme je pro následnou analýzu (Miovský, 2006). Po souhlasu respondentů byla data fixována na diktafon mobilního telefonu, který byl pro nenarušení kontaktu vhodně umístěn mezi námi a respondentem. K dispozici nám byl zápisník pro poznámky z pozorování během rozhovoru. Po skončení každého rozhovoru následovala transkripce dat z audionahrávek do editoru MS Word do psané podoby. V této fázi už bylo možné provést **redukci prvního řádu**, kdy odstraníme slovní vatu a informace nesouvisející s tématem. Tato plynulejší podoba textu nám usnadní následnou analytickou práci.

K přepsaným datům jsme do komentářů vepsali své myšlenky a poznámky ze zápisníku získané během pozorování. Každý rozhovor jsme opakovaně zvlášť pročetli a tím získali další malý náhled pro všimnutí si prvních podobností a rozdílů mezi jednotlivými rozhovory. Abychom mohli provést fázi **kódování**, přepisy nahrávek jsme vložili do programu ATLAS.ti a pracovali s každým rozhovorem zvlášť. K jednotlivým částem textu byly přiřazeny kódy v podobě vystihujících názvů, které jsme později na základě podobnosti shlukovali do hlavních tematických oblastí, popřípadě subtémat. Program nám umožnil vidět přímé citace respondentů, které byly přiřazeny k jednotlivým kódům, a bylo tak jednodušší si je následně pročítat a vracet se k nim. Mezi tématy už bylo možné hledat souvislosti a zajímavé informace o zkoumaném fenoménu.

Vzhledem k výzkumným cílům byla jako metoda analýzy dat zvolena interpretativní fenomenologická analýza (IPA), pro kterou je charakteristický výše zmíněný postup práce s daty. Dále je pro IPU typické, že uplatňuje idiografický přístup, věnuje se tedy jednomu případu s touhou porozumět žité zkušenosti jedince. Jinými slovy zkoumá, jaký smysl člověk přisuzuje své zkušenosti v určitých podmínkách či situaci, a jakou podobu a význam má tento proces (Koutná Kostínková & Čermák, 2013). Je důležité, že není možné docílit čistého popisu respondentovi zkušenosti, jelikož výzkumník v analytickém procesu vždy přikládá svoji subjektivitu a výpovědi interpretuje dle vlastního pochopení sdělení. Výsledek

je tedy vytvořen společným sdílením jak participanta, tak výzkumníka a dává tak prostor pro další interpretační možnosti (Koutná Kostínková & Čermák, 2013).

7 Výzkumný soubor

Jak už název bakalářské práce „*Sourozenec v roli pěstouna*“ napovídá, jako cílová skupina byli osloveni pěstouni, kteří si prošli zkušeností mít v pěstounské péči svého sourozence. Jelikož tito pěstouni jsou v populaci zastoupeni ve skromném počtu, byli oslovováni napříč celou Českou republikou. Vzhledem k typu výzkumu jsme zvolili jednu z nepravděpodobnostních metod, a tou je prostý záměrný výběr. Na základě stanovených kritérií a vlastností vzorku byli vyhledáváni jedinci, kteří tyto kritéria splňovali, a zároveň se chtěli do výzkumu dobrovolně zapojit (Miovský, 2006). Vzhledem k metodě IPA jakožto vybrané metodě analýzy dat, která žádá poměrně malý výběrový soubor, jsme si přáli do našeho výzkumu zapojit celkem šest respondentů.

Pro jejich výběr byly vymezeny dvě podmínky. První z nich byla, aby respondenti měli svého sourozence v péči nejméně půl roku. V rámci zkušenosti vzít si sourozence do péče jsme stanovili i možnost pěstounské péče již uplynulé, druhou podmínkou tedy bylo, aby byla péče ukončena maximálně před dvěma lety pro lepší vybavení si vzpomínek a okolností přijetí. Na facebookovou skupinu „Pěstounská péče známá – neznámá“, jež je dostupná pro pěstouny i veřejnost, jsme napsali příspěvek v podobě inzerátu. Byli vyhledáváni pěstouni, kteří měli podle výše zmíněných kritérií v pěstounské péči své sourozence, a byli ochotni se s námi sejit a zodpovědět nám naše otázky. Obávali jsme se, že pro naplnění příslušného počtu respondentů jeden facebookový příspěvek stačit nebude. Proto byla současně požádána o pomoc nezisková organizace, kde autorka práce sama působí jako dobrovolník, a k ní i další různé neziskové organizace telefonicky či emailem. Tento záměrný výběr přes instituce je podle Miovského (2006) nejlepší volbou pro výběr výzkumného souboru. S prosbou o pomoc jsme se obrátila také na kamarádku, se kterou jsem se nedávno seznámila a čistou náhodou byla bývalá pěstounka svých tří mladších sourozenců.

Po rozhození sítí a pilném hledání pěstounů se nám nakonec podařilo realizovat vytoužených šest rozhovorů. Nejmladšímu respondentovi bylo v období přijetí sourozenců 18 let, nejstaršímu 27 let. Celý výběrový soubor tvořily ženy mezi 23. – 28. rokem.

8 Etika výzkumu

Soukromí jako základní požadavek výzkumu bylo zachováno v podobě anonymizování dat a výpovědí všech respondentů. Před rozhovorem byli také informováni o účelu, cílech a okolnostech výzkumu, a přiblížení tématu naší bakalářské práce. Zároveň jim byla nabídnuta možnost kdykoliv z výzkumu odstoupit a nepokračovat v projektu. Byli srozuměni s tím, že společný dialog bude pro účely transkripce dat nahráván na mobilní telefon, a následně bude po obhajobě bakalářské práce tento záznam smazán. Dále jim byla objasněna skutečnost, že si do zápisníku během rozhovoru bude výzkumník zaznamenávat poznámky, které mu vyvstanou na mysl a které budou později přínosné pro práci s daty a jejich analýzu. Data o respondentech, nahrávka a následná transkripce byly uloženy na externí disk, abychom zamezili přístup třetím osobám. V rámci zachování anonymity jsou jména respondentů v jednotlivých kapitolách smyšlená, stejně tak jména jejich sourozenců zmíněná v přímých citacích.

Jelikož se respondenti ve vzpomínkách vraceli a vyjadřovali k citlivému tématu, bylo důležité zachovat emoční bezpečí. I z tohoto důvodu jsme se vzhledem ke specifičnosti cílové skupiny rozhodli k práci nepřikládat přepis rozhovoru. V průběhu samotného rozhovoru jsme se snažili sledovat jejich náladu a v případě potřeby přejít k jiné otázce. Na konci rozhovoru jim byla položena otázka, jestli pro ně osobně byl rozhovor v něčem přínosný. Dále jsme se chtěli ujistit, jestli rozhovor nebyl ukončen ve špatném emočním rozpoložení respondenta, proto následovala otázka, jestli pro něj bylo vše v pořádku a můžeme setkání ukončit. Pěstouni měli možnost se během rozhovoru i po něm prostřednictvím kontaktu na cokoliv doptat. Nebyla jim zatajována žádná skutečnost a žádné informace. Analýza každého rozhovoru byla zaslána příslušnému respondentovi ke schválení, stejně tak jako výsledky výzkumu a výsledná práce.

9 Reflexe výzkumníka

V této kapitole se zaměříme na reflexi výzkumníka vztahující se k výzkumnému problému a celé tematice bakalářské práce. Reflexe výzkumníka je nazvána jako nultá fáze výzkumu a věnuje se vztahu mezi výzkumníkem a daným tématem, motivací pro práci a uvědomění si vlastní role ve výzkumu (Koutná Kostínková & Čermák, 2013). Bude psána jinou formou než ostatní kapitoly právě kvůli osobnímu pohledu a subjektivitě.

Zájem o téma pěstounské péče začal na střední škole, kdy jsem jako dobrovolník docházela do doprovodné organizace a doučovala děti z pěstounských rodin. Později jsem měla možnost zúčastnit se vzdělávacího pobytu pro pěstouny, kdy jsem byla poprvé v interakci s vícero pěstounskými dětmi. Sbírala jsem celkově informace o možnostech pěstounské péče a kdo všechno se může stát pěstounem. Byla jsem velmi překvapená, když ke mně dorazila informace o možnosti vzít si do pěstounské péče svého sourozence.

Přemýšlela jsem, za jakých okolností tato péče může vzniknout a jaká zátěž to pro sourozence pěstouny z mého pohledu musí být, zvláště, pokud je pěstoun velmi mladým pečovatelem a je na něj vlivem životních událostí přenesena veškerá zodpovědnost s péčí o mladší sourozence. Já sama jsem si nedokázala tuto skutečnost představit a přemítala v sobě pocity obdivu k těmto pěstounům. Moment, kdy jsem se definitivně rozhodla pro toto téma, bylo náhodné setkání se slečnou na vzdělávacím semináři, která mi otevřeně sdílela vlastní zkušenost s pěstounskou péčí o její sourozence. Její výpověď mě natolik vtáhly do této problematiky, že jsem si přála dozvědět se i jiné příběhy těchto pěstounů.

Cítím, že žádná pěstounská péče není snadná jak pro pěstouny, tak pro přijaté děti, a to pro každého jedince zvláště v individuální oblasti a kontextu. Sourozenecké pouto v rámci pěstounské péče vnímám jako velké specifikum, které není příliš časté a není mu věnována velká pozornost. Do popředí vstupuje právě příbuzenský vztah, který se od přijetí sourozenců do péče mění do asymetrické podoby a je spojen s různými emocemi. Zároveň jsem vnímala, že tento prožitek může být pro pěstouny i sourozence velmi obohacující do budoucího života a může s sebou nést možnost růstu a posílení sourozeneckého pouta. Přála jsem si však dozvědět se, jak to vnímají samotní pěstouni a jak daleko jsou moje úvahy od jejich vlastní zkušenosti vzdáleny. Vnímám, že pro mě jakožto výzkumníka bylo velkým přínosem se o této zkušenosti dozvědět více a vyzkoušet si vést kvalitativní rozhovor se všemi náležitostmi i pro moji vlastní budoucí praxi.

10 Výsledky výzkumu

V této kapitole přiblížíme detailněji charakteristiku pěstounů a okolnosti přijetí sourozence či sourozenců do péče. Pro lepší porozumění jednotlivým respondentům a jejich zkušenosti je nastínění jejich individuálního životního příběhu velmi významné. Dále se zaměříme na detailní analýzu jednotlivých rozhovorů a zodpovíme na hlavní výzkumné otázky.

10.1 Charakteristika a životní příběh pěstounů

Anna

S paní Annou jsme se dostali do kontaktu přes facebookovou stránku „Pěstounská péče známá – neznámá“, kam jsme napsali příspěvek s prosbou o pomoc a účastí na našem výzkumu. Sama nám na něj odpověděla a o dva týdny později jsme setkali v klidné kavárně nedaleko jejího bydliště. Anna byla od samého začátku velmi otevřená sdílet své zkušenosti a okolnosti přijetí jejího sourozence do péče. Poskytla nám plno bohatých a důvěrných informací, které nám pomohly lépe pochopit její životní příběh.

Paní Anna je nejstarší ze sedmi sourozenců. Ona a druhá nejstarší sestra mají stejného otce, zbylých pět dětí jiného. Odmalička vyrůstala v prostředí, kde měli její rodiče problémy s alkoholem a dluhy. Ve svých 16. letech se odstěhovala a osamostatnila, nikdy tedy nebyla v ústavní péči, na rozdíl od zbylých mladších sourozenců, se kterými je dělí rozdíl sedmi let a více. I když už Anna bydlela sama, za svými sourozenci domů pravidelně jezdila a starala se o ně. Když bylo Anně 21 let, soud rozhodl o umístění všech dětí do dětského domova. Jejich matka o ně nejevila opravdový zájem, slibovala jim pouze plané naděje, že udělá vše, aby si je mohla vzít zpět, nikdy k tomu ale nedošlo. Otec se dlouho před tím odstěhoval do zahraničí, v pevném kontaktu s dětmi není. Jelikož se Anna o sourozence starala a pečovala od samého začátku, po jejich umístění do ústavní péče ji postupně vyvstala myšlenka pro pěstounskou péči. Přála si je vzít do péče všechny, ale z hlediska náročnosti ve všech aspektech to bylo téměř nereálné. Její nejstarší sestra brzy dosáhla plnoletosti a z dětského domova odešla a osamostatnila se. V úvahu tedy přešel druhý nejstarší bratr, který začal z dětského domova k Anně jezdit na pravidelné propustky. Už od začátku si velmi rozuměli a on byl rozhodnutý, že k ní do péče chce jít. Do dětského domova už téměř nejezdil, než ale Anně pěstounskou péči přiznali, trvalo to necelý rok a půl. Když už to soud oficiálně potvrdil, bylo Anně 25 let a bratrovi 14 let. Anna měla v tu dobu svého ročního syna, na výchovu a zajištění potřeb obou kluků byla sama bez partnera. Brzy se ale naučili všichni

harmonicky fungovat pospolu. Nyní jí je 28 let, pravidelně s bratrem jezdí za ostatními sourozenci do dětského domova na návštěvy a nejstarší ze sester k nim jezdí na víkendové propustky. Anna stále uvažuje nad možností vzít si časem do péče i ostatní sourozence. Svoji zkušenost a životní příběh vnímá jako velký přínos jak pro ni samotnou, tak jejího syna.

Klára

Kontakt na paní Kláru jsme opět získali přes facebookovou stránku „Pěstounská péče známá – neznámá“, kdy námi byla oslovena v soukromé zprávě. Klára s nadšením a ochotou souhlasila, jelikož svoji zkušenost a životní příběh již v rámci jiných projektů minulosti sdílela. Původní plán byl sejít se v jejím místě bydliště v nějaké kavárně či čajovně, ale vzhledem ke zhoršení pandemické situace jsme se rozhodli rozhovor realizovat online formou o pár týdnů později.

Paní Klára je druhá nejstarší ze sedmi sourozenců. Téměř celý život žila v domnění, že jich je pět a teprve před nedávnou dobou ji vyhledali její dva nejmladší sourozenci. Vyrůstala v rodině, kde byli oba její rodiče závislí na alkoholu a návykových látkách. Se svými sourozenci se o sebe museli navzájem starat a vykonávat domácí práce. Neměli zabezpečené základní potřeby, jako je jídlo, čistota, či pocit bezpečí od rodičů. Nechodili ani do školy. Později šla Klára a její dvě sestry do ústavní péče a dva nejmladší sourozenci byli odebráni na krátkou dobu do pěstounské péče. Klára byla odmalička velmi svědomitá a cílevědomá. V dětském domově se snažila pilně studovat, aby se jí otevřela vrátka pro lepší budoucnost. Udělala maturitu, přihlásila se na pomaturitní studium angličtiny a později začala studovat i vysokou školu. Mezitím vyjela i na pár měsíců do zahraničí, vydělávala na brigádách a šetřila každou korunu. Když měla volné chvíle, jezdila za svými mladšími sourozenci domů na návštěvu. Celou dobu měla v plánu si je vzít do pěstounské péče, jelikož nebyli ani jeden v prospívajícím prostředí. Jednoho dne zavolal Kláře její mladší bratr, že už dál nechce žít s rodiči a že se vědomě pořezal sklem. Klára se téměř ze dne na den odstěhovala zpět do rodného města a zařídila bydlení pro ni a bratra. Mezitím už bylo soudní jednání o pěstounské péči v procesu. V době přijetí bratra do péče bylo Kláře 24 let a bratrovi 14 let. Dva roky žili jen spolu, zvelebovali si nový společný byt a vytvářeli bezpečné a podpůrné prostředí. Před rokem si Klára našla nového přítele, který bydlí s nimi a nyní společně tvoří novou fungující rodinu. Paní Kláře je v současnosti 27 let a působí jako ambasadorka v neziskové organizaci, kde pomáhá dětem ve stejné životní situaci, ve které se nacházela kdysi ona.

Kateřina

Na paní Kateřinu jsme dostali kontakt od neziskové organizace doprovázející pěstounské rodiny. Tuto organizaci jsme cíleně oslovili prostřednictvím emailu s informacemi o mém výzkumu a prosbou o oslovení pěstounů příslušné cílové skupiny. Po vyjádření souhlasu paní Kateřiny nám na ni byl zaslán telefonický kontakt. Opět jsme se spolu měli sejít osobně v domluvené kavárně, ale situace si opět žádala setkat se online formou.

Paní Kateřina byla naší nejmladší respondentkou. Když jí bylo 13 let, náhle zemřela její matka a spolu s dalšími mladšími čtyřmi sourozenci byli umístěni do pěstounské péče k vlastnímu dědovi. Když se to stalo, její nejmladší sestře byl teprve rok. Kateřina cítila, že je to pro dědu nad vlastní síly mít v péči pět dětí. Dostatečně se o ně nestaral, v lednici bylo minimum jídla a často bývaly doma sami. Kateřina už od 15 let plánovala, že si je ve svých osmnácti letech bude chtít vzít do péče. Tři roky tedy šetřila peníze, aby se jednou mohli přestěhovat do vlastního bytu a zaplatila vše, co bude potřeba. Bývala i hodně mimo domov v rámci studia na střední škole. V osmnácti letech je tedy dostala do péče a společně se přestěhovali. V tu dobu si našla i přítele, který byl v celém procesu s ní. Dodělávala si maturitu, do toho chodila na brigády a ve volném čase se starala o sourozence, učila se s nimi do školy a zajišťovala chod domácnosti. O dva roky později se druhý nejstarší sourozenec osamostatnil a odešel, tak jí zůstali v péči sourozenci tři. Nyní je Kateřině 23 let, její další sestra bude zanedlouho také plnoletá, tak jí brzy zůstanou v péči sourozenci dva. Snaží se si navzájem pomáhat a je pro ni důležité, aby sourozenci dokončili studium a odnesli si do života plno zkušeností. I ona by časem ráda pokračovala v dalším studiu a dodělala si kurzy ve vysněném oboru.

Hana

S paní Hanou jsme se osobně náhodně setkali jednom na semináři. Hovořili jsme o různých tématech, včetně našeho studia. Padla zmínka o tématu naší bakalářské práce, přičemž se Hana svěřila, že si zkušeností být pěstounkou svých sourozenců v minulosti prošla. Jelikož to pro Hanu byla bolestivá zkušenost a bylo pro ni těžké se k ní ve vzpomínkách vracet, nechali jsme ji pro rozhodnutí účasti ve výzkumu čas na rozmyšlenou. O pár týdnů později od ní přišla zpráva, že své vzpomínky na toto období bude ráda sdílet.

Když bylo Haně 22 let, její matku zavřeli do vězení. Bylo to neočekávané a nikdo ze sourozenců včetně Hany netušil, že před nimi matka něco tají. Otec o ně nikdy nejevil

opravdový zájem, tudíž měli jen jí. Když se ukázalo, že se matka domů pravděpodobně brzy nevrátí, tak Hana si jako nejbližší rodinný člen vzala na svá bedra péči o své tři mladší sourozence a zažádala o pěstounskou péči. Potřebovala své mladší sourozence zastupovat v běžných věcech namísto rodiče, aby mohla zařídit vše potřebné. Ze dne na den se rodina ocitla bez finančních prostředků a Hana musela při svém studiu vysoké školy začít vydělávat peníze na živobytí a zabezpečit sebe a své sourozence ne pouze po psychické, ale i po materiální stránce. Za nedlouho se osamostatnil nejstarší z jejich sourozenců, tak měla v pěstounské péči dva nejmladší. Časem se na novou situaci všichni adaptovali a pomáhali si navzájem. Hana dokončila bakalářský ročník na vysoké škole a byla přijata na navazující magisterské studium. Po roce a půl jejich matku propustili z vězení, a tak zanikla pěstounská péče. Haně skončila jedna životní etapa a přišla nová, kdy se opět mohla soustředit více na sebe a svůj životní smysl. Nyní je Haně 24 let, a i když tuto životní zkušenost vnímá jako velmi náročnou, čerpá z ní dodnes. Velmi jí v tom pomohla logoterapie a vidina životního smyslu i v situacích, které pro ni byly náročné ustát.

Tereza

S paní Terezou jsme měli možnost se setkat prostřednictvím neziskové organizace doprovázející pěstouny, kde autorka práce sama působí jako dobrovolnice. Setkání proběhlo u paní Terezy doma, kde nám nad šálkem čaje povyprávěla její životní příběh a okolnosti přijetí do péče její mladší sestry.

Tereza vyrůstala v rodině s matkou, otcem a se svoji o dva roky starší sestrou. Všichni vedli společně běžný život bez významných krizí a událostí. Když bylo Tereze dvacet let, narodila se matce a otci další třetí dcera. Po krátké době měl otec úraz v práci, tudíž jejich matka musela pracovat více, aby uživila rodinu. Starší sestra Terezy pracovala také a pomáhala do rodinného rozpočtu. O nejmladší sestru muselo být postaráno, a Tereza si vzala na starost tuto úlohu pečovatelky. Po nějaké době si však našla přítele, se kterým chtěla trávit více času a osamostatnit se. Ve 22 letech se odstěhovala a osamostatnila. V jejích 25 letech jejich matka zemřela a rok na to i otec. Tereza ani její starší sestra nechtěly, aby jejich nejmladší šla do ústavní péče a dohodly se mezi sebou, že rozhodnutí nechají na ní. Za pěstounku si vybrala Terezu a její rodinu, začal tedy soudní proces a za nedlouho jí dostali do péče, tu dobu jí bylo 7 let. Tereza byla v osmém měsíci těhotenství, brzy tedy přivedla na svět vlastní dceru. Nyní je Tereze necelých 28 let a pečuje spolu s manželem o svoji osmiletou sestru a roční dceru.

Jana

Paní Janu jsme taktéž oslovili přes facebookovou stránku „Pěstounská péče známá – neznámá“, kde nám odpověděla na náš příspěvek s informacemi o bakalářské práci a okolnostech výzkumu. S účastí souhlasila a za pár dní jsme se setkali u ní doma, aby i ona vyprávěla o zkušenostech s pěstounskou péčí svých dvou sourozenců.

Jana vyrůstala v alkoholické rodině v nepříznivém prostředí. Ještě před dovršením svých osmnácti let odešla z domu a odstěhovala se. Jejímu mladšímu bratrovi bylo v té době pět let a sestra se čerstvě narodila. Její matka se se sourozenci často stěhovala, dostatečně se o ně nestarala. Neposílala je do školy, žili ve špině a nedostatku jídla. Jana je od té doby viděla jen příležitostně, žila vlastním životem. Když ji bylo 23 let, jednoho dne zazvonil zvonek bytu a za dveřmi stál její bratr se sestrou. Jejich matka je nechala samotné doma tři dny, tak starší bratr, kterému bylo 10 let, sbalil svoji šestiletou sestru a vydali se za Janou. Ta zavolala policii, která už pár dní pátrala po jejich matce, a i po jejich sourozencích. Zůstali dočasně pár dní u Jany a poté začal proces s OSPODEM. Jana se rozhodla, že si oba sourozence vezme do pěstounské péče, protože pro ni ústavní péče nepřicházela v úvahu a nedokázala si to představit. O rok později porodila svoji vlastní dceru a o další dva roky druhou dceru. Nyní je Janě 27 let a stará se sama o čtyři děti, kde se snaží všichni dohromady fungovat a navzájem si pomáhat.

10.2 Analýza získaných tematických oblastí

V rámci interpretativní fenomenologické analýzy dat z rozhovorů vyplynuly hlavní tematické kategorie a podtémata, kterým se budeme následně věnovat. Pro lepší orientaci a přehlednost jsme tyto oblasti vypracovali do tabulky, viz. Tabulka 4: Hlavní kategorie a podtémata. **Hlavní tematické oblasti** jsou vyznačeny **tučným písmem** a **kurzívou**, jednotlivá **podtémata** jsou **podtržená**. Vlastní výpovědi respondentů jsou označeny uvozovkami a **kurzívou**. Myšlenky, které jsem považovala za důležité, jsou označeny **tučným písmem**.

Tabulka 4: Hlavní kategorie a podtémata

<i>Hlavní kategorie</i>	<u>Podtémata</u>
<i>Emotivita pěstounů</i>	<u>Strach, obavy a pochybnosti</u> <u>Frustrace a smutek</u> <u>Přehlčení a vyčerpanost</u> <u>Ochrana a péče</u> <u>Opora a důvěra v někoho</u> <u>Samota, očekávání pomoci a zlost</u>
<i>Aspekty sourozenecké péče</i>	<u>Vedení k samostatnosti</u> <u>Role sourozence a autorita</u> <u>Zodpovědnost</u> <u>Vzájemná komunikace a důvěra</u>
<i>Úskali během péče</i>	<u>Finanční problémy</u> <u>Problémy ve škole</u>
<i>Zhodnocení péče</i>	<u>Vnímání pozitiv u sourozenců</u> <u>Pozitivní aspekty u pěstounů</u>

Emotivita pěstounů

První tematickou kategorií, která se týkala všech respondentů a byla jí věnována velká pozornost, byly emoce respondentů a jejich prožívání. Pěstouni vypovídali převážně o emocích během období přijímání sourozence do péče, ale také o emocích, které vyvstaly během péče samotné v různých situacích. Respondenti sdíleli, jaký pro ně proces přijetí byl, jak se v daných situacích cítili a jaké myšlenky jim přicházely na mysl.

Strach, obavy a pochybnosti

S pocitem silného strachu či obav se setkali všichni respondenti. U každého měl však jinou podobu. Anna, Klára a Jana zmínily ve svých výpovědích **strach z rodičů**, jaký budou mít k návrhu na pěstounství přístup a jestli jim nebudou chtít proces **přijetí zkomplikovat**. Nutno zmínit, že všechny tři respondentky pocházely z rodiny, kde rodiče měli problémy s alkoholem.

Anna: „*Já jsem vlastně měla největší obavu z jeho matky. Kdyby alespoň nekopala okolo sebe, ale ona na mě neprávem byla našťvaná, že jsem si ho já vzala do péče. Každopádně v péči byl u mě, ale teda největší obavy jsem měla asi z ní, protože ona dokáže být strašně zlý člověk a nikdo neví, proč to dělá no.*“

Jana: „*Měla jsem strach, nevěděla jsem, co ji napadne... Nešlo ani o mě, ale o ty děti. Oni se s tím nějak srovnají a ona přijde, pomotá jim to v hlavě a zase odejde...*“

Respondenti se dále potýkali se **strachem o své sourozence** v mnoha podobách. Tereza, Anna, i Kateřina se obávaly toho, jak jejich sourozenci budou **psychicky nést** ztrátu svých rodičů.

„*Jako největší strach jsem měla z toho, jako umřela nám maminka, ona na ni byla hodně fixovaná hodně, pak i na toho tatínka, tak jak to bude sestra psychicky zvládat. Přece jenom ztratili jsme oba rodiče po tak krátké době, tak jsem měla strach, aby neměla nějaké psychické problémy.*“ (Tereza)

Hana s Annou se **obávaly reakcí vrstevníků** svých sourozenců, jak budou na jejich situaci reagovat a u Kláry, Kateřiny a Terezy se objevil **strach z výchovy a přípravy sourozenců na život** jako takový.

„*Ve škole se prostě říkalo, že najednou prostě maminka onemocněla nebo že je v nemocnici a já jsem měla i teda strach, kdyby se jako po naší obci začalo roznášet, že je naše mamka je ve vězení, že se pak dětem budou i nějak smát.*“ (Hana)

„*Měla jsem strach, jestli stihnu Davida přetvořit do toho, aby zvládl džungli sám. Aby pochopil ten život, aby vyšel na ulici a neměl strach z lidí a aby byl šťastné dítě.*“ (Klára)

U tří pěstounů, kteří již v době přijetí měli vlastní dítě, se objevily obavy, jak se dokážou jejich sourozenci a vlastní děti **společně sžít** a u nejmladších respondentek Kateřiny a Hany, které si do péče vzaly sourozence v 18. a 21. letech, se objevil **strach z autority a nedostatku finančních prostředků**.

„*U toho nejstaršího jsem se bála, že mě nebude poslouchat a respektovat, a že si bude dělat co chce.*“ (Kateřina)

Frustrace a smutek

Čtyři respondenti pocítili v období přijetí sourozence pocit smutku, frustrace či bezvýchodnost situace v mnoha různých kontextech a podobách.

Nejsilnější pocity smutku či bezvýchodnosti situace zažívala Hana. Pojily se jí převážně se **ztrátou osobní svobody a vlastních cílů**. Dle jejích slov cítila, jak jí život proplová mezi prsty a že tento proces nemůže nijak ovlivnit. To se dělo nejvíce v situacích, když viděla své spolužáky, jak si užívají studentského života a ona musela spěchat domů ke

svým sourozencům. Zároveň i nad nimi pociťovala smutek a lítost, že i oni musí řešit tyto problémy namísto setkávání se s běžnými problémy dětí a dospívajících.

„Uvědomovala jsem si to postupně, že mi nejvíc chybí právě ta svoboda toho mého života. Někdy jsem mívala dojem, že ne moje máma, že by měla odnětí svobody, ale fakt jako já.“ (Hana).

Dále cítila určitou podobu frustrace, když se vlivem finanční situace museli velmi uskromnit a **nemohla sourozencům dopřát** takové materiální zabezpečení, jaké by chtěla. K těmto pocitům přispěla i **absence pomoci** a **nedostatek empatie** od státních zaměstnanců.

„Bylo tam silné omezení z té materiální stránky, kdy se ta rodina opravdu dostala do hodně těžkých finančních problémů, a nikdo nebyl ochotný se s námi bavit, všichni byli prostě strašně neempatičtí.“ (Hana)

Pro Kláru bylo velmi těžké, když ji v době přijetí sourozence **opustil** její tehdejší **přítel** v době těsně před přijetím bratra do péče. Vnímala u sebe i míru frustrace, když se u jejího bratra projeví problémy ve škole a nebyla zde přítomna **žádná podpora ze strany učitelů**.

Klára: *„On byl jako takový pomalý, hodně zanedbaný, ve škole ho šikanovali, protože nechodil do školy kvůli tomu, že tam měl nedostatky. Tak jsem se snažila nějakým způsobem to vysvětlit těm učitelkám, ale bohužel se nedalo. To bylo hodně náročné a frustrující, protože ty učitelky...já nedokážu pochopit, jak ony tohle nedokážou nějak jako navnímat.“*

Šikanu svého bratra a silné nedostatky ve škole u své sestry řešila i Kateřina, která si s těmito situacemi dle její slov taktéž nevěděla rady. Nevěděla, jak mnohé situace vyřešit a **jak svým sourozencům má porozumět**. Dále sdílela stejné pocity nesvobody a **vzdání se svých vlastních cílů** stejně jako Hana.

„Už jsem nevěděla, jak s ní...protože třeba kolikrát den před tím se učila přesně na ten test, který měla a na druhý den stejně z toho dostala pětku a nevěděla vůbec nic. Takže ona musí mít nějaké problémy...nebo já nevím prostě, jak jsem to s ní měla řešit.“ (Kateřina)

Když si Anna brala do pěstounské péče svého bratra, pocity smutku v ní vyvolaly **myšlenky** na to, že si ho kvůli okolnostem osobního života **nevzala do péče dřív**.

Anna: „*Mě samotnou mrzelo, že jsem si ho nemohla vzít a nemohlo se to stát dřív, ale já jsem tenkrát měla perfektní vztah, narodilo se mi dítě, takže to bylo takový jako náročný asi jako k novorozenci nemůžu skloubit svého sourozence.*“

Přehlcení a vyčerpání

Pocity přehlcení a přemíru starostí sdíleli čtyři respondenti. Vlivem řešení záležitostí se soudem ohledně procesu přijetí sourozence, zařizováním nového bydlení a vším, co s tím bylo spojeno, respondenti uvádějí, že toho bylo najednou prostě moc. Toto přehlcení vedlo u všech respondentů k **únavě** a **vyčerpání**. Kateřina a Hana v té době řešily i maturitu, státnice a přijímací řízení na navazující magisterské studium. Bylo pro ně tedy velmi těžké se soustředit jak na sourozence, tak i na svůj školní prospěch.

Tereza: „*Prostě fakt zařizování, sociálka, lítání po úřadech, pak jsme si museli vyřizovat úřad práce a sirotčí důchod, a bylo to...to mě fakt asi nejvíc psychicky odrovnávalo, furt lítání tam a toto a sem.*“

Kateřina: „*Ta maturita byla už dost těžká, neměla jsem vůbec čas se učit, protože to bylo ke konci roku a oni taky museli hlavně za sebe zabrat prostě ve škole. Nevěděla jsem, na koho se mám soustředit, jestli na sebe nebo takhle, takže to bylo dost těžké...*“

Klára vyzdvihla i pocit touhy veškerou únavu a vyčerpání **vydržet**. Podle jejích slov se musela zakousnout a zvládnout to. K tomu dodala, že na sobě nechtěla před svým bratrem dát vidět únavu a přála si mu zajistit tu nejlepší péči i přes vyčerpání. Dokonce to u ní vyústilo i ve zdravotní komplikace, které řeší dodnes. Také Hana chtěla být před svými sourozenci silná a pocity vyčerpání často skrývala, dovolila si je mnohdy procítit až když byla o samotě.

„*Musela jsem tu být pro strašně moc lidí jako stabilní bod, který se nemůže hroutit, který musí fungovat i kdyby měl hlavu v podpaží, a to bylo hodně vyčerpávající.*“ (Hana)

Ochrana a péče

Všichni respondenti cítili **touhu své sourozence ochránit**, a to především před ústavní péčí. Podle výpovědi respondentů pro ně nepřípadala v úvahu jiná možnost, než že se o sourozence postarají oni. Kateřina sdílela myšlenku, že by se jinak sourozenci rozdělili. Jejím cílem tedy bylo to, aby zůstala rodina pohromadě.

Kateřina: „*Chtěla jsem, abychom byli všichni spolu a nebyl každý v jiném městě. Každý by skončil v jiné náhradní péči. Hlavní cíl byl, abychom byli všichni spolu.*“

Anna a Klára dále rozvedly touhu o sourozence pečovat v souvislosti s nepříznivými podmínkami domácího prostředí, kde sourozenci vyrostli. Anna chtěla svého bratra ochránit **před chováním své matky**, která byla závislá na alkoholu. Ty samé pocity cítila i Klára. Dle její výpovědi nechtěla dovolit, aby její bratr šel zpět k rodičům, kteří mu nedokázali poskytnout prospívající a bezpečné prostředí. Chtěla mu zajistit tu nejlepší možnou péči, kterou dovedla.

Anna: „*Hrozně jsem nechtěla, aby se na něm podepsalo to chování takový, jaký má ona... což by asi podepsalo. Protože všechny ty malé děti jsou v nějakém... nějakým způsobem to přeberou od svých rodičů, což je špatně.*“

I Hana cítila potřebu pečovat své sourozence ne pouze po materiální, ale i po psychické stránce. Byla si vědoma toho, že kromě ní **nikdo jiný jim zajistit péči a ochranu nedokáže**.

Hana: „*Ony tam potřebovaly pořád tu péči, ať už na té psychické úrovni dejme tomu, nějaký opečování, když jim to ve škole nešlo, tak i ty materiální věci, kdy třeba potřebovaly do školy koupit nějaký sešit a za kým jiným by měly jít než za mnou.*“

Důvěra a opora v někoho

Všichni pěstouni se v období přijetí sourozence do péče setkali s nějakou formou sociální opory a pocitem důvěry v druhém člověku. Téměř všichni respondenti (5) zmínili oporu v **sociálních pracovnících** a doprovodných organizacích. Klára se zmínila o silné opoře v sociální pracovníci v soudním procesu o přiznání pěstounské péče. Tato důvěra ji vedla k jistotě, že se jí podaří do péče bratra dostat. Tři respondenti cítili oporu a důvěru ke svým **partnerům**, kteří pěstouny v rozhodnutí vzít si sourozence do péče podpořili. A to i nadále ve výchovné sféře a během celé péče.

Tereza: „*Krásný vztah spolu mají, za to jsem taky strašně moc ráda. Že partner nebyl třeba proti nebo tak. On byl rozhodnutý, tak si ji vezmeme, nebyl proti, no. I jeho se ptali, jak to celkově on bere, jak se na to dívá, jak to cítí a tak, a jako všechno v pohodě, klobouk dolů.*“

Jana: „*Máme i dobrou doprovodku paní, takže ta je taky super a určitě jsem si nemyslela, že jsem na to sama, našťástí.*“

Dále respondenti mluvili o velké důvěře i v jiné rodinné příslušníky, kteří je dokázali psychicky podržet. U Anny to byla její **babička**, která ji vždy nabídla pomocnou ruku a díky

níž dokázala zvládnout náročné situace s větším klidem. Z jejích slov vyplývá, že by bez ní v mnohých situacích reagovala a rozhodla se jinak, což by dle jejího uvážení na ni mělo silný vliv v současnosti. Konkrétně si Anna přála vzít si do pěstounské péče všechny sourozence, v čemž ji její babička upozornila na velkou náročnost a možnost selhání v budoucnu. Díky vzájemné důvěře dala na její rady a do péče se rozhodla si vzít jen jednoho bratra,

„Teď když si třeba vzpomenu, co bych udělala všechno jinak, kdyby to bylo daleko dřív a... Ona mi sama i jako řekla svůj názor, když jsem si chtěla vzít všechny ty děti a že si myslí, že to nezvládnou. Tenkrát jsem si myslela, že to zvládnou, ale teda dneska už si přiznám si myslím, že bych to nezvládla.“ (Anna)

Kateřina měla oporu i ve svém **dědovi**, u kterého byla se svými sourozenci v péči před její zletilostí. Hana viděla oporu ve svém **strýci**, který jí a jejím sourozencům v případě potřeby poskytl materiální pomoc v době krize v podobě potravin a financí. Pro Terezu byl velkou oporou i její **tchán**, když v krátkém časovém úseku přišla o své oba rodiče.

Důvěra a opora vzešla i od ostatních lidí v blízkosti pěstounů. Kateřina velmi důvěřovala **knězi** ve středisku volného času, který znal její příběh a sourozence a snažil se porozumět situaci, ve které se nacházela. Klára shodou náhod v období přijetí bratra potkala v kavárně **ženu**, která pracovala v sociálních službách a dokázala ji plně pochopit, čím si v té době procházela. Zajímavé je, že si tři respondentky našly v blízké pomáhající ženě svoji matku.

„Já jsem ji potkala náhodou u kávy, to bylo strašně zvláštní, ona byla fakt jak můj anděl. Strašně jsme si rozuměly a já ji brala jako maminku. Neříkala jsem jí tak, ale ona mi dala hodně takových těch otázek, takové to teplo na duši jako maminka, a byla mi stále na telefonu, když jsem potřebovala.“ (Klára)

Hana měla podporu ve škole od svých **spolužáků**, kteří se ji snažili povzbudit a pomoci jí. Mohla se jim vyzpovídat pokaždé, když potřebovala a byli tu pro ni stále. Setkala se s pochopením a pomocí i od **učitelů** svých sourozenců ze **základní školy**, kam sama jako dítě chodila. Tři respondenti byli i pod vedením **psychologa**, který jim byl oporou v oblasti výchovy sourozenců, přístupu k nim a který pracoval i se samotnými sourozenci. Klára dodává, že jí pomohl lépe pochopit přístup svých vlastních rodičů, a to ji vedlo k odpuštění a přijetí rodinné historie.

Samota, očekávání pomoci a zlost

I když kolem sebe pěstouni měli lidi, na které se mohli spolehnout a kteří jim pomáhali, přes to se u některých objevilo téma samoty. Nejvíce ji pocítila Hana, která si byla vědoma toho, že **musí situace řešit** jen ona **sama** a nikdo jiný to za ni neudělá. Cítila se tak zejména v situacích, kdy musela psát advokátovi, řešit školní problémy svých sourozenců, zařídit pro ně doktory a obstarávat finanční prostředky. I u Kláry se objevilo téma samoty v období, kdy ji **opustil přítel** a ona vedle sebe neměla mužský element, který by ji s bratrem pomohl. Zůstali jen sami dva v nezařízeném malém bytě.

„Věděla jsem, že tam tu oporu mám, ale nikdo neřekl pojd', já to za tebe napíšu nebo pojd', sepíšeme to společně. Takže potom, ačkoli jsem byla vděčná za tu podporu, tak potom už mě ta podpora nedávala žádnou sílu. I když tam tato podpora byla, tak jsem se cítila sama.“ (Hana)

Dvě respondentky se zmínily o tom, že **čekaly pomoc od svých starších sester** ve smyslu rozdělení kompetencí a zájmu o sourozence. Klára vzpomíná, že její sestra mluvila o pěstounské péči jejich společných sourozenců a nikdy z její strany k podání návrhu umístění sourozence do péče nedošlo. Podobné pocity k sestře cítila i Tereza, která u starší sestry nevnímala o tu mladší takový zájem, v jaký doufala.

Tereza: *„Volám jí já, jestli k ní může sestra přijet a že nepřijde ona a neřekne, jestli nechce k nim na víkend nebo něco...Jo, tohle jsem třeba očekávala, že by k ní ve většině mohla jet nebo tak.“*

Anna, Hana i Klára u sebe cítily **zlost vůči svým rodičům**. Hana ji vnímala v situaci, kdy u sebe cítila přenesenou rodičovskou zodpovědnost. Měla zlost, že musela kvůli své matce předčasně dospět a rozhodovat o věcech, které jí nepřísluší. U Anny se zlost na matku objevila v situacích, kdy ostatním mladším sourozencům slibovala, že si je vezme zpět z ústavní péče a že napraví, co jim způsobila. To se opakovalo několikrát a nikdy své slovo nedodržela. Cítila tak **zlost**, že **ubližuje vlastním dětem**. Ty samé pocity měla ze začátku péče i Klára, která však časem za pomoci psychologů došla k pocitům odpuštění a nápravě rodinných vazeb.

Anna: *„Odpustila bych ji všechno v životě, ale ona nadělala všem v rodině dluhy, je alkoholička těžká, ale to by člověk ještě bral, kdyby byla jen alkoholička, ale jak ubližuje všem okolo sebe, a právě i těm dětem. A pak přijde a lže jim do očí, to je na tom to nejhorší, no.“*

Aspekty sourozenecké péče

Druhou kategorií oblastí, která z rozhovorů vyplynula, jsou jednotlivé aspekty sourozenecké péče. Řekneme si, co se vlivem pěstounské péče mezi sourozenci změnilo a jaká témata směřem k sourozencům během pěstounské péče vyvstala.

Role sourozence a autorita

Pěstounství sourozenců se pojí i s tématem autority a vnímáním vlastní role, čehož jsme se dotkli u všech respondentů. Ze sourozeneckého vztahu se najednou stal vztah, který měl různé podoby a měnil se v průběhu času. Pět pěstounů si již v minulosti péči o své sourozence zažilo a měli vůči nim nějakou zodpovědnost jakožto nejstarší či jedni z nejstarších, z čehož čerpali v průběhu pěstounské péče.

„Kdybychom třeba jako od mládí nebo od mala spolu nevyrostali, tak to bude něco jiného. Ale opravdu jsem je od miminek přebalovala, starala se o ně, dělala jsem jim tatku doma.“ (Anna)

„Jsem si jednou říkala, já budu jednou výborný rodič. Kamarád a zároveň s autoritou...ale nevím, proč to tam tak bylo. Jako takhle, já jsem je hlídala všechny od malička, co se narodili, takže když jsem šla ven já, tak oni šli se mnou. Takže vždycky v nějaké té mé péči byli.“ (Hana)

U **respondentů, kteří měli již své vlastní dítě** (3), tak autorita vyplynula ze situace a pěstouni s nastavením hranic neměli velké problémy. Na začátku přijetí se všichni vnímali stále jako sourozenci, ale krátce na to zaujali postavení rodiče a sourozence **přijali jako své vlastní dítě**. U Jany a Terezy se toto postavení rodiče v průběhu péče nezměnilo a neviděli zde rozdíl mezi sourozenci a vlastními dětmi. U Anny se vztah s bratrem v průběhu času změnil z postavení rodiče do podoby kamarádského a partnerského vztahu, i když už měla svého vlastního syna. I tam byla autorita od začátku bratrem vnímána a hranice respektovány.

Jana: *„Myslím, že to plyne automaticky, že tady bydlí...i od nich, že ví, že musí někoho poslouchat a přirozeně to vyplynulo.“* Ze začátku jsem byla jejich sestra, ale pak jsem si uvědomila, že nemůžu dělat rozdily, tak jsem byla spíš rodič. “

U **respondentů, kteří neměli ještě roli matky** (3), byl vztah založený více na kamarádské rovině, který měl podobu partnerství a větší rovnosti. Respondenti s absencí mateřské role zmiňují, že svým sourozencům **nechtěli dělat rodiče** nebo je jim nějakým

způsobem **nahrazovat**. Tam autorita byla nastavena přirozeně se vzájemným respektem na přátelské rovině. O této autoritě mluvila Klára, která nevěděla, jak autoritu na začátku péče pojmout a uchopit ji. Přála si, aby se ze vztahu nevytratil přátelský aspekt, ale zároveň aby bratr autoritu vnímal a respektoval hranice.

Klára: „Já jsem takový člověk, že jdu spíš formou té přátelské než jako autorita. Ale nějak jsem to zvládla, že ten David mě bere jako tu autoritu, ale že máme hodně takový přátelský vztah. A když fakt něco jako že přepískne, tak otevřu oči a řeknu mu, že tohle takto jako že ne...to jsem jako že sestra, ale tohle nebudu tolerovat. a on to respektuje, tak pak jde zase do nějakých fajn vtípků.“

O problému s vnímáním sourozence jakožto autority se zmínila Kateřina. Se svými sourozenci je nedělil velký věkový rozdíl a na začátku péče cítila, že se od nich odděluje a zaujímá nadřazenou pozici, která ji nebyla příjemná.

Kateřina: „I oni to tak vnímali, že jsem se od nich, jak kdyby odpojila, že jsme bývali tak jako pospolu a chránili jsme se navzájem, a teď já jsem odešla jak kdyby od té party a musela jsem jim říkat, co mají dělat a rozkazovat jim. Bylo to těžké z toho důvodu, že jsem jim musela říkat co mají dělat a tak, tak ze začátku mi nebylo...jako mi jich bylo líto, že já jim prostě musím říkat co mají dělat, když bych to jinak nedělala. Sama jsem měla jen osmnáct a ten nejstarší byl jen o dva roky mladší, tak mě nechtěl ani nějak moc poslouchat.“

I Hanu nedělil od sourozenců velký věkový rozdíl, což naopak vnímala jako pozitivní aspekt. Hranice a pravidla nastavila pevně už od začátku, aby mezi sebou byli sourozenci schopni fungovat. Plánovala nějaký harmonogram a rozdělování úkolů. Co bylo dle jejích slov důležité, tak si za nimi pevně stála a nepolevila. Zároveň nevnímala, že by to byla autorita založená na strachu a trestech, dle jejích slov byla nenásilná a přirozená.

Hana: „Říkám si, že jsem možná měla výhodu v tom, že jsem byla jen o pár let od nich, protože děcka si k rodičům zkouší nějaký hranice a odmlouvání, to ony si nedovolily. Ony fakt přijal to, že se o ně postarám, ale nebudou mi dělat problémy.“

Vedení k samostatnosti

Téměř všichni respondenti (5) se během pěstounské péče snažili své sourozence vést k samostatnosti a zodpovědnosti. U Jany, Kateřiny, Anny a Hany to bylo často spojeno s péčí o domácnost, kdy sourozenci museli doma začít fungovat a společně si rozdělit kompetence, aby pěstoun nemusel na vše myslet sám. Anna zmínila, že když bylo potřeba něco udělat či

zařídít a bylo to v bratrových kompetencích, nechtěla mu to připomínat a čekala, jestli to udělá sám od sebe. Dodala, že to vnímala jako důležité, aby se její bratr dokázal jednou osamostatnit.

Anna: „*Já jsem se snažila samozřejmě na všechno myslet, ale nedat mu to najevo tak, aby si na to třeba vzpomněl i on.*“

Kateřina s Hanou hovořily o tom, že se snažily sourozence vést k samostatnosti i ve spojitosti se školními povinnostmi. Kateřina vzpomínala na chvíle, kdy se snažila naučit své sourozence vstávat samostatně zavčas do školy a psát domácí úkoly bez neustálé kontroly. Sourozenci Hany v minulosti nemuseli s úkoly do školy vynaložit takové úsilí, jelikož je za ně psala matka. Nechtěla tedy opakovat tu stejnou chybu a co bylo v jejich silách, nechala je, ať si poradí sami.

Hana: „*Myslím si, že ti sourozenci potom dospívali trochu rychleji, že se to urychlilo, protože já jsem nebyla takový rodič, který by je vodil za ručičku. Vždycky jsem jim řekla „no, tak si to prostě vyřeš“. Ale byla jsem tam pro ně, ne že bych je v tom nechala vykoupat, ale byla jsem tam, když bylo nejhůř.*“

Klára vedení svého bratra k samostatnosti pojala velmi komplexně. Snažila se mu postupně budovat zdravou sebedůvěru, aby byl připraven na budoucí život a dokázal v něm obstát. Vzhledem k absenci základních potřeb v dětství byl na začátku péče dle jejích slov velmi ustrašený a málo komunikativní. Postupně se mu tedy snažila zadávat malé úkoly, které časem navyšovala a přidávala mu tak další úměrnou zodpovědnost. A to ve všech oblastech od nakupování potravin, přes placení složenek až po úklid domu a udržování čistoty.

Klára: „*On má domácí povinnosti, že uklízí koupelnu a vyhazuje koše a teď on nového roku bude ještě nakupovat. A i platit složenky...to s ním řešíme taky, aby věděl, že platit hned po výplatě je strašně důležité. Aby uměl pracovat s tím budgetem, který mu zůstane.*“

Zodpovědnost

Všichni pěstouni v rozhovorech otevřeli téma zodpovědnosti za své sourozence. Každý vnímal zodpovědnost v jiné oblasti a kontextu. Tereza s Janou o ní mluvily v souvislosti s výchovou. Tereza cítila **zodpovědnost** za svoji malou sestru, aby z ní **vychovala dobrého člověka**. Často prý myslela na to, jak by si to asi přála jejich matka.

Jana zmiňuje opačný příklad. Cítila se zodpovědná za výchovu, ve které by byla sourozencům **dobrým příkladem**, na rozdíl od jejich matky, která se o ně nestarala.

Jana: „*Chci je vychovat tak, aby se jim to nikdy nestalo... Aby nikdy nebyly, jako moje máma... Abych pro ně byla dobrým vzorem.*“

Tereza: „*Chtěla jsem ji vychovat, aby nebyla třeba nějaký smrad, nebo aby se nechytla špatné party, špatného kolektivu nebo tak. Aby to prostě bylo tak, jak by to chtěla ta naše mamka.*“

Hana s Kateřinou se cítili **zodpovědné** především **za činy** svých **sourozenců** a za jejich vlastní **rozhodnutí**. Hana si uvědomovala, že má „pod sebou“ další tři lidi a musí za ně najednou rozhodovat ve všech ohledech. Přispělo k tomu také to, že zodpovědnost měla písemně potvrzenou, a to ji občas přesunulo do role rodiče. Kateřina se cítila zodpovědná za chování sourozenců a za možné budoucí následky.

Kateřina: „*Když byli mladší, tak jsem měla strach, protože kdyby se něco stalo, tak bych z toho měla já problém a tak. To bych šla klidně i sedět.*“

Ty samé pocity popisuje i Anna. Problémové chování sourozence by způsobilo potíže nejen jí, ale i jejímu synovi, což se bratrovi snažila vštípit do paměti. Anna zodpovědnost vnímala i z dalšího úhlu pohledu, a to vůbec **na bratra** nějakým způsobem **myslet a vnímat ho**.

Anna: „*My jsme tím ODPODEM tak jako hlídání, že kdyby se stal problém, tak to není jako v normální rodině, ale...Bud' si myslím, by šel do pastáku, ale hlavně by to šlo všechno na mě. Myslím, že je pro něj ta zodpovědnost o to větší, jo.*“

Klára pojala **zodpovědnost** za jejího bratra v **celém kontextu** od **výchovy** a péče po jeho **budoucí život**. Nechtěla připustit, aby vlivem špatných vzorů v rodině dopadl v budoucnu špatně a byl nešťastný. Tuto skutečnost komunikovala i svým rodičům. Tímto zbavením rodičovské zodpovědnosti a převzetím jí na svá bedra zlepšilo vzájemné vztahy.

Klára: „*Řekla jsem, že nedovolím, aby ho naučili takové to, že nic nemusí řešit a má vše na háku. A i skrz ten chlast...tak jsem řekla, že to prostě nedovolím. A že všechny povinnosti rodiče, jako je hygiena, nějaký řád, nějaká budoucnost, tak si беру na starost. A takové to rozmazlování, to můžou mít oni. Oni jsou teď nejlepší kamarádi.*“

Vzájemná komunikace a důvěra

Dalším tématem, kterého jsme se s participanty dotkli, je komunikace a důvěra mezi nimi a sourozenci. Pěstouni (5) zmínili, že během péče ze strany sourozenců od nich vnímali větší pocity důvěry a ochotu se více svěřovat. S tím úzce souvisí i vzájemná otevřená komunikace, které se postupně všichni vzájemně učili.

Kateřina s Hanou vnímaly změnu u svých sourozenců před přijetím a po přijetí do péče se **svěřováním** se se svými **starostmi**. Kateřina vnímala, že když se ocitli v pěstounství a měli jen sebe a nikoho jiného, a to je více **spojilo a přiblížilo**. Více s ní komunikovali své starosti ohledně školy a jiné těžkosti, kdežto **dříve** před ní **byli uzavřenější**. Hana mluvila o tom, že se snažila pro sourozence vytvořit přijímající prostředí za všech okolností. Vnímala, že to na důvěru a komunikaci se sourozenci mělo velký vliv, i když pro ni komunikovat se sourozenci bylo ze začátku péče obtížné.

„Oni věděli, že měli takový to bezpečný přijetí, ať už udělají cokoli, já to nebudu řešit jako moji rodiče, který by je seřvali nebo jim dávali nějaký tresty. Já jsem to brala tak, že si o tom popovídáme, že to tak být nemá, ale asi tam byla jako větší důvěra mezi námi.“ (Hana)

I Tereza vnímala od ze strany její sestry větší důvěru, a snažila se s ní mluvit o všem otevřeně. V rozhovoru líčila to, že když na sestře viděla, že není ve své kůži, tak se všichni sešli i s Terezy partnerem a společně si promluvili. Dle jejích slov se i nyní se sestrou stále **seznamují a poznávají**.

Na význam komunikace upozornily i Klára a Anna. Klára zmínila aspekt komunikace jako důležitý pilíř v jejím životě, a proto se se svým bratrem snažila o všem otevřeně mluvit. I dle jejích slov se museli oba v průběhu péče museli učit si vzájemně porozumět a **komunikovat své potřeby**. Zároveň se snažila být velmi **opatrná**, jakým způsobem s bratrem mluvila, aby se neuzavřel ještě více do sebe. Podobně to cítila i Anna, která se svým bratrem neměla problém mluvit o čemkoliv. Zároveň poukázala na aspekt komunikace způsobem **informovat bratra** o možných rizicích, která by se mohli stát a jak by se měl v těchto situacích zachovat.

Anna: „My se bavíme jako úplně o všem. Dřív to tak nebylo. Jako...asi nedokážu říct jakékoliv téma, který by pro nás bylo pasé. A jsem ráda, že k sobě takovou důvěru v sobě máme a můžeme si takto popovídat, protože si myslím, že je to základ toho, aby jako lidi spolu nějak tak dokázali žít a byli šťastní. Je to opravdu založený na velký důvěře u nás. A když on nepodrazí mě, já nebudu zlá na něj nebo nepodrazím já jeho.“

Klára: „*Když udělal nějakou blbost, tak jsme se o tom spolu hodně bavili. Že když i řekl, že mu něco nevyhovuje nebo tak...učili jsme se, no, oba.*“

Úskalí během péče

Dalším tematickým okruhem, který z rozhovorů vyplynul, byla různá úskalí a situace, které během péče byli pěstouni nuceni řešit.

Finanční problémy

Čtyři respondenti v rozhovoru popisovali, že se vlivem pěstounské péče setkali s **finančními obtížemi**. S tím úzce souvisí i pocity vyčerpanosti, o kterých jsme se zmínili v tematické kategorii o emotivitě pěstounů. Anna, Hana, Klára i Kateřina podotýkaly, že se musely velmi ohánět, aby z hlediska financí dokázaly pokrýt potřebné náklady.

Jelikož měla Anna i vlastního syna, našla si v té době **tři práce** a byla časově velmi vytížená. Její bratr byl ještě před péčí matkou poslán na soukromou školu a než Anně pěstounskou **péči přiznali**, trvalo to necelý rok a půl. Výdaje pro ni tedy byly vysoké. Hana v té době **studovala prezenčně vysokou školu**, většinu volného času tedy chodila po **brigádách** a snažila se šetřit každou korunu. Neustále přemýšlela, v jaké **oblasti** se budou muset více **uskromnit**. Kateřina ještě před přiznanou pěstounskou péčí narychlo **odcestovala** na nějakou dobu do **zahraničí**, aby si našetřila **peníze na společné bydlení**. I Klára před péčí dlouhodobě trávila veškerý svůj **volný čas v práci** a šetřila peníze na budoucí náklady s ní spojené. To pokračovalo i po přijetí bratra do péče.

„Rodina najednou ocitla úplně bez nějakých finančních prostředků, což jsem v tu dobu vnímala jako největší problém.“ (Hana)

„Protože nebyla práce v sociálních službách, tak jsem si první rok našla práci v korporátu dělat asistentku. Tak jsem si musela najít práci, protože jsme peníze fakt potřebovali...“ (Klára)

Školní problémy

Pět pěstounů v průběhu péče muselo řešit různá úskalí ve školní oblasti svých sourozenců. Ať už se jednalo o školní nedostatky a prospěch, šikanu, či nepochopení ze strany učitelů. Pěstouni mluvili o tom, že jejich sourozenci byli ve škole slabší a měli zde nedostatky, co se týkalo jejich prospěchu. U tří z nich to bylo způsobené absencí školy, kdy jim rodiče nehlídali školní docházku a do školy je neposílali. Ve dvou případech se zde objevila i šikana ze strany vrstevníků.

Kateřina a Klára se setkaly s neporozuměním ze strany vyučujících. Sourozenci Kateřiny museli za špatný prospěch vypracovávat domácí úkoly navíc, přičemž apelovali na Kateřinu, aby se učila s nimi doma. Její nejmladší sestra, která byla v první třídě nosila domů samé pětky a hrozilo, že ji nepustí do druhé třídy. Kláry bratr dokonce dostával od učitelů neoprávněné absence, které vyústily vyhazovem v osmé třídě základní školy.

„Vůbec nebrali ohled, třeba že jsem v práci, a tak no...ještě ji navíc dávali domácí úkoly, a tak no, hrozné to bylo.“ (Kateřina)

On byl jako takový pomalý, hodně zanedbaný, ve škole ho šikanovali, protože nechodil do školy kvůli tomu, že měl nedostatky ve škole. Tak jsem se snažila nějakým způsobem to vysvětlit těm učitelkám, ale bohužel se nedalo, David měl nálepku.“ (Klára)

Zhodnocení péče

Poslední tematickou kategorií, která z rozhovoru vyvstala, je vnímání pěstounské péče v současnosti, její zhodnocení a subjektivní náhled. Pěstouni zmínili vnímaná pozitiva směrem k sourozencům, ale i k sobě samým. A to v oblastech přínosů péče, co se díky ní naučili a z jakých zkušeností mohou čerpat dnes. Jelikož je toto zhodnocení aktuální, bude psáno v přítomném čase.

Vnímání pozitiv u sourozenců

Všichni pěstouni ve svých výpovědích hovořili o vnímaných pozitivěch péče směrem k jejich sourozencům. Reflektovali, jaké pozitivní změny u nich zaznamenali a co jim ze sebe mohli předat.

Téměř všichni respondenti (5) vnímají u sourozenců **zlepšení školního prospěchu** a celkového přístupu ke škole. Dalším velkým pozitivem je **zajištění nového prostředí a lepších podmínek**, ve kterých se budou mít jejich sourozenci dobře. Mají radost z toho, že sourozenci nemuseli jít do ústavní péče a mají možnost lepších podmínek pro žití v rámci rodiny. Čtyři pěstouni zmínili další velké pozitivum, a to **naučení se správným návykům** v oblasti stravování, hygieny a úklidu, které sourozenci neměli osvojené. Dva pěstouni, kteří mají své vlastní potomky jsou rádi, že jich **bude doma** i přes větší náročnost **víc** a že se mohou se svými dětmi **učit od sebe navzájem** a pomáhat si.

Anna: *„Na co jsem já pyšná, tak se mu zlepšila škola, co nastoupil na střední. Paní ze sociálky tady pak říkala, že jsem byla jediná, kdo ho donutil ty známky zlepšit.“*

Hana: „*Najednou jsem viděla, že postupem času už to bylo takové, že mě ani tolik nepotřebuji. Že tam byl fakt pěkně vidět ten vývoj, kde se urychlilo i u nich, a i učitelé říkali, že je tam změna, že jsou šikovnější. Že i v tom učení jsou lepší, protože my jsme dělali úkoly spolu každý den. A když je dělala s nimi mamka, tak všechny úkoly víceméně udělala ona, aby to měli rychle hotový.*“

Čtyři respondenti dále poznamenali, že se **sourozenci stali** víc **soběstační** a zodpovědnější. Cítí, že po čase od nich nepotřebovali delegovat a že si sami byli schopni více pohlídat své povinnosti. Tři pěstouni doplnili, že se sourozenci obecně stali **otevřenější** a **sdílnější k okolí**. Klára navíc dodala, že u svého bratra viděla **více projevovat emoce** a **empatii** jak vůči ní samotné, tak i k ostatním lidem. To nyní vnímá jako velké pozitivum v navazování jeho vlastních budoucích vztahů.

Klára: „*Myslím si, že to bude jednou ideální partner. Že bude starostlivý a bude pečovat o tu ženu, a je takový klidný. A strašně hodný. A k práci a ke škole přistupuje strašně zodpovědně. Vstává hodně brzy a fakt si to hlídá, aby dojel všude včas.*“

Klára: „*Je to strašná radost vidět ho, kam směřuje a jak se to podařilo, protože jsem ho vzala v ten pravý čas, kdy se ještě dalo tvořit a měnit tu jeho individualitu a byl fakt měnitelný, jak plastelína.*“

Pozitivní aspekty u pěstounů

I samotní pěstouni u sebe refleктоvali, jaká pozitiva jim péče přinesla. To se týkalo jak roviny osobnostní, tak přesahové.

Čtyři pěstouni vnímají přínos péče v rámci **zkušenosti pečovat a vychovávat dítě** pro vlastní budoucí mateřskou roli. O tomto aspektu mluvili všichni bezdětní pěstouni včetně jednoho, který má vlastní roční dceru. Hana dodává, že se to pro ni nevztahuje pouze na postaráni se o dítě, ale celkově o **schopnost pečovat o druhého** člověka.

Tereza: „*Aspoň pak budu vědět, jak mám pracovat s mladší, dcerkou. Tak budu vědět, co nás asi dál čeká, no. Takže asi ty zkušenosti.*“

Dalším pozitivním aspektem je pro všechny pěstouny celkové **zlepšení vztahu** a **pevnější pouto** mezi nimi a sourozenci. Čtyři pěstouni se cítí **vděční za jejich sourozence**, jak celý průběh péče zvládli a nadále zvládají. Dva z nich zmínili srovnání s jinými pěstounskými rodinami. Popisovali povědomí o tom, že si jiné rodiny a děti z jejich pohledu procházeli mnohem těžšími životními situacemi než oni.

„Když jsme jeli na školení a slyšela jsem příběhy těch lidí, tak jsem měla radost, že ty moje děti takový nejsou. Jsem si říkala, že mám čtyři děti, ale ostatní měli problém i se dvěma, pořád něco řeší, někoho zmlátí, okrade... to si nedovedu vůbec představit. Takže z toho jsem měla radost a mám pořád.“ (Jana)

Další pozitivní oblastí je **osobnostní rozvoj** a **získání nových kompetencí pro řešení dalších náročných situací** v budoucím životě. O tom mluvila Klára s Hanou. Hana hovořila o celkově větší empatii k lidem a pohledu na jejich problémy, které se mohou zdát v jejích očích jako banality. Dle jejích slov si dnes díky této zkušenosti dokáže vykomunikovat plno věcí a cítí se v životě **sebevědomější** a **stabilnější**. Klára vnímá velké pozitivum i ve vlastní zkušenosti s dětským domovem. To ji dalo sílu nyní pracovat s dětmi, které jsou ve stejné situaci, ve které byla kdysi ona i její bratr. Obě pěstounky se zmínily i o rovině **životního smyslu** a **hodnot**. Klára i Hana začaly o životě jinak smýšlet ve smyslu osobního přínosu v každé situaci, která jim do života přijde do cesty.

Hana: „Tak se k tomu teď dokážu postavit jinak, než kdybych třeba tuhle zkušenost neměla. Hodně mě to obohatilo třeba nějakými strategiemi, jak zvládat náročné situace. Jak asi pracovat sama se sebou, jak vnímat, že je toho už na mě hodně.“

Klára: „Snažím se neustále v sobě nacházet tu pozitivní energii. Jako že vždycky, když jsem spadla na pusu, tak jsem si řekla, že to tak asi mělo být, protože jsem se něčemu měla naučit. Protože já jsem se nezhroutila jako tak, ale pořád jsem si kladla otázky, co mě to má dát do života.“

10.3 Odpovědi na výzkumné otázky

V této kapitole se znovu vrátíme k výzkumným otázkám a zodpovíme na ně pomocí analýzy jednotlivých rozhovorů.

První výzkumná otázka zní: **Jaké je emocionální prožívání pěstouna v období přijetí sourozence/sourozenců do péče?**

Dle rozhovorů s pěstouny se období přijetí sourozence do péče pojí se širokou škálou emocí, které dle každého individuálního příběhu nabývají různé intenzity. Nejsilnější se ukázaly být **pocity strachu, obav** a **pochybností**. Tyto emoce se objevily u každého respondenta bez ohledu na to, jestli byla pěstounská péče očekávaná či přišla-li náhle po nepředvídatelné životní situaci. Tyto obavy se týkaly jak z budoucích situací, které byly obecně spojeny se všemi starostmi s péčí o dítě, tak strach o sourozence samotné, jak budou

novou situaci psychicky zvládat. Někteří pěstouni vyrůstající ve špatných životních podmínkách měli strach i ze svých rodičů, kteří by jim mohli přijetí jejich sourozence do péče zkomplikovat a přivodit další problémy. S novou náročnou situací se u mladých respondentů objevily i pocity **frustrace** a **smutku** zapříčiněné ztrátou osobní svobody a vzdáním se osobních cílů. U dalších tří se frustrace a smutek pojily se ztrátou přítele, absencí materiálního a finančního zabezpečení a nedostatkem empatie od některých lidí z okolí. Čtyři respondenti se vlivem zařizování všeho potřebného okolo péče cítili v období přijetí sourozence **unavení, přehlcení** a **vyčerpaní**. I přes to se snažili dále fungovat a někteří z nich popisovali, že cítili povinnost vlivem zodpovědnosti za sourozence vše **vydržet** a **zvládnout**. I přes záporné emoce se u všech respondentů vzbudila **touha** sourozence **ochránit** a **zajistit** je po všech stránkách. V období přijetí všem respondentům nechyběly pocity **důvěry** v **druhém člověku**, ať už v doprovodné organizaci a sociálních pracovnících, či v rodinném příslušníkovi a někom blízkém. Pro většinu respondentů to byl pozitivní aspekt při zvládnutí celé péče. I přes to se u jedné respondentky ukázalo, že je přes to možné cítit všechnu tíhu situace jen na svých bedrech a vnímat, že je na vše člověk sám. U dvou respondentů vplynuly pocity **samoty** a **očekávání větší pomoci** od rodinných příslušníků. Tři pěstouni měli **pocity zlosti na své rodiče**, kteří svým chováním dětem ubližovali a svoji roli vlivem patologického způsobu života dle pohledu pěstounů nezvládli. I přes to jedna respondentka došla s pomocí psycholožky k odpuštění svým rodičům a nápravě rodinných vazeb.

Druhá výzkumná otázka je formulována následovně: **Jak pěstoun během pěstounské péče vnímal svoji roli?**

Ačkoliv je u pěstounů velké specifikum jejich sourozenecké pouto, po přijetí sourozence do péče se stává postavení pěstouna **více asymetrické** a podléhá určitému vývoji. S novou rolí přichází i silný pocit zodpovědnosti už nejen sám za sebe, ale i za dalšího člověka. **Na začátku přijetí** byla všemi pěstouny vlastní **role vnímána jako sourozenecká**, bez rozdílu věku a životní situace. Vnímali sami sebe stále jako sourozence, kteří mají novou úlohu pečovat o ty své mladší. Po krátké době od přijetí však začali pěstouni s vlastními potomky vnímat sami sebe více v rodičovské roli a své sourozence přijali jako vlastní biologické děti. Podle výpovědi jedné respondentky to bylo i tím, že nechtěla dělat mezi svými dětmi a sourozenci rozdíly a zajistit tak mezi nimi dobrý vztah. Dva pěstouni si tuto rodičovskou roli zachovali po celou dobu péče, včetně autority, která měla více rodičovskou podobu. U jedné pěstounky, která má vlastního syna, se tato role ke svému

bratrovi přeměnila do roviny více kamarádské a partnerské. U pěstounů bez vlastních biologických dětí zde byl od začátku sourozenecký vztah zachován a **vnímali** sami sebe stále **jako sourozence**, který jim nebude nahrazovat otce či matku. I přes to museli vůči sourozencům zavést určitý řád a pravidla, bez kterých by péče nemohla dobře fungovat. Svoji roli tedy vnímali na bázi kamarádství a partnerství, ale s aspekty rodičovských kvalit zahrnující směřování sourozence k vlastní samostatnosti, nastavení hranic a autority. Svoji zodpovědnost za sourozence tak postavili do nenásilného vedení či formy „koučingu“, avšak s velkou opatrností. Tuto úlohu měli nejtěžší dva pěstouni, které od sourozenců dělil věkový rozdíl pár let.

Třetí výzkumnou otázkou je: **Jaké pozitivní aspekty pěstouni své zkušenosti přisuzují?**

Všichni pěstouni v rozhovoru reflektovali pozitiva péče jak **směrem k sobě**, tak **ke svým sourozencům**. Z rozhovorů vyplynulo, že i přes některé náročné situace a negativní emoce pěstouni nyní vnímají zkušenost s péčí o sourozence jako pozitivní. Prvním pozitivním aspektem, na kterém se shodli všichni pěstouni, je **zajištění** sourozencům nové **prostředí s lepšími podmínkami** namísto ústavní péče či jiné formy péče. Téměř všichni respondenti u svých sourozenců zaznamenali **zlepšení školního prospěchu a progres** v učení a plnění školních povinností. Dále čtyři respondenti zmínili změnu ve **tvoření správných návyků** týkající se úklidu, hygieny nebo stravování. Respondenti také vnímali velký **posun** v jejich **samostatnosti** a **soběstačnosti** jak v hlídání vlastních povinností, tak **zodpovědnosti za své chování** a projevení vlastního názoru. Tři pěstouni si povšimli, že se jejich sourozenci stali **otevřenější ve sdílení svých starostí** a jedna respondentka cítila u svého bratra posun v celkovém projevování emocí. Každý respondent si na osobní zkušenosti mít v pěstounské péči své sourozence našel nějaký přínos. Pro tři respondenty to byla **praxe pro výchovu vlastních budoucích dětí**, pro jednu respondentku pro vlastní roční dceru. Jedna pěstounka vidí přínos nejenom v péči o dítě, ale celkově ve **schopnosti postarat se o druhého člověka**. Všichni pěstouni spatřují přínos ve **zlepšení vztahu se sourozenci** a navázání pevnějšího pouta a důvěry. Jeden z respondentů zmínil, že se díky pěstounské péči zlepšili vzájemné vztahy s vlastními biologickými rodiči. Dále dva respondenti vnímají posun v osobnostní oblasti, a to v získání **kompetencí pro řešení náročných životních situací**, získání větší stability v životě a většího sebevědomí. S tím souvisí i **rovina životního smyslu a hodnot**, kdy se obě pěstounky nyní snaží vnímat smysl a přínos v každé životní situaci. Jedna pěstounka začala pracovat v oblasti sociálních služeb,

a svoji zkušenost předává dále dětem z ústavní péče. Vnímá, že jim díky té samé zkušenosti dokáže lépe porozumět.

Diskuze

Cílem naší bakalářské práce bylo přiblížit se osobnímu prožitku starších sourozenců, kteří se ocitli v roli pěstounů. Zkušenost výzkumníka s pěstounskými rodinami byla pouze okrajová v rámci dobrovolnictví v doprovodné organizaci. Hlavní pohnutkou pro zvolení právě tohoto tématu bylo setkání se slečnou, která si touto životní etapou sama prošla a sdílela nám svůj osobní příběh. V této kapitole se budeme věnovat výsledkům výzkumu ve srovnání s jinými výzkumy s podobnou tematikou. Podobnou právě proto, že se nám nepovedlo dohledat českou ani zahraniční studii, která by byla zaměřena přímo na pěstouny sourozence. Dále zde popíšeme limity a možné přínosy práce, včetně určení směru pro další navazující výzkumy.

V rozhovorech jsme se snažili nejdříve zmapovat okolnosti přijetí sourozence do rodiny, abychom se mohli díky tomuto kontextu snáze přiblížit k prožívání a emocím pěstounů. Sobotková a Mošťková (2016) okolnosti pěstounské péče rozdělily na tři kategorie, a to na patologický způsob života rodičů, osobnostní charakteristiky a na vliv životního běhu a událostí. Všechny tyto události jsou však dle Uhlířové (2010) spojeny s negativním emočním prožíváním, a mohou být pro pěstouna i děti traumatizující. Ať už jsou ale okolnosti přijetí sourozence do péče jakékoliv, výpovědi pěstounů potvrzují, že se nelze na péči dopředu psychicky připravit, ať už pěstoun péči očekával a sám si o ni zažádal, či byl do situace náhle vhozen vlivem nepředvídatelných životních událostí. I Pazlarová (2016) tvrdí, že období přijetí dítěte do péče bývá jedno z nejnáročnějších a přináší s sebou rozmanitou škálu emocí, což se ukázalo být podle výpovědí pěstounů pravdivé.

Pěstouni prožívali převážně emoce negativního ladění, jako je strach, obavy a nejistota. V některých případech nechyběly ani pocity frustrace, smutku, samoty, zlosti, očekávání pomoci od jiných rodinných příslušníků, či přehlčení a vyčerpání vlivem zařizování všeho potřebného. Právě velká vyčerpání může dle Backhouse a Grahama (2012) vyústit až v závažnou nemoc, což se stalo jedné z respondentek. O očekávání pomoci od rodinných příslušníků poukazují ve svém výzkumu i Burke, Fish a Lawton (2015), kdy sestra pečovatelka zde hovořila o frustraci a pocitu, že je vše na ní a jí její starší bratr s péčí o mladšího sourozence nepomohl. Právě podobné pocity s očekáváním pomoci od starších

sourozenců sdílely v našem výzkumu dvě respondentky. U dalších tří respondentek se objevily i pocity zlosti na své vlastní biologické rodiče, že nezvládli svoji rodičovskou roli lépe a že kvůli nim musí mladší sourozenci trpět. Přijetí sourozence tedy může v některých případech pěstouny komplikovat i špatné vztahy s vlastními rodiči a možné křivdy. Avšak jedna z respondentek pomocí psycholožky postupem času došla k odpuštění a zlepšení rodinných vazeb. Zde nacházíme prostor pro zamyšlení se nad přínosným aspektem psychologické pomoci pěstounům, jež jim může pomoci ve všech oblastech.

U většiny respondentů se objevily i emoce spojené s touhou pomoci sourozenci a zamezení ústavní péči. Stejně pocity sdíleli respondenti ve studii Kubíčkové (2020). Ta je sice orientovaná na pěstouny prarodiče, avšak je zde společné rodinné pouto a s ním spojená úloha rodinné sounáležitosti. Z toho usuzujeme, že tedy v tu chvíli pro pěstouna neexistovala jiná možnost než si sourozence do péče vzít, jelikož pro ně byla myšlenka umístění sourozenců do ústavní péče nepředstavitelná.

Pěstouni v rozhovorech dále zmiňují pocity důvěry a opory v druhém člověku. Sociální opora je obecně považována jako významný faktor působící na psychickou pohodu v zátěžových situacích a nepříznivých životních událostí. Jedinci se silným systémem sociální opory se jeví lépe vybaveni ke zvládnání závažných životních změn (Cohen, Wills, 1985; Seman, Sayles, 1985). Sociální opora má tedy vliv na zmírnění pocíťovaného stresu a zátěže. Toto podstatné hledisko sociální opory uvedli čeští pěstouni ve svých výpovědích v rámci kvalitativní části výzkumu Analýzy potřeb v pěstounské péči příbuzných (Nadace Sirius, 2021). Souhlasíme s tím, že sociální opora může pěstounovi opravdu v některých aspektech přinést určitou úlevu a zmírnit tak vnímanou zátěž. I přes to jedna respondentka cítila, že bylo velmi těžké její životní situaci zvládnout a ustát, i přes to, že kolem sebe měla lidi, kteří se jí snažili pomoci. Doporučení z naší strany je, aby doprovodné organizace do hloubky zmapovaly životní situaci pěstouna a byly mu oporou nejen v běžných a právních záležitostech, ale především i v oblasti duševního zdraví v podobě terapií či psychologické intervence. To může být velmi nápomocné pro zvládnání celé péče a pro budoucí život pěstouna i jeho sourozenců.

Podle Nadačního fondu J&T (2014) je rozdíl mezi pěstouny, kteří jsou starší a přijímají sourozence s již vybudovanou životní jistotou od pěstounů, kteří jsou příliš mladými pečovateli bez přílišného zázemí. Z rozhovorů se ukázalo, že pokud je pěstoun velmi mladý a nemá v životě mnoho stability a jistoty týkající se vlastního rodinného života

a zaměstnání, je nucen řešit situaci jako dospělý jedinec. Prožívá tak s větší pravděpodobností pocity vzdání se osobních cílů a ztráty svobody, které by mohly mít dopady na jeho budoucí život. Starší pěstouni s vlastní rodinou vnímají přijetí sourozence spíše tak, že přibude do rodiny další člen, což s sebou přináší určité starosti, prožívání emocí nemusí být však tak intenzivní, ovšem i to není pravidlo. Respondentka, která již byla starší a měla vybudované zázemí, prožívala přijetí velmi intenzivně a potýkala se se silnými pocity vyčerpanosti a obav. Stejně tak i druhá starší respondentka prožívala velmi silné emoce, jelikož okolnosti přijetí její sestry byly spojeny se ztrátou jejich rodičů. Jiná respondentka v podobném věku prožívala přijetí sourozenců poklidněji a obavy u ní nebyly příliš intenzivní. Proto se budeme opakovat v tom, že vnímáme jako velmi důležité vidět celý kontext péče a přistupovat k pěstounům dle jejich individuálního příběhu a potřeb.

V souhrnu můžeme říct, že na prožívání přijetí sourozenců tedy mají značný vliv okolnosti přijetí a kontext životního příběhu jak pěstounů, tak jejich sourozenců. Není možné určit, jaké okolnosti a charakteristika pěstounů povede k určité škále emocí spojených s přijetím sourozence do péče. Lze jen potvrdit, že přijetí sourozence do péče je nenormativní událost, která může být více či méně zátěžová, ale určitá zátěž a přítomnost negativních emocí se objeví téměř vždy a nelze se jí vyhnout. Z tohoto důvodu je velmi důležité, aby měl v tomto období pěstoun kolem sebe kompetentní osoby, které mu poskytnou potřebnou pomoc a intervenci. A to z hlediska právních náležitostí, tak z hlediska jejich psychiky a prožívání, a alespoň v malé míře jejich zátěž a tíhu zmírnit.

Dále jsme se zabývali tím, jak pěstoun během pěstounské péče vnímal svoji vlastní roli. Přijetí sourozence do péče se se změnou role pojí, jelikož starší sourozenec vlivem zodpovědnosti za své mladší přebírá částečně i roli rodiče. Tuto přeměnu role zahraniční autoři Macfie, Brumariu a Lyons-Ruth (2015) nazývají pojmem „role confusion“, neboli zmatení rolí. Ve vnímání vlastní role se z rozhovorů ukázal značný rozdíl mezi pěstouny, kteří mají již vlastní potomky a dělí je od sourozenců větší věkový rozdíl od pěstounů, kteří jsou mladými pečovateli či vlastního potomka nemají.

Při přijetí sourozence do péče všichni sourozenci bez rozdílu silně cítili svoji sourozeneckou roli a pouto. U mladých pěstounů nedošlo ve vnímání vlastní sourozenecké role k velké změně a dle jejich výpovědí nechtěli svým sourozencům rodiče nahradit. Museli ale převzít jejich atributy v podobě autority, nastavení hranic, vedení výchovy a zodpovědnosti. Přáli si ale navzdory tomu zachovat si kamarádský přístup k nim. Jelikož

dva mladé pěstouny od jejich sourozenců dělilo jen pár let, vznik více přátelského pouta je zde podle Vančurové-Fragmentové (1966) přirozený. I přes to se v případech mladých pěstounů velmi často objevuje fenomén parentifikace, kdy se starší sourozenec musí postavit do role rodiče, i když se rodičem necítí být. Podle výpovědí se tento pojem dotýká právě těchto dvou mladých respondentek. I přes sourozeneckou roli se musely starat o emocionální i instrumentální péči, o čemž pojednává Boszormenyi-Nagy a Spark (1973). Mladí pěstouni to tedy v tomto ohledu mají velmi těžké, jelikož se nechtějí stavět do role rodiče, ale vykonávají úkony s touto rolí spojené. Proto by v tomto případě neměl pěstounům chybět i přísun informací a pomoc i v oblasti výchovy a vedení sourozenců.

Pro starší pěstouny s vlastními dětmi bylo přirozenější po přijetí sourozence sami sebe postavit do role rodiče. Mohlo to být zapříčiněno větším věkovým rozdílem v kombinaci s již vlastní rodičovskou zkušeností. Podle výpovědí dvou respondentů to pro ně bylo velmi přirozené přistupovat ke svému sourozenci jako k vlastnímu dítěti. Jednu z respondentek k tomu vedl pocit uvědomění, že mezi sourozenci a svými dětmi nemůže dělat rozdíly, aby mezi nimi zajistila hezký vztah. Třetí respondentka s vlastním synem se sice ze začátku péče postavila do role rodiče, po čase se ale její role přeměnila do kamarádské roviny. Její bratr byl už starší adolescent, možná tedy i proto pěstounka tíhla k rovnocennějšímu přístupu.

Ať už je tedy vlastní role pěstounem vnímána jakkoliv, pojí se s velkou zodpovědností za své sourozence jak z hlediska výchovy, tak v určité míře i z hlediska jeho budoucího života. Z toho vyplývá otázka autority a vedení sourozence, které je třeba citlivě uchopit. Pro mladé respondenty může být vlivem absence rodičovské zkušenosti postavit se do role rodiče těžkou úlohou a mohou se setkat s problémy či odporem sourozenců. V rozhovorech o tom hovořila jedna z mladých pěstunek, která se s tím setkala v malé míře, a to převážně na začátku pěstounské péče, kdy ji sourozenci nechtěli poslouchat. Druhá respondentka ve stejném věku však s autoritou a nastavením hranic problémy neměla. Z toho lze vyvodit, že i mladí sourozenci pěstouni v „nerodičovské“ roli mohou být sourozenci respektováni. Usuzujeme, že přístup k sourozencům a vnímání vlastní role opět velmi záleží na celém kontextu osobního životě pěstouna, věkovém rozdílu mezi ním a sourozenci a na věku sourozenců samotných. Nutno zmínit, že všechny respondenty pojila zkušenost s péčí o své mladší sourozence v minulosti, měli tedy v sobě zakořeněnou zkušenost s péčí o dítě z dřívějších let ještě před péčí pěstounskou. Ani jednomu respondentovi tedy jeho role

nebyla úplně neznámá, z čehož mohli čerpat a věděli alespoň v malé míře, jak se sourozencem pracovat.

Třetím okruhem bylo zpětné zhodnocení pozitivních aspektů péče jak směrem k sourozencům, tak k pěstounům samotným. Vnímáme, že každá náročná situace s sebou přináší i možnost zaměřit se na tu pozitivní stránku a dát tak prostor budoucímu růstu a rozvoji. Zajímalo nás, jestli i samotní pěstouni v něčem tyto světlé stránky viděli a čemu přisuzovali osobní význam. Vliv na toto hodnocení mohl však mít odstup času a také to, že v současnosti pěstouni se sourozenci žádná velká úskalí neprožívají a panuje u nich klidné a hezké období.

O světlé stránce sourozenecké péče píšou Dew, Llewellyn a Baladin (2004). Vyzdvihují možnost rozvoje tolerance, vzájemné podpory a důvěry, o čemž hovořili všichni respondenti jakožto o velkém pozitivu. Další velký význam pěstouni spatřují v zajištění sourozencům lepších podmínek pro jejich budoucí život a vývoj namísto ústavní péči či její jiné formě. Dvě respondentky dodaly, že si přály, aby zůstala rodina pohromadě a nebyla rozdělena, za což jsou dnes vděčné. Myslíme si, že pokud je to možné, měl by na tento aspekt brán velký zřetel i v soudním řízení a měla by zde být snaha sourozence nerozdělit, jelikož by to mohlo mít značný vliv na jejich psychiku a budoucnost. Dále pěstouni zaznamenali u svých sourozenců velký progres ve zlepšení školního prospěchu, tvoření správných návyků a posun v jejich soběstačnosti, samostatnosti, a v některých případech i v otevřenosti ve sdílení svých starostí. Podle starší studie Weisnera a Gallimore (1977) je péče o sourozence přínosnou formou „školení“ či praxe pro mladé lidi v jejich budoucím životě, s čímž se ztotožnili čtyři pěstouni. Spatřovali přínos ve zkušenosti starat se o dítě pro jejich budoucí život. Jedna pěstounka dodala, že se to nepojí jen k dětem, ale celkově jde o osvojení si schopnosti pečovat o druhého člověka. Dva respondenti se díky této zkušenosti cítí více kompetentní zvládat v budoucnu další náročné situace a objevují se u nich i otázky životního smyslu, který nyní snadněji spatřují v běžném životě.

Z kontextu lze podle nás usoudit, že na pozitivní vývoj u sourozenců v jakémkoliv směru mohlo mít vliv nové prostředí, vedení sourozenců a jejich iniciativa postupně budovat důvěru, vzájemnou komunikaci a jejich samostatnost. Pokud se podaří zajistit sourozenci tyto podmínky, může se to otisknout do jejich prožívání a sourozenci mají možnost prospívat ve všech oblastech. Pěstouni sourozenci tedy mohou být skvělými pěstouny, díky nimž mají oni i sourozenci i v nepříznivých podmínkách a navzdory negativním emocím spojených se

zátěží možnost prosperovat, jak se ukázalo dle výpovědí. Dle našeho názoru by se této skupině pěstounů mělo přistupovat velmi specificky a zajistit jim přísun potřebných informací a v případě potřeby psychickou, materiální i právní pomoc.

Je těžké odhadnout, jestli bude v budoucnu pěstounů sourozenců přibývat, avšak dle studie Namkung, Greenberg a Mailick (2016) ke zvyšování procenta sourozeneckých pečovatelů v budoucnu bude schylovat ze dvou důvodů. Prvním z nich jsou změny v manželské sféře (vyšší rozvodovost, absence jednoho z rodičů, méně sňatků), a druhou je zvýšená dlouhověkost jedinců s postižením, kteří přežívají své rodiče a sourozenci pečovatelé se jeví jako jedni z nejvhodnějších. Výzkum není zaměřen přímo na pěstounskou péči, okolnosti péče o sourozence přímo v pěstounské péči se od tohoto výzkumu odlišují, avšak je zde prostor alespoň pro úvahu, jak tomu bude v budoucích letech.

Ve statistikách MPSV není uvedeno aktuální procentuální zastoupení pěstounů sourozenců, avšak podle odhadu vyvozeného z výzkumu Asociací Dítě a rodina (2019), který zmiňují v praktické části bakalářské práce, by sourozenci pěstouni měli v populaci tvořit 0,5 % z příbuzenských pěstounů. Je tedy pochopitelné, že jim není taková pozornost věnována oproti pěstounům prarodičům, kterých je dle stejného výzkumu zastoupeno v populaci 72 %. Avšak výsledky naší bakalářské práce nás utvrdily v tom, že jsou sourozenci pěstouni vystaveni minimálně stejné zátěži, jako ostatní skupiny pěstounů, v některých případech vzhledem k věku a náročnosti jejich situace, či jiných životních okolností mnohem větší. Proto by neměla být tato skupina pěstounů opomíjena a zasluhovala by větší pozornost, než jaká jim byla věnována doposud.

Limity výzkumu

Samotné téma sourozence jakožto pěstouna se v literatuře o pěstounství a náhradní rodinné péči zmiňuje jen okrajově, proto bylo velmi obtížné najít k tomuto tématu rozsáhlou odbornou literaturu. To samé platí i pro zahraniční literaturu a studie, které se nevěnují přímo pěstounské péči sourozenců. Dohledali jsme jen studie zabývající se péčí o sourozence v různých kontextech, ne přímo pěstounskou péčí. Vlivem nedostatku primárních zdrojů v této práci vycházíme z většího množství zdrojů sekundárních, což je jejím velkým limitem. Proto nebylo možné tento výzkum a jeho výsledky adekvátně porovnávat s ostatními výzkumy v celé jeho šíři, ale jen pouze s určitými dílčími aspekty.

Nejvhodnějším přístupem se vzhledem k cílům práce jevílo zvolit kvalitativní přístup, který umožňuje zajistit bohatost dat. Avšak tyto data nelze zobecnit na celou

populaci a z toho odvozovat obecně platná tvrzení platná pro všechny sourozence v roli pěstounů. S tím souvisí i další omezení výzkumu, a to subjektivní pohled a výpověď vybraných respondentů. Pro některé pěstouny bylo těžké popsat své emoce a umět je blíže pojmenovat a specifikovat, což mohlo vést k určitému zkreslení subjektivním pohledem výzkumníka a následné nepřesné interpretaci. Rozhovory jsou díky tomu velmi odlišné i co se týče délky, hloubky a pestrosti výpovědí. Možným limitem výzkumu mohou být odlišné formy rozhovorů. Se dvěma respondenty bylo nutné se spojit vzhledem k pandemické situaci pomocí on-line formy, což mohlo vést k menší důvěře k výzkumníkovi. V oblasti náhradní rodinné péče je téměř nemožné zajistit genderovou vyváženost, proto i náš výzkum zahrnuje pouze ženy. Je možné, že by tak zástupci opačného pohlaví poskytli jiný úhel pohledu a jiné myšlenky vztahující se k výzkumným otázkám. Možný zdroj zkreslení mohl vzniknout i vlivem časového odstupu, a tak mohli respondenti vynechat důležité detaily či stěžejní události v současnosti vnímat odlišným způsobem. Dalším limitem může být způsob položení výzkumných otázek. V rámci rozhovorů se objevovala nová témata, kterým nebyla vzhledem k výzkumným cílům a otázkám věnována přílišná pozornost, proto mohla být mysl výzkumníka i přes snahu více omezena a nadměrně soustředěna na výzkumné otázky, a důležitá sdělení mezi řádky tak nemusela být zachycena.

Přínosy a pozitiva výzkumu

Jako přínos výzkumu hodnotíme to, že jsme otevřeli dveře novému tématu, kterému doposud nebyla věnována žádnými výzkumníky přílišná pozornost. Sourozenecké pouto je velké specifikum, které s sebou nese plno stěžejních témat a otázek, které naše bakalářská práce nemohla obsáhnout. Z rozhovorů se ukázalo, že sourozenci mohou být velmi schopnými pečovateli a umístění sourozenců do jejich péče může mít pozitivní vliv na jejich budoucí život. Na druhou stranu je zde přítomna velká zátěž, na kterou by se pěstouni neměli cítit být zcela sami. Proto v tomto hrají velkou úlohu nejen neziskové organizace, ale dostatečná právní a psychologická pomoc. Vnímáme tedy jako velmi důležité, aby na sourozence pěstouny byla upřena pozornost stejně tak, jako na jiné příbuzné pěstouny, i když je jejich zastoupení v populaci značně nižší. Doufáme, že budoucí výzkumy a literatura budou v budoucnu této specifické skupině věnovat více pozornosti, kterou si sourozenci v roli pěstounů zaslouží.

Závěr

Z výsledku našeho výzkumu vyplývá, že přijetí sourozence do péče s sebou přináší převážně negativní emoce, a to různého charakteru a intenzity. I když někteří pěstouni dopředu přijetí sourozence předvídali, ve výpovědích se shodovali v tom, že se na tento proces dopředu psychicky připravit nelze. Všichni respondenti pociťovali pocity strachu, obav a pochybností, které měly různou podobu dle každého individuálního příběhu a historie pěstouna. Tři respondenti cítily obavy ze svých biologických rodičů a další tři měli strach o své sourozence z hlediska jejich prožívání v rámci náročné životní situace. Dále se obávali zodpovědnosti za sourozence a přípravy na jejich budoucí život. Tři respondenti mluvili o obavě ze společného soužití sourozenců a jejich vlastních biologických dětí. Dvě respondentky cítily strach z reakcí a chování vrstevníků k sourozencům vzhledem k jejich životní situaci, do které se dostali. U nejmladších respondentek se objevil strach z autority a nedostatku finančních prostředků. V rozhovorech byla věnována pozornost i frustraci a pocitům smutku ze ztráty osobní svobody a vlastních cílů, z nedostatku materiálního zabezpečení pro sourozence a ze chabé empatie a pomoci ze strany státních zaměstnanců či učitelů ve škole. Přehlcením a vyčerpáním ze všech potřebných náležitostí kolem přijetí sourozence si prošli čtyři respondenti, což u dvou z nich vedlo k touze vše vydržet a být pro sourozence silným bodem. U dvou respondentů se objevily i pocity samoty a očekávání pomoci s péčí od svých starších sourozenců, a tři respondenti cítily zlost vůči svým rodičům. Všichni pěstouni navzdory negativním emocím cítili silnou touhu sourozence ochránit, pečovat o ně a zamezit jejich umístění do ústavní péče. Ke kladným emocím v době přijetí všichni respondenti přisuzují i pocity důvěry a opory v doprovodných organizacích a sociálních pracovnících, v partnerovi, rodinném příslušníkovi či jiném blízkém člověku.

Ukázalo se, že přijetím sourozence do péče se vnímání jeho vlastní role změnilo v závislosti na věku pěstouna, na věkovém rozdílu mezi ním a sourozenci a na základě zkušenosti s vlastní rodičovskou rolí. Na začátku přijetí všichni sourozenci sami sebe vnímali stále jako sourozence, postupem času se u starších pěstounů s vlastními biologickými dětmi jejich role přeměnila do role rodičovské. U jedné pěstounky s vlastním synem, jejíž bratr byl už starší adolescent, se časem její role přeměnila do více kamarádské a symetrické roviny. Pěstouni bez vlastních biologických dětí nechtěli sourozencům rodiče nahrazovat, sami sebe vnímali stále jako sourozence a svoji roli vnímali na bázi kamarádství.

I přes to s touto rolí museli nést rodičovské aspekty vedoucí sourozence k samostatnosti, zodpovědnosti a sami sebe postavit do role s autoritou a nastavením hranic.

I přes náročnou životní situaci pěstouni viděli pozitiva, která jim jejich zkušenost vzít si do péče svého sourozence přinesla. Co se týče pozitiv vztahujících se k jejich sourozencům, všichni pěstouni měli největší radost z toho, že svým sourozencům mohli zajistit příznivé prostředí a podmínky pro jejich budoucí život a že zamezili ústavní péči, či případnému rozdělení sourozenců. Pět respondentů zaznamenalo u sourozenců zlepšení ve školním prospěchu a progres nejen v učení, ale i v osvojení si správných návyků týkající se stravování, hygieny a úklidu. Čtyři respondenti vnímali posun v jejich soběstačnosti, samostatnosti a zodpovědnosti za své chování. Třem pěstounům se sourozenci jevíli otevřenější k okolí a sdílnější se svými problémy a starostmi. Vnímaná pozitiva, která se vztahovala k pěstounům samotným, byla spatřována nejvíce ve zlepšení vztahu se sourozenci a k jejich vzájemnému přiblížení a navázání větší důvěry. U jedné respondentky a jejího bratra došlo ke zlepšení vztahu i mezi nimi a rodiči. Další vnímané přínosy viděli v budoucí praxi postarat se o dítě. Jedna pěstounka dodala, že je celkově vděčná za osvojení si schopnosti postarat se o druhého člověka. Dva pěstouni chápali tuto zkušenost jako osobnostní posun a osvojení si kompetencí pro zvládání dalších náročných situací, které je v životě nadále mohou potkat. S tímto zmínili i rovinu vyššího smyslu a jiného smýšlení na životní hodnoty, které se dnes snaží vidět v každodenních situacích.

Souhrn

Tato bakalářská práce se zabývá tématem příbuzenské pěstounské péče, a to konkrétně přijetím dětí do péče vlastními sourozenci. Práce vznikla na základě uvědomění, jak málo pozornosti je této specifické skupině pěstounů věnováno. Dalším významným podnětem pro volbu tohoto tématu bylo setkání s mladou dívkou, která si v minulosti touto zkušeností sama prošla.

V teoretické části jsme se nejdříve okrajově věnovali tématu náhradní rodinné péče a jejím formám. Poté jsme přešli ke kapitole pěstounské péče, jejímu vymezení, formám a motivací pěstounů a jejich psychologickým aspektům. Dotkli jsme se i právní oblasti a povinností pěstounů. Jelikož sourozenci pěstouni patří do skupiny příbuzenských pěstounů, bylo třeba příbuzenskou pěstounskou péči taktéž vymezit. Seznámili jsme čtenáře s jejími specifiky, motivy a příčinami vzniku, a v neposlední řadě s jejími možnými úskalími a pozitivy. V poslední kapitole, která tvoří zhruba třetinu teoretické části, se už věnujeme přímo sourozencům pěstounům. Nejdříve popisujeme sourozeneckou pozici nejstarších sourozenců, jejich pouto a vzájemný vztah s těmi mladšími. Dále se zmiňujeme o možných způsobech, jak pěstouny sourozence podpořit a vzhledem ke specifčnosti této skupiny věnujeme kapitole i jejich psychologickým aspektům. V rámci toho jsou zde nastíněny možné přístupy, prožívání a změna rolové identity. V neposlední řadě na závěr teoretické části věnujeme pár stran i zahraničním výzkumům a literatuře věnující se sourozencům pečovatelům v mnoha různých kontextech.

Na základě literatury a dostupných výzkumů jsme formulovali cíl našeho výzkumu a na něj nasedající výzkumné otázky. Hlavním cílem bylo přiblížit se osobní zkušenosti pěstouna, který přijal do pěstounské péče své sourozence a popsat, co prožívá za emoce v období přijetí, jak vnímá svoji roli a jaké pozitivní aspekty své zkušenosti přisuzuje. Vzhledem k výzkumným záměrům a cílům byl pro realizaci výzkumu použit kvalitativní přístup, konkrétně případová studie. Ta klade důraz na zachycení bohatých dat a subjektivních zkušeností pěstounů. Jako metodu analýzy jsme zvolili interpretativní fenomenologickou analýzu (IPA), která umožňuje získat náhled a pomáhá porozumět individuální zkušenosti jedince.

Veškerá data byla získána pomocí polostrukturovaného interview, které se jeví jako nejvýhodnější metoda pro sběr kvalitativních dat. Respondenti byli vybráni pomocí prostého záměrného výběru a následně i pomocí záměrného výběru přes instituci. Byly

stanoveny dvě následující podmínky pro výběr participantů. První zněla tak, aby měli svého sourozence v péči nejméně půl roku a druhá umožnila zařadit do výzkumu i respondenty, kteří měli v minulosti svého sourozence v péči nejdéle před dvěma lety. Konečný výzkumný soubor tvořilo celkem 6 participantů, a to ženy ve věku od 23 do 28 let. Nejmladšímu respondentovi bylo v období přijetí sourozenců 18 let, nejstaršímu 27 let. Se souhlasem všech respondentů jsme pořídili audionahrávky rozhovorů, jež jsme následně přepsali a provedli jejich analýzu. V rámci celého procesu jsme dbali na etickou stránku výzkumu, jež zahrnovala anonymizování veškerých dat v podobě smyšlených jmen respondentů i jejich sourozenců. Taktéž nebylo opomenuto vložení přepisů rozhovorů na externí disk pro zamezení přístupu třetích osob.

Pro lepší pochopení výsledků výzkumu jsme nejdříve popsali stručnou charakteristiku každého pěstouna, jeho osobní příběh a okolnosti přijetí sourozence do péče. Ze samotné analýzy rozhovorů nám vyvstaly čtyři hlavní tematické oblasti a jednotlivá podtémata, které nám pomohly zodpovědět naše stanovené výzkumné otázky. První hlavní kategorii jsme pojmenovali „Emotivita pěstounů“, kam spadají jejich veškeré prožívané emoce, a to převážně v období přijetí sourozence do péče, ale i o prožívání během péče samotné. Tento okruh nás tedy navedl na zodpovězení první výzkumné otázky, která se týkala prožívaných emocí v době přijetí sourozence do péče. Dle rozhovorů vyplynulo, že pěstouni prožívali převážně negativní emoce různé podoby a intenzity. Mezi ně patří převážně strach, obavy a nejistota. V některých případech nechyběly ani pocity frustrace, smutku, očekávání pomoci od jiných rodinných příslušníků, či přehlcení a vyčerpanost vlivem zařizování všeho potřebného. U některých respondentů se objevily i pocity zlosti a samoty. Většina respondentů navzdory negativním emocím pocítila i ty kladné, a to touhu sourozence ochránit před ústavní péčí a pomoci mu. K pozitivním emocím v období přijetí pěstouni řadili také pocity důvěry a opory v druhého člověka, které se však ukázaly být vlivem náročnosti situace v některých případech nedostačující.

Výzkum tedy potvrdil, že přijetí sourozence do péče je nenormativní událost, která je více či méně zátěžová, negativním emocím se však nelze vyhnout. Z tohoto důvodu je velmi důležité, aby měl v tomto období pěstoun kolem sebe kompetentní osoby, které mu poskytnou potřebnou pomoc a intervenci, obzvláště pomoc psychologickou, která jim pomůže alespoň v malé míře jejich zátěž a tíhu zmírnit.

V bakalářské práci jsme se dále soustředili na zodpovězení otázky o subjektivním vnímání vlastní role, jež vyvstalo v třetí hlavní tematické kategorii s názvem „Aspekty sourozenecké péče“. Přijetím sourozence do péče často dochází k její přeměně. Tento jev zahraniční autoři Macfie, Brumariu a Lyons-Ruth (2015) nazývají pojmem „role confusion“. Na začátku péče sourozenci sami sebe vnímali stále jako sourozence. Dva pěstouni s vlastními biologickými dětmi, které od sourozenců dělil větší věkový rozdíl, sami sebe velmi rychle postavili do role rodiče a své sourozence přijali jako vlastní děti. Mohlo to být zapříčiněno právě větším věkovým rozdílem, vlastní rodičovskou zkušeností, či snahou o vytvoření hezkého pouta mezi dětmi a sourozenci bez rozdílných přístupů, jak sdělil v rozhovoru jeden z pěstounů. Třetí starší pěstoun s vlastním synem se z této role rodiče postavil do role kamarádké. Mohl tíhnout k rovnocennějšímu přístupu z toho důvodu, že její bratr už starší adolescent a mohl s ním komunikovat více jako s dospělým jedincem. Mladí pěstouni vnímali sami sebe stále jako sourozence a dle výpovědí se nechtěli do role rodičů stavět. Museli ale vlivem zodpovědnosti za sourozence převzít jejich atributy v podobě nastavení hranic, autority a vedení sourozenců a výchovy. Do této role se tedy nepostavili, ale vykonávali veškeré úkony s ní spojené. Tento jev se nazývá dle Boszormenyi-Nagy a Sparka (1973) parentifikací, kdy jedinci přejímají role a kompetence v rodině, jež nejsou adekvátní a přiměřené jejich věku a situaci. V tomto ohledu to mají mladí pěstouni velmi těžké a dle výzkumu se jedna mladá respondentka setkala v menší míře s odporem sourozenců. Druhá pěstounka však i přes svůj mladý věk s autoritou a respektováním hranic problémy neměla. Z toho usuzujeme, že i mladí pěstouni mohou být svými sourozenci vzhledem k sourozeneckému poutu respektováni.

Ať už je tedy vlastní role pěstounem vnímána jakkoliv, pojí se s velkou zodpovědností za své sourozence jak z hlediska výchovy, tak v určité míře i z hlediska jeho budoucího života, a proto by zde neměla být absence pomoci s výchovou a vedení sourozenců i v této oblasti.

V našem výzkumu jsme si za poslední cílovou otázku kladli to, jaké pozitivní aspekty pěstouni svojí zkušenosti s péčí o své sourozence přisuzují, což vyvstalo ve čtvrté tematické oblasti „Zhodnocení péče“. Pěstouni vnímali pozitiva jak směrem k sobě, tak ke svým sourozencům. Za hlavní přínos péče respondenti usuzují zlepšení jejich vzájemného vztahu a vybudování větší důvěry. Dále přínosy spatřují v zajištění sourozencům prosperující prostředí namísto ústavní péče či jiné formě péče. Dvě respondentky byly rády za to, že se sourozenci nerozdělili a mohli všichni zůstat pohromadě pod jednou střechou. Jako velký

přínos hodnotili progres u sourozenců v oblasti školního prospěchu, samostatnosti a vytvoření správných návyků týkajících se hygieny, stravy a úklidu. Některé pěstounky si všimly u sourozenců i větší otevřenosti a sdílení svých starostí. V oblasti přínosů pro pěstouny samotné se ukázala být pro ně nejvýznamnější praxe a schopnost postarat se o dítě. Dodatek jedné pěstounky byl, že se to nevztahuje jen k dětem, ale obecně ke všem lidem. Dva pěstouni se díky této zkušenosti cítili kompetentněji ve zvládání dalších náročnějších situacích a objevily se u nich i otázky vyššího smyslu, který se nyní snaží vidět v jejich každodenním životě.

Ze souhrnu všech výsledků usuzujeme, že pěstouni sourozenci mohou být skvělými pečovateli, díky nimž mají oni i sourozenci i v nepříznivých podmínkách a navzdory negativním emocím spojených se zátěží možnost prosperovat. Dle našeho názoru by se této skupině pěstounů mělo přistupovat velmi specificky a zajistit jim přísun potřebných informací a v případě potřeby psychickou, materiální i právní pomoc.

Jsme si vědomi limitů a omezení této bakalářské práce. Mezi největší limity řadíme absenci výzkumů a literatury na toto téma. V návaznosti na to naše bakalářská práce vychází z velkého množství zdrojů sekundárních. Dále mezi omezení řadíme i subjektivní pohled pěstounů a riziko interpretačního zkreslení výzkumníkem. Jako limit zmiňujeme i časový odstup, což mohlo vést k horšímu vybavení si událostí a stěžejních detailů pro výzkum. Avšak i přes tyto limity doufáme, že se tomuto neprobádanému tématu otevřely dveře a v budoucnu se bude pěstounům sourozencům v literatuře a výzkumné oblasti věnovat více pozornosti, než jak tomu bylo doposud.

Použitá literatura

1. Backhouse, J., & Graham, A. (2012). Grandparents raising grandchildren: Negotiating the complexities of role-identity conflict. *Child & Family Social Work, 17*(3), 306-315. doi:10.1111/j.1365-2206.2011.0
2. Bartošová, A. (2017). *Motivace pěstounů k přijetí dítěte do náhradní rodinné péče*. [bakalářská práce]. Olomouc: Univerzita Palackého.
3. Baštecká, B. (2013). *Psychosociální krizová spolupráce*. Praha: Grada.
4. Benešová, I. (2018). *Příbuzenská pěstounská péče: případová studie*. [diplomová práce]. Brno: Masarykova Univerzita.
5. Blažková, M., Cepová, L., Holzbauer, P., Jirsa, J., Kotrady, P., Nová, H., ... & Zajíček, M. (2019). 2. rodinněprávní symposium Justiční akademie na téma: Svěření dítěte do péče příbuzné či blízké osoby. *Kroměříž: Justiční akademie*.
6. Boszormenyi-Nagy, I., & Sparks, G. M. (1973). *Invisible loyalties: Reciprocity in inter generational family therapy*. Philadelphia: Taylor & Francis.
7. Bubleová, V. (2001). *Hledáme nové rodiče*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
8. Bubleová, V., Frantíková, J., Chaloupková, L. & Konvalinková, K. (2010). *Otázky z oblasti náhradní rodinné péče. Vzdělávání pro pěstouny a zájemce o pěstounskou péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče o. s.
9. Bubleová, V., Vránová, L., Vávrová, A., & Frantíková, J. (2011). Základní informace o náhradní rodinné péči. *Praha: Středisko náhradní rodinné péče, Accessed on, 23*(8).
10. Bubleová, V., Vávrová, A., Frantíková, J., & Vančáková, M. (2009). Průvodce náhradní rodinnou péčí. *Středisko náhradní rodinné péče, 4*.
11. Bubleová, V., Frantíková, J., Vyskočil, F., Vávrová, A., Pokorná, P., Landová, T., & Fišerová, V. (2018). Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka. *Praha: Středisko náhradní rodinné péče*.
12. Burke, M. M., Fish, T., & Lawton, K. (2015). A comparative analysis of adult siblings' perceptions toward caregiving. *Intellectual and Developmental Disabilities, 53*(2), 143-157. doi:10.1352/1934-9556-53.2.143
13. Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological bulletin, 98*(2), 310. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.98.2.310>

14. Dew, A., Llewellyn, G., & Balandin, S. (2004). Post-parental care: a new generation of sibling-carers. *Journal of Intellectual and Developmental Disability, 29*(2), 176-179. doi:10.1080/136682504100017095
15. Dilworth-Anderson, P., Brummett, B. H., Goodwin, P., Williams, S. W., Williams, R. B., & Siegler, I. C. (2005). Effect of race on cultural justifications for caregiving. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 60*(5), S257-S262. doi:10.1093/geronb/60.5.s257
16. Dítě a rodina (nedat.). O nás. *Praha: Asociace Dítě a rodina*, z. s. Získáno 8. října 2021 z <https://www.ditearodina.cz/o-nas/o-asociaci-dite-a-rodina>
17. Dunn, J. (1983). Sibling relationships in early childhood. *Child development, 787-811*. doi:10.2307/1129886
18. Erikson, E. H. (2002). *Dětství a společnost*. Praha: Argo.
19. Ferjenčík, J. (2010). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Praha: Portál.
20. Frantíková, J., & Řeháková, K. (2012). *Přípravy pro budoucí náhradní rodiče. Metodika*. Středisko náhradní rodinné péče, o. s., Praha.
21. Gabriel, Z. & Novák, T. (2008). *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada Publishing.
22. Gerlová, H. (2014). *Proměna role nejstaršího potomka v rodině po narození výrazně mladšího sourozence*. [bakalářská práce]. Brno: Masarykova Univerzita.
23. Hardyn, M. (2020). Dávky pěstounské péče 2021 – jaká je jejich výše a jak o ně žádat? *Duveryhodnafirma.cz*. Získáno 8. října 2021 z <https://www.duveryhodnafirma.cz/davky-pestounske-pece-2020/>
24. Hatfield, A. B., & Lefley, H. P. (2005). Future involvement of siblings in the lives of persons with mental illness. *Community Mental Health Journal, 41*(3), 327-338. doi:10.1007/s10597-005-5005-y
25. Hayslip Jr, B., & Kaminski, P. L. (2005). Grandparents raising their grandchildren: A review of the literature and suggestions for practice. *The gerontologist, 45*(2), 262-269. doi:10.1093/geront/45.2.262
26. Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
27. Hong, J. S., Algood, C. L., Chiu, Y. L., & Lee, S. A. P. (2011). An ecological understanding of kinship foster care in the United States. *Journal of Child and Family Studies, 20*(6), 863-872. doi:10.1007/s10826-011-9454-3

28. Institut projektového řízení (2017). Analýza situace příbuzenské pěstounské péče. *Institut projektového řízení a. s. CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_017/0001687*. Získáno 9. října 2021 z [http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Analyza-situace-pribuzenske-pestounske-pece\(1\).pdf](http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Analyza-situace-pribuzenske-pestounske-pece(1).pdf)
29. Koutná Kostínková, J. & Čermák, I. (2013). Interpretativní fenomenologická analýza. In T. Řiháček, I. Čermák, R. Hytych, et al. (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita.
30. Krtičková, K. (2021). *Příbuzenská pěstounská péče*. Šance dětem. Získáno 6. října 2021 z <https://sancedetem.cz/pribuzenska-pestounska-pece>
31. Kubíčková, H. (2020). Specifika příbuzenské pěstounské péče v kontextu transgenerační psychické zátěže v rodině. *Sociální pedagogika/Social Education*, 8(2), 84–99. <https://doi.org/10.7441/soced.2020.08.02.06>
32. Lipová, D., Krbcová, A. & Tomanová, K. (2019). *Pěstounské rodiny v České republice, základní charakteristiky pěstounů a dětí v Pěstounské péči*. Asociace Dítě a Rodina, z. s., Praha.
33. Macela, M. (2019). *Krátkodobá pěstounská péče: historie, praxe, perspektivy*. Sdružení pěstounských rodin zs.
34. Macfie, J., Brumariu, L. E., & Lyons-Ruth, K. (2015). Parent–child role-confusion: A critical review of an emerging concept. *Developmental Review*, 36, 34-57. doi:10.1016/j.dr.2015.01.002
35. Matějček, Z. (1999). *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál.
36. Matějček, Z. (2013). *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál.
37. Matějček, Z., & Koluchová, J. (2002). *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál.
38. Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
39. Moštková, Š. & Sobotková, I. (2016). Příbuzenská pěstounská péče: Když dítě vychovávají prarodiče. *E-psychologie*, 10 (4).
40. MPSV.CZ. (2019). *Formy náhradní rodinné péče*. Ministerstvo práce a sociálních věcí., Praha. Získáno 28. července 2021 z <https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece>
41. MPSV. CZ. (2015). *Pěstounství je profese*. Ministerstvo práce a sociálních věcí., Praha. Získáno 7. září 2021 z

- https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Pestounstvi_profese_archiv.pdf/05050b43-98a8-c396-7195-c2134e972f47
42. MPSV.CZ. (2015). *Analýza fungování institutu dohod o výkonu pěstounské péče v ČR*. SocioFactor s.r.o., Ostrava. Získáno 6. října z https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Analyza_vykon_PP.pdf/1f1130cd-6062-b4d0-8b09-58fe3de6112e
43. MPSV.CZ. (2021). *Statistiky*. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Získáno 9. září 2021 z <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>
44. Nadace J&T (nedat.). Náhradní rodinná péče. Získáno 8. října 2021 z <https://www.nadacejt.cz/nahradni-rodinna-pece-k2.html>
45. Nadace Sirius (nedat.). O nás. Získáno 8. října 2021 z <https://www.nadacesirius.cz/>
46. Nadace Sirius (2021). Potřebnost oddělení příbuzenská péče a pěstounské péče. *Praha: Nadace Sirius*. Získáno 7. října z https://www.nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/vyzkumy/PribuzniPestouniShrnuti_final.pdf
47. Nadace Sirius (2021). Pěstounská péče příbuzných. Analýza potřeb. Závěrečná zpráva. *Ostrava: SocioFaktor s.r.o.* Získáno 6. října 2021 z https://nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/vyzkumy/Zaverecna-zprava-Pestounska-pece-pribuznych-analyza-potreb_k_5-2-2021.pdf
48. Nadační fond J&T. (2015). Praktický průvodce doprovázením pěstounské péče. *Praha: Nadační fond J&T*. Získáno 28. července 2021 z https://www.nahradnirodina.cz/sites/default/files/na_cestech_ke_specializaci_pp.pdf
49. Nadační fond J&T. (2014). Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte. *Praha: Nadační fond J&T*. Získáno 6. října 2021 z: <http://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2017/03/publikace-158.pdf>
50. Nahradnirodina.cz (nedat.). Pěstounská péče. *Praha: Středisko náhradní rodinné péče o. s.* Získáno 27. června 2021 z <https://www.nahradnirodina.cz/pestounska-pece>
51. Nakonečný, M. (2003). *Úvod do psychologie*. Praha: Academia.
52. Namkung, E. H., Greenberg, J. S., & Mailick, M. R. (2017). Well-being of sibling caregivers: Effects of kinship relationship and race. *The Gerontologist*, 57(4), 626-636. doi:10.1093/geront/gnw008
53. Němcová, V. (2021). Nové rozdělení pěstounské péče může přinést komplikace, pěstouni chtějí změny. *Měšec.cz*. Získáno 8. října z

- <https://www.mesec.cz/clanky/nove-rozdeleni-pestounske-pece-muze-prinest-komplikace-pestouni-chteji-zmeny/10>
54. Novák, T. (2007). *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada.
 55. Novotný, P., Ivičičová, J., Syrůčková, I. & Vondráčková, P. (2017). *Nový občanský zákoník. Rodinné právo, 2., aktualizované vydání*. Praha: Grada.
 56. NPR (2012). *When Older Siblings Step Into Parents' Shoes*. Talk of the nation. Získáno 8. října 2021 z <https://www.npr.org/2012/11/19/165494944/when-older-siblings-step-into-parents-shoes?t=1648447650832>
 57. Pazlarová, H. (2016). *Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál.
 58. Pivodová, L. & Lacinová, L. (2016). Fenomén spousifikace: Studie o partnerském vztahu mezi rodičem a dítětem. *E-psychologie, 10 (1)*.
 59. Prekopová, J. (2009). *Prvorozené dítě. O sourozenecké pozici*. Praha: Portál.
 60. Procházková, K. (2014). Matka je alkoholička. Mohu dostat sestru do péče? *Radiozurnal.rozhlas.cz*. Získáno 28. října 2021 z <https://radiozurnal.rozhlas.cz/matka-je-alkoholicka-muzu-dostat-sestru-do-pece-6285771>
 61. Pinqart, M., & Sörensen, S. (2005). Ethnic differences in stressors, resources, and psychological outcomes of family caregiving: A meta-analysis. *The Gerontologist, 45(1)*, 90-106. doi:10.1093/geront/45.1.90
 62. Purvis, K. B., Cross, D. R. & Sunshine, W. L. (2013). *Dítě v nové rodině*. Praha: Grada.
 63. Sheppard, C. H. (2020). *Sibling Caregiving*. Today's caregiver. Získáno 28. října 2021 z <https://caregiver.com/articles/sibling-caregiving/>
 64. Sobotková, I. (2001). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.
 65. Sobotková, I. & Otčenášková, V. (2013). *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*. Olomouc: Univerzita Palackého.
 66. Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: theory, method and research*. Los Angeles: SAGE.
 67. Stewart, R. B., Verbrugge, K. M., & Beilfuss, M. C. (1998). Sibling relationships in early adulthood: A typology. *Personal Relationships, 5(1)*, 59-74. doi:10.1111/j.1475-6811.1998.t

68. Stocker, C. M., Lanthier, R. P., & Furman, W. (1997). Sibling relationships in early adulthood. *Journal of Family Psychology, 11*(2), 210. doi:10.1037/0893-3200.11.2.210
69. Špatenková, N. (2011). *Krizová intervence pro praxi*. (2. vyd.). Praha: Grada.
70. Škoviera, A. (2007). *Dilema náhradní výchovy*. Praha: Portál.
71. Uhlířová, V. (2010). *Dítě ve výchově příbuzných*. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit.
72. Vančáková, M. (nedat.). Odlehčovací (respitní) péče. *Praha: Virtuální knihovna NRP*. Získáno 26. října 2021 z <http://www.knihovnanrp.cz/nahradni-rodinna-pece/sluzby-pro-pestouny/odlehcovaci-respitni-pece/>
73. Vágnerová, M. (2012). *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
74. Vágnerová, M. (2008). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál.
75. Vančurová – Fragmentová, E. (1966). *Vztahy mezi sourozenci*. (1. vyd.) Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
76. Verrier, N. (2009). *The Primal Wound: Understanding the adopted child*. London: CoramBAAF.
77. Vyskočil, F. (2014). Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice. *Praha: Středisko náhradní rodinné péče, spolek, 12*, 2013-2018.
78. Výrost, J., Slaměník, I. & Sollárová, E. (2019). *Sociální psychologie. Teorie, metody, aplikace*. Praha: Grada.
79. Weisner, T. S., Gallimore, R., Bacon, M. K., Barry III, H., Bell, C., Novaes, S. C., ... & Williams, T. R. (1977). My brother's keeper: Child and sibling caretaking [and comments and reply]. *Current anthropology, 18*(2), 169-190. doi:10.1086/201883
80. Wikle, J. S., Jensen, A. C., & Hoagland, A. M. (2018). Adolescent caretaking of younger siblings. *Social science research, 71*, 72-84. doi:10.1016/j.ssresearch.2017.12.007
81. Zárasová, Z. (2019). *Aktuální otázky náhradní rodinné péče z pohledu MPSV ČR, příprava novelizace zákona o SPOD*. Brno: MPSV.
82. Zezulová, D. (2012). *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál.

Seznam tabulek a obrázků

Tab. 1: Počet osob vykonávající pěstounskou péči dle typu pěstounské péče v roce 2020...	10
Tab. 2: Péče příbuzných podle právní normy v roce 2020.....	17
Tab. 3: Počet osob vykonávající pěstounskou péči a jejich vztah k dítěti v roce 2020.....	24
Tab. 4: Hlavní kategorie a podtémata.....	49
Obr. 1: Přehled typů pěstounské péče (rozdělení dle Dr. J. Kovaříka, 1996).....	11

Seznam příloh

- Příloha 1** **Abstrakt bakalářské práce**
- Příloha 2** **Abstract of thesis**
- Příloha 3** **Informovaný souhlas**
- Příloha 4** **Otázky pro účastníky výzkumu**

Příloha 1: Abstrakt bakalářské práce

Název práce: Sourozenec v roli pěstouna

Autor práce: Eva Aberlová

Vedoucí práce: Mgr. Vojtěch Kukla

Počet stran a znaků: 86 stran, 176 206 znaků

Počet příloh: 4 přílohy

Počet titulů použité literatury: 82

Abstrakt (800-1200 zn.): Bakalářská práce se zabývá osobní zkušeností pěstounů s péčí o své sourozence. Cíli výzkumu bylo zmapovat jejich emoce v období přijetí sourozence do péče, popsat okolnosti změny role na základě subjektivního prožívání a zjistit pozitivní aspekty jejich zkušenosti. Pro výzkum byl zvolen kvalitativní design, data byla sbírána pomocí polostrukturovaného interview. Metodou analýzy dat je interpretativní fenomenologická analýza (IPA). Výzkumu se zúčastnilo šest respondentů, kteří si prošli zkušeností přijetí sourozence do pěstounské péče. Výsledky práce ukazují, že přijetí sourozence se pojí se širokou škálou emocí. Nejčastěji byl zmíněn strach, obavy, frustrace a přehlčení, ale také touha vše zvládnout a sourozence ochránit. Dále se ukázal rozdíl ve vnímání vlastní role mezi staršími sourozenci, kteří se postavili do role kvazi-rodíčů, na rozdíl od sourozenců mladších, kteří vnímali sami sebe stále v roli sourozence. Pěstouni reflektovali pozitiva své zkušenosti nejvíce v pomoci sourozencům a jejich celkovému prospívání. Jako další přínos viděli v praxi ve výchově dítěte, zlepšení vztahů se sourozenci, kompetenci řešit náročné situace a změny hodnot a životního smyslu.

Klíčová slova: pěstoun, sourozenci, náhradní rodinná péče, prožívání, role

Příloha 2: Abstract of thesis

Title: Sibling in the role of foster parent

Author: Eva Aberlová

Supervisor: Mgr. Vojtěch Kukla

Number of pages and characters: 86 pages, 176 206 characters

Number of appendices: 4 appendices

Number of references: 82

Abstract (800-1200 characters): The bachelor's thesis contains the personal experience of a sibling foster care. The goals of the research are to explore their emotions, to describe the role change based on subjective perception and to find out the positive aspects of their experience. The qualitative design has been chosen and data has been collected by a semi-structured interview. The method of the data analysis is IPA. Six participants with the experience were interviewed in this study. The results had proven that accepting sibling is associated with diverse spectrum of emotions. Fear, anxiety, frustration, and overwhelming feeling were mentioned the most, but also the desire to cope with problems and to protect the sibling. Research has shown that there is a difference between older foster siblings who had stepped up into the role of quasi-parents and younger foster siblings who still perceive themselves as siblings. The foster siblings reflected on the positives in helping the sibling and their overall well-being. They perceived other benefits the practice of raising a child, the improvement of relationships with their siblings, the competences to deal with difficult situations and the changes in life values.

Key words: foster parent, siblings, foster family care, experience, role

Příloha 3: Informovaný souhlas

Informovaný souhlas s účastí na výzkumu v rámci diplomové práce

Název práce: Sourozenec v roli pěstouna

Autor práce: Eva Aberlová

Vedoucí práce: Mgr. Vojtěch Kukla

Termín realizace:

Místo realizace:

Prohlašuji, že jsem byl/a oslovena a seznámen/a s podmínkami účasti na kvalitativním výzkumu v rámci bakalářské práce výzkumu „*Sourozenec v roli pěstouna*“ a že se jej chci dobrovolně zúčastnit.

Beru na vědomí, že údaje poskytnuté pro účely tohoto výzkumu jsou anonymní a nebudou použity jinak než k interpretaci výsledku v rámci diplomové práce. Dále беру na vědomí, že výzkum spočívá v nahrávání rozhovoru na mobilní telefon, a že bude nahrávka po obhajobě bakalářské práce smazána.

Byly mi zodpovězeny všechny mé dotazy. Jsem si vědom/a toho, že mohu z výzkumu kdykoli, podle svého vlastního uvážení, odstoupit, a to i bez udání důvodu.

Svým podpisem vyjadřuji souhlas se svou účastí na tomto výzkumu.

Dne.....

Jméno a příjmení.....

Podpis.....

Příloha 4: Otázky pro účastníky výzkumu

1. Jaké byly okolnosti přijetí Vašeho sourozence?
2. Myslíte si, že okolnosti přijetí měly poté vliv na to, jak jste následně přijetí sourozenců vnímal/a a prožíval/a?
3. Cítil/a jste se před přijetím sourozenců dostatečně připraven/a vzít si je do péče? Jaké myšlenky se Vám odehrávaly v hlavě?
4. Měl/a jste nějaké obavy před přijetím sourozence/sourozenců? Pokud ano, co bylo Vaší největší obavou?
5. Co se pro vás po přijetí sourozence změnilo?
6. Co pro vás bylo v období po přijetí sourozence nejtěžší?
7. Přišla po přijetí pro Vás nějaká omezení?
8. Vnímal/a jste při přijetí sourozenců svůj sourozenecký vztah k nim jako přednost oproti jiným potencionálním pěstounům?
9. Cítil/a jste po přijetí sourozenců někde oporu či důvěru? Pokud ano, kdo Vám nejvíce v těžkých chvílích pomohl?
10. Co pro vás tato opora v danou chvíli znamenala?
11. Co pro vás bylo v období přijetí pozitivního?
12. Co se vám během péče nejvíce dařilo a z čeho máte dobrý pocit?
13. V čem Vás zkušenost být pěstounem svého sourozence posílila či obohatila?
14. Jaká byla Vaše role po přijetí sourozenců do péče? Jak jste vnímal/a sama sebe? Byl/a jste spíše rodičem či sourozencem?
15. Jak Vám v této roli bylo?
16. Co všechno Vaše nová role pečovatele obnášela?
17. Měl/a jste po přijetí sourozenců před nimi autoritu?
18. Co role pečovatele a osobní život po přijetí sourozenců do péče? Bylo možné do Vašeho života tyto dva aspekty zakomponovat?
19. Co Vám pomohlo se na novou roli po přijetí sourozenců lépe adaptovat?
20. Co pozitivního Vám nová role po přijetí sourozenců do péče přinesla?
21. Všiml/a jste si u Vašich sourozenců během péče pozitivních změn?